

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- SIMON MÁRTON versei 481
VARRÓ DÁNIEL: Halj meg cipőben (*részlet egy vadnyugati pókereposzból*) 492
JÁNOSA ESZTER versei 496
MELIORISZ BÉLA versei 497
KULIN BORBÁLA verse 499
SÁNDOR IVÁN: Cirkusz, mozi és ringlispíl (*regényrészlet*) 500
MÉNES ATTILA: Erdei vadak (*regényrészlet*) 511
SZÁNTÓ T. GÁBOR: A jazzprofesszor (*regényrészlet*) 517
PODMANICZKY SZILÁRD: Örök élet meg egy nap (*naplórészlet*) 523
SAJÓ LÁSZLÓ versei 532
BABICZKY TIBOR versei 535
BODA MIKLÓS versei 536
NAGY IMRE OTTÓ: A megvert almafa (*Technikumi évek II.*) 538
NORA FISCHER: A muzsikus teszi érdekessé a zenét, nem a kottafejek
(*Sz. Koncz István beszélgetése*) 560

*

- MELHARDT GERGŐ: Sokféle utazás (*Térey János: Termann hagyományai*) 567
THOMKA BEÁTA: Nincs itt rendben semmi
(*A kimozdult világ sokszólamú kalandregénye – Vida Gábor: Ahol az ő lelke*) 578
BALOGH TAMÁS: Hiány, felesleg és nyereség a Sajtban (*tanulmány*) 582

*

- BEDECS LÁSZLÓ: Másért örülünk neki
(*Parti Nagy Lajos: Hadd legyek hűs. Összegyűjtött versek, 1970–2023*) 587
KERESZTESI JÓZSEF: Felszabadulások
(*Varró Dániel: Túl a Maszat-hegyen 2. Varró Zsuzsa rajzaival*) 595
GYÖRFFY MIKLÓS: Chronica Namaidiensis
(*Vida Gábor: Senkiháza. Erdélyi lektúr*) 601

2024

MÁJUS

JELENKOR

LXVII. ÉVFOLYAM

5. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai
PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére.
Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszbortétkban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 6600,- Ft, egy évre belföldre: 12 100,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: MBH Bank Nyrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A JELENKOR VESZPRÉMBEN. Lapunk legutóbbi számaait mutatták be a Művészetek Háza S-stúdiójában március 27-én. *Domján Gábor, Fekete Richárd, Fenyvesi Ottó és Ladányi István* olvasott föl műveiből, a moderátor *Ágoston Zoltán* volt.

*

HAVASRÉTI 60. Havasréti Józsefet születésnapja alkalmából ünnepi konferenciával köszöntötték a pécsi Művészetek és Irodalom Házában április 10-én. Az előadások és kerekasztal-beszélgetések *Ágoston Zoltán, Bárány Tibor, Fenyő Dániel, Görföl Balázs, Guld Ádám, Keresztesi József, Keszeg Anna, K. Horváth Zolt, Kisantal Tamás, Mohácsi Balázs, Radnai Dániel, Takáts József, Tófalvy Tamás, Visy Beatrix és Zsembery Borbála* részvételével zajlottak. Kiss Tibor Noé köszöntője honlapunkon (www.jelenkor.net) olvasható.

*

JANKOVITS LÁSZLÓ 60. Jankovits Lászlót születésnapja konferenciával lepték meg kollégái április 18-án a pécsi bölcsészkaron. Előadást tartott *Bagi Dániel, Balázs Mihály, Bartók István, Boda Miklós, Horváth Iván* (online), *Ötvös Péter* (online) és *Zsupán Edina*.

*

BERTÓK-PÓDIUM. A költészet napja alkalmából a Prae Kiadó vendégeskedett az új keletű rendezvénysorozat április 11-ei alkalmán a pécsi Tudásközpontban. *Balogh Endrével, Jakobovits Kittivel, Láng Orsolyával és Németh Gábor Dáviddal Mohácsi Balázs* beszélgetett.

PÉCSI MAGYAROS SZAKHÉT. Az április 15-e és 18-a között megrendezett szakhétén egyebek mellett könyvbemutatókat tartottak, amelyeken *Jákfalvi Magdolnát P. Müller Péter, Moskát Anitát Kisantal Tamás*, az aktuális Babits-kutatás és kritikai kiadás kapcsán *Kelevéz Ágnes*t és *Szénási Zoltánt Mekis D. János* kérdezte. A nyolcvanas évekbeli irodalmi bölcsészlapokról *Havasréti József, Mekis D. János* és *Takáts József* beszélgetett.

*

SZÍNHÁZI PREMIER. A Szókratész védőbeszédét április 12-én vitte színpadra a pécsi Janus Egyetemi Színház. A monodrámát *Laboda Kornél* rendezte és *Czéh Dániel* játszotta.

*

TRIENNÁLÉ. Az Országos Kerámiaművészeti Triennálét március 9-e és április 21-e között rendezték meg a pécsi m21 Galériában. A tárlatot *Novák Piroska* szemlélte honlapunkon.

*

HÍDEMBEREK. A Pannon Filharmonikusok koncertjén *Bartók Béla, Radu Paladi* és *George Enescu* művei csendültek föl április 13-án a pécsi Kodály Központban. Zongorán közreműködött *Balog József*, vezényelt *Gabriel Bebeszlea*.

*

IRODALMI DÍJAK. Az újonnan alapított Kovács András Ferenc Költészeti Díjat elsőként *Csehly Zoltánnak* ítélték oda. – Szintén első alkalommal vehette át a Reményi József Tamás-díjat *Nagy Boglárka*, lapunk volt szerkesztője. – A Hazai Attila Irodalmi Díjat idén *Borsik Miklós* nyerte el.

Szerzőink

Simon Márton (1984) – költő, Budapestén él.

Varró Dániel (1977) – költő, műfordító, Budapestén él.

Jánosa Eszter (1989) – költő, irodalmár, Londonban él.

Meliorisz Béla (1950) – költő, tanár, Pécsen él.

Kulin Borbála (1979) – irodalomtörténész, a *Vörös Postakösi* szerkesztője, Debrecenben él.

Sándor Iván (1930) – író, esszéista, Budapestén él.

Ménes Attila (1961) – író, Budapestén él.

Szántó T. Gábor (1966) – író, a *Szombat* főszerkesztője, Budapestén él.

Podmaniczky Szilárd (1963) – író, költő, Balatonbogláron él.

Sajó László (1956) – költő, író, Budapestén él.

Babiczy Tibor (1980) – költő, Budapestén él.

Boda Miklós (1934) – könyvtáros, irodalomtörténész, költő, Pécsen él.

Nagy Imre Ottó (1940) – irodalomtörténész, kritikus, Pécsen él.

Nora Fischer (1987) – énekművész.

Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Pécsen él.

Melhardt Gergő (1993) – kritikus, a Digitális Irodalmi Akadémia szerkesztője, Budapestén él.

Thomka Beáta (1949) – kritikus, Pécsen él.

Balogh Tamás (1965) – irodalomtörténész, Budapestén él.

Bedecs László (1974) – kritikus, Budapestén él.

Keresztesi József (1970) – író, kritikus, Pécsen él.

Györffy Miklós (1942) – kritikus, műfordító, irodalomtörténész, Szentendrén él.

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül
a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: Fókusz Könyváruház, Jókai utca 25. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér 7–8.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrassy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13.

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:

Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota
Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt

Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

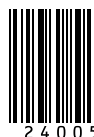
www.jelenkor.net

1100,- Ft

JELENKOR

9 770447 1642002

2 4 0 0 5

Mióta tudom, hogy sosem tehetlek annyira boldoggá, mint az, amikor tetrisezel

*Vettem neked
egy nagyon régi klasszikus Game Boyt,*

hogy tetrisezhess.

*Hallottam róla,
hogy
más párok is használnak
bizonyos
párkapcsolati segédeszközöket,
játékszereket,*

nekünk ez jutott.

Belegondolva, lehetne rosszabb.

Így

*néhány évembe telt csupán,
hogy megemésszem,*

*hogy egyszerűen nincs olyan szervem,
amivel azt a fajta boldogságot ki tudnám
váltani belőled,*

*mint az,
amikor kicsi, szögletes L és Z betűket dobálhatsz halomba
amíg el nem tűnnek,
sok kicsi, kicsi L és Z betűt,*

*ami leírva elég értelmetlenül nézne ki egyben egyébként,
LLZZLZZZLZLZLLZLZLZLLZLZLZLZL
nagyjából
mintha egy macska járkált volna a klaviatúráján.*

Meg persze a kockákat meg a többit.

De mondom, ezen már túl vagyok,

*mert már tudom, hogy sosem tehetlek
annyira boldoggá, mint az, amikor tetrisezel,*

így nem is zavarlak közben,

*nem mondok pont rosszkor
olyanokat,
hogy állítsd meg, mert*

*bele akarok zokogni,
mint egy szelet
vajás-mézes kenyérbe,
a tenyeredbe,*

most rögtön,

*és nem súgom a füledbe,
hogy
te vagy nekem
a vér,
a béke,
az örület,
az egymillió megtekintés,*

*nem nézek direkt hangosan
béna videókat
fitneszbalesetekről vagy
vicces állatokról,*

*csak bámulom csöndben
a hullámokat,
esetleg úszom egyet,
vagy olvasom tovább a Neuromancert.*

De kérlek, félre ne értsd ezt,

nem lett azért közöttünk semmiféle

távolság

*attól még, hogy tudom, hogy sosem leszel
annyira boldog mellettem, mint amikor tetrisezel,*

épp ellenkezőleg,

*valahogy ettől éreztem azt először igazán,
hogy eljutottunk legbelülre,*

*mert akárhányszor látlak még pisilni, vagy
akárhány kávét főzök is neked,
akármit bocsátunk meg még egymásnak,
akármennyi rossz viccemet vagy kénytelen végighallgatni,
és akárhány idétlen verset írok rólad,
akármiféle boldogságra próbállak is rávenni
az ilyen-olyan szereimmal,*

*mégis ez a legszentebb,
a közösen elfecsérelt idő.*

A betűk értelmetlen kupaca,

*mert a lélek egy klaviatúra,
amin egy sötét állat sétál,*

*és ha egy fekete kocka hull az úrron át,
az vagyok én.*

*Ezért köszönöm, hogy itt végre
tetten érhettelek,*

emberi mivoltod pixeles magasán,

*gondterhelt finomságodnak
ebben a halványzöld kontrasztjában,*

mert semmi sem őszintébb a pazarlásnál.

Szóval

*mióta tudom,
hogy sosem leszel
mellettem annyira boldog, mint amikor tetrisezel,*

*néha kicserélem neked
titokban az elemeket a Game Boyban,*

*hogy a boldogságod megszakítatlan lehessen,
zavartalan,
vagyis hogy nyugodtan tudj játszani,*

ha fáradt vagy.

És olyankor arra gondolok,

hogy ha holnap

*meteor csapódik is a bolygóba,
engem elcsap egy troli,
a macska kiszökik a kertbe,
elfogy itthon a kávé,
beszakad a Bitcoin,
szóval összedől a világ,*

*most egy darabig
ez rendben van,*

*most egy darabig
minden oké.*

Jézus és a dinoszauruszok

Dolce far niente a Palermo

*A buszmegálló melletti téglafalon
a hátunk mögött
rengeteg plakát van
felragasztva
hosszan,
nagyon hosszan
a sarkon túl,*

*egy sor Jézus
egy sor Dinoszauruszok világa
egy sor Jézus
egy sor Dinoszauruszok világa
egy sor Jézus*

és így tovább,

*néhol kitakarják egymást,
néhol kész sorminta,
mondom, rengeteg plakát,*

*egymás hegyén-hátán,
összekeveredve,
kirojtosodva,
kicsi a rakásban,*

Jézus és a dinoszauruszok,

*néhol
csak csupa kar és fej sorban
meg vállak,
mintha egy vízilabdameccset néznénk,
szinte hallani,
Jézus óriásit véd,
marad a 0-0!,*

*néhol
a kavarodásból
mintha pankráció lenne,
A brutális raptorok
bosszúja
azért a bizonyos meteorért –
ha rálépne két ősgyík,
vajon mit tenne Jézus?*

és így tovább,

*egy helyen
egy szakadás mentén
mintha az Úr az egyik
raptor hátán ülne,
meglepően harcosan,
igaz, háttal,
ettől talán kicsit
zavarban vannak,
bár a krétakori ragadozók
Isten-koncepcióját
nem ismerjük, ez is tény,*

*egy másik helyen
mintha egyenesen Jézus
ölében ülne a két állat,
akár két
emberevő tyúk,*

*az utcalámpa sárgás fényében,
a mellkasig érő szemétkupacok közt,*

*a park sarkánál, a katedrálistól nem messze,
negyvenkét Celsius-fokban,
éjfélkor,*

szóval mintha csak a szép jövőben állnánk –

*és van egy pont,
csak egyetlenegy,*

*ahol véletlenül két
tökéletesen illeszkedő plakáton
teljes harmóniában néznek egymásra
a széttárt kezű
kerámia Megváltó,
(Vivete il miracolo!)*

*és a két fürkésző,
hitetlen, gumi fenevad.
(Un divertimento per tutta la famiglia!)*

*És ott,
ott Jézus mintha konkrétan
mutatna valamire a távolban,
bár nem tudni, mire,*

*talán hogy arra van
két sarokra innen
a kedvenc
kebabos helye,
fagyizója,
hogy errefelé, ott hátrébb,
mennyre állat zöldet vettek
egyszer,
igen, pont a katedrális mögött,
nemrég
itt keveredtek verekezésbe, amikor
bajnok lett a Nápoly,
vagy hogy
arra lakik az
exe,
aki abból él,
hogy a szexelő gekkóit
streameli,
iróniából pénzért.*

És az is lehet,

hogy nem is mutat sehova Jézus,
csak prédikálni próbál,
de legalábbis
mindenképp mond
valamit a raptoroknak,
mondani akar
valami fontosat,

ölelésre tárt karral,
békülékenyen,
vigasztalólag,
igaz, arról sincs tudásunk,
érezte-e valaha szomorúságot
őshüllő,
szóval ez is csak feltételezés,

talán épp most kér elnézést Jézus
a miatt a bizonyos
meteor miatt,

vagy bármi más, mit tudom én, talán az inkvizíció miatt,
vagy a v-nyakú pólók miatt,
vagy a szerelem miatt, a kalóriák miatt,
a kommentszekciók megteremtése miatt,
a rák mind a kétszáz fajtája miatt,
a holokauszttal vagy Trianon miatt,
a depresszió miatt,
az anyák halála miatt,
merthogy ezekről
kvázi,
ugye, ő tehet,
de lehet,
hogya a kortárs költészet miatt kér,
vagy a klímakatasztrófa miatt,
a folyamatos elnyomás, értetlenkedés, szemétkedés, hazudozás miatt,
a nagy közös megrohadás miatt,
a februári kedd reggelek miatt,
a beszakadó körmök miatt,
a gyerekekkel összeszereltetett telefonokba
bepötyögött bunkóságok miatt,
a kevéske időnkét röhögve bekebelező felejtés miatt,
a hidegen érkező rendelt pizzák miatt,
vagy a free jazz miatt

kér éppen elnézést a raptoroktól,
pedig ezekről meg mi tehetünk,

*csak hát ő Jézus,
és ugye, ez a dolga,*

*hogy miért épp a raptoroktól kér
ezek miatt elnézést, rejtély,
mert tőlünk sosem fog,*

*talán,
talán csak széttárja a kezét,
és sóhajt tanácstalanul,
hogy*

*Most nézzétek meg,
nézzetek körül,
basszameg,
ez van,
ez lett,
ezt csinálták ezek az állatok,
ezek szétbarmolnak mindent,*

és ránk mutat, és joggal,

*pedig mi csak a buszra,
mi csak egy sosem érkező megoldásra várunk,
nehéz, üres, zúgó fejünkkel,
föl nem emelhető szívünkkel,*

*egyébként, ami azt illeti,
boldogan.*

Vajon hányan halnak meg egyébként évente az IKEA-ban?

Szerintem itt nem lehet meghalni –

*így kezdődött,
ezzel a felvetéssel,
vagyis ezt mondtam,*

az én nézőpontomból a csokitorta közepe táján,

*a te szempontodból
a garnélasaláta
vége
felé.*

*Szerintem ezen a helyen
egyszerűen lehetetlen.*

*Szerintem viszont haladnunk kéne,
szóval az evésre koncentrálj,
ne a hallhatatlanságra,
mert mindjárt záróra,*

*és még nem vettük meg
se a fotelt,
se a jukkapálmát,*

*válaszoltad, rád jellemző módon
a misztikum elé helyezve
a praktikumot.*

*De én komolyan így gondolom –
erősködtem tovább –,
itt olyan,
mintha nem létezne
halál,
és nem azért,
mert bolt létre élhetőbbnek tűnik,
mint az ország, ahol élünk,
hanem egyébként.*

*Szerintem itt infarktusból is
három különböző típust lehet kapni,
és mindhárom organikus anyagból készült,
fenntartható gazdaságból származik,
van szilvaszínben,
és jár hozzá összeszerelési
útmutató bolgár nyelven is.
Ráadásul valami vicces nevet adtak neki,
hogy Trölf, vagy ilyesmi,
hogy kicsivel kevésbé legyen ijesztő.*

Ez a hely javíthatatlanul oké.

*Te erre megvonod a vállad,
hogy ebben egyébként igazam van,*

*ez az ország,
ahol élünk,
valóban
sokban emlékeztet a halálra,
mert bármilyen beszélgetést
tönkre lehet vele tenni,
ha szóba hozzuk,
amúgy próbálunk rá nem gondolni,
és ahogy öregszünk,
egyre nehezebb viccelni vele,*

mert javíthatatlanul nem oké,

*viszont egy élhetetlen
helyen halhatatlannak lenni
elég nagy kiszúrás, nemde,*

*ugyanakkor
szánalmas,
hogy egy szelet csokitortától
képes vagyok
mindent rózsaszínben látni,*

*és hányszor megbeszéltük már,
hogy a jól működő országok
tönkreteszik az embereket,
a nép kövér lesz,
neurotikus,
unott,
kötekedő,*

a boldogság savanyít,

*mi a szeméttetelek
méltóságára alapozzuk
az egészséges önértetünk,
a mi lelkiünk egy leeresztett kosárlabda,
a mi szebbik önképünk is egy ócska,
rámásból félig kiszakadt amatőr olajfestmény,
egy csokor pipacsról, sej,
(a csúnyábbikat meg hagyjuk is)
a mi sorsunk
hárompálcás, ólommal teli plüssróka
a céllövöldében,
a mi jövőnk
távoli ég apró repülőkkal,*

*a mi nyelvünk a holtág alján pihenő
lakodalmas CD,
amit egy reménykedő keszeg méreget,
mert az ezüstös csillogásból azt hiszi,
leendő szerelem,*

*mi a lomtalanítás vagyunk,
a világ meg egy bútorbolt,*

*és ezzel az egészszel nincsen semmi baj,
vagyis persze van,
ezzel persze rengeteg baj van,*

*viszont vegyem már őket annyira komolyan,
hogy
nem egy IKEA-ban dugom a sütőbe a fejem miattuk,*

de ezt már százszor megbeszéltük,

*ahogy azt is, hogy nem áll nekem jól,
amikor teli szájjal panaszkodom,
szóval fejezzem be a csokitortát végre,*

*mert mennünk kéne,
mert mindjárt zárnak,*

*és még nem vettük meg
se a fotelt,
se a jukkapálmát,
se a szebb jövőt,
se az eggyel jobb idegrendszeret,
se a húsgombócot,
sem a gyerekeinket,
sem az infarktuszainkat,*

*sem az örök életet,
ámen.*

Halj meg cipőben

– részlet egy vadnyugati pókereposzból –

Emberfeletti írhatnék izélget.
Múzsám, a lengőajtón lépj ki hát,
Kalapodat hajítsd oda a szélnek,
S kurjants egy szexi, cowgirlös „ji-há!”-t,
Fehér csípőd, ha kérhetem, riszáld,
Szálldosson százfelé hajad, mely ében...
S csókolj meg, ó, az ihlet érdekében.

No, kezdjük akkor. Bendzsóm húrja, pöngj,
És generáljál fikciót, mimézis,
Nagy dolgokról fog szólni majd e könyv,
Fegyvert éneklek például, s vitézt is,
Hölgyolvasóm, te zsebkendőt kikészíts,
Mert művemben találsz majd sok szakaszt,
Mi férfias, de könnyeket fakaszt.

„Fiúk, engem lelőttek” mondta Dave Tutt,
Mikor lelőtte őt Wild Bill Hickok,
És Wild Bill azt gondolta: tény ez, épp csak
Dave ezzel nem sok újat állított.
És Kelly Kerr szalonja pont nyitott,
A zongorán már klimpíroztak egy dalt.
És Dave nem mondott semmi mást, csak meghalt.

Már este volt, de még nem volt sötét.
Hosszú árnyat vetett a sok faoszlop.
Wild Bill megfújta coltjának csövét,
Nézte, ahogy a löporfüst eloszlott.
Nem aggódott. Kétség se fért ahhoz, hogy
Egy pillanattal Dave tüzelt előtte.
Dave nem találta el, ő meg lelőtte.

Ha nyílt utcán ölünk napközben embert,
Coltunkat el ne süssük, csak ha már
Ránk lőtt a másik. Így önvédelemmel
Megússzuk. Vagy – a másik eltalál.
Bekalkulált kockázat a halál,

*Van, hogy csekély, máskor viszont egész nagy.
Csak addig élsz, amíg meghalni kész vagy.*

*Zord, kaktuszokkal vadregényes préri!
Zablátlan, öntörvényű vadnyugat!
Hol az embert váratlanul nem éri,
Ha bőrén elhelyeznek hat lyukat,
Hol a csapos s a baljós hangulat
A hőst közelgő végzetére intik...
Wild Bill Hickok kész volt meghalni mindig.*

*Csend volt. Kihalt és néma volt a tér,
Csak pár kabóca percegett ijedten,
Meg cégtáblát nyikorgatott a szél
(A zongorázást kár, hogy említettem),
De néma volt különben és kietlen,
Lélek sehol, és – kell-e mondani? –
Farkát lengette búsan egy csacsi.*

*De lassan előbújt a girbe-gurba
Tetőtartó faoszlopok mögül
Először egy kovács, aztán egy kurva,
Aztán egy marhatenyésztő mogul,
S mind hüledezni kezdtek angolul,
Hogy „Wow!” meg „What the hell?”, somolygott hátul
Egy vén koporsókészítő kajánul,*

*És (innentől már fordítom magyarra)
Egy hang azt mondta: „Láttad ezt, Jacky?”
„Bill ellen? Mégis mit remélt a marha?”
„Pedig Dave basszus oldalt állt neki!”
„75 yardról!”, „Mennyiről? Ne! Mi?
Dehát egy colt célzott lőtávja mennyi?”
„25 yard...”, „És 75-ről? Hinnye!”*

*Időközben megérkezett a doktor,
És Dave Tutt mellé letérdelt a porba.
„Halott” mondta, s be is számolt az okról:
„Az ötödik és a hetedik borda
Közt egy golyó testébe van hatolva.”
„És ott mi van?” kérdezte egy naiv,
Napernyős hölgy a doktortól. „A szív.”*

*Wild Bill napcserzett arca meg se rezdült
– Egy westernhőst a nap mindig cserez,
Míg más halandó tőle barna lesz, sült,
A westernhősökkel kivételez,*

*Nem állítom, hogy értem, hogy van ez,
De a külság fokát, úgy látszik, jelzi,
Hogy arcunkat a nap süti vagy cserzi –*

*Wild Bill napcserzett arca meg se rezdült,
De felgyorsult kissé a szívverése
(Mert adrenalint agyba, szívbe ez küld,
Ha hajszaál híján meghalunk, de mégse),
De nem mutatta ennek ő jelét se,
Egy félmosoly ha volt a szája csücskén,
De bajsza azt is eltakarta büszkén.*

*Ó, hol vagytok, ti régi, büszke bajszok,
Ti pörgék, kackiások és konyák,
Amik körül nők pillantása rajzott?
Megértük, ím, a bajszok alkonyát.
Nem eszi már a hölgyeket tovább
A sóvár, mardosó bajuszirigység...
Csak engem esz, bevallom, egy kicsinykét.*

*Nem azt mondom, nő énnekem, mohódzik,
Több, mint legénytoll, ütközőbajusz,
De ellenáll e száj fölötti kóc itt,
Nem hajlandó felkunkorodni juszt,
Kefélhetem, míg van tudómba szusz,
Mehet rá zsír is, gyanta is vödörnyi,
Az istennek se bírom megpödörni.*

*Mi, kiknek elpuhult szívét csak néha
Puffantja játék-colttal Ámor át,
Nem ismerjük mi, olvasóm, a néma
Revolverhős győzelmi mámorát,
Ki a halál sötét csövébe lát,
Kilótt golyó süvít felé – mi vét,
S ő lövi át az ellenség szívét.*

*De van neki. Bár nem mutatja, érez.
Hogy tenyeréből eszik a világ,
Hisz győzött, és mindennél többet ér ez,
A szürke csőcselék közül kivált,
Bámulja most a nép, a nők kivált –
Magát élet-halál urának érzi,
Az ördöggel is szembe merne nézni.*

*Dehát mért húzta fel e két személy
A colt agyán levő acél műtyűrt
Egymás szemébe nézve, míg a szél*

*Egy Morricone-dallamot füttyült?
S a kandi nép előtt, amely kigyúlt
Bámulni ezt, milyen sötét titok
Miatt számolt le Dave Tuttal Hickok?*

*Vajon menyasszonyát szerette Dave el?
Vagy apja halálában volt-e sáros,
Mit meg kellett torolni rajta hévvel?
Vagy felbérelte őt netán a város,
Mert Dave bandája fosztogatta? Á, nos,
Regénybe illőbb volna ez, de nem.
Talán korábbról kéne kezdenem.*

*Előző este – nem tudom az órát,
Nagyon késő volt, vagy nagyon korán,
Mikor a Devil's Grandson című nótát
Harmadszor játszották a zongorán,
És fent az égi préri kék porán
A vén ólábú Hold már messze császarkált,
Wild Bill Hickok végre kapott egy ász párt...*

A Duna felett

*Korán fekszem, és azonnal elalszom.
Hajnalban felébreszt a szél, a folytonos villogás.
Ez a második ilyen éjszaka. Először sístergés,
egészen közel, és szinte azonnal heves robbanások.
Mintha egy hatalmas tenyér csapna a vízre.
A hang végigfut a Dunán, nekiütközik a rakpartnak,
és úgy ér el ide, mint egy háború zaja.*

*Ha igazán mélyre merülök magamban, még mindig
veled találkozom. A semmiről nehéz leszokni.
Nem akarom, hogy része legyél az időmnek reggel,
és a hiányod se pislákoljon esténként. Kétes, zöld mécses.
Nem őrizlek tovább, és ne őrizz engem.*

*Szakadozó felhők a Duna felett. Lassan világosodik.
Talán te is épp ugyanezt nézed, csak egy másik ablakból,
kétutcányira tőlem. Biztonságos helyről, ahogy szoktad.
Már nem kell sok időt töltenem itt, ilyen közel hozzád.
Félek, hogy váratlanul felbukkansz, hogy találkozunk
az utcán. Hogy nem leszel egyedül, és én sem.*

*Fekete folyó mellett ülünk, csíkos vászonszékekben.
A bokánk átlóg a sötétségbe, áztatjuk a lábunkat.
Jéghideg. A túlsó parton egy szennyvíztisztító épületei közt
lángok csapnak fel. Csak ülünk, és nézzük.
Senki sem hívja a tűzoltókat.*

*Azt mondják, a test mindenáron megpróbálja elkerülni
a fájdalmat. Inkább megfeszül, és rendellenes tartást
vesz fel, csak hogy kímélhessen egy érzékeny pontot.
Ettől hamarosan másfajta fájdalmak jelentkeznek,
majd egy idő után zsibbadás, érzékvésztes lép fel.
Én nem ilyen vagyok. Ott ülök elkenődött
szemfestékekkel, kezemben egy bögre tea.*

Szinesztézia

*Talán ez az első emlékem,
az élénksárga szúrás,
hirtelen öröm, aztán döbbenet,
ahogy megláttam a babakocsiból,
velem szinte egy magasságban,
az árok és a töredezett járda között.
Egy sárga virág.
Csak azt tudtam, hogy gyönyörű,
nem tudtam, de nagyon akartam,
felé nyúltam, és megmarkoltam a fejét.
A tenyerem, a sárga szín, a méh.*

M E L I O R I S Z B É L A

Kérdéseinkre csak

*mivé lesz itt minden még rejtély
csak sejteni lehet*

*rozsdásodik ami tud
s innen is onnan is lekopik az ékezet*

*a valaha olyannyira szeretett táj
így lesz egyre felismerhetetlenebb*

*ha vannak kérdéseinkre már csak
vállvonogatás a válasz*

*nyugtalanító némaság csupán
akár az emlékek rommezőin*

Helybe jön

*mindig kifut a tej
szakad a cipőfűző
s egyre több a fafej*

*az évszak bolondos
hülyéskedünk hát mi is
kinek mi a fontos*

*így döcög az idő
és itt minden oly muris
fű ég de majd kinő*

*sietni nincs hova
tollas kutyák iáznak
helybe jön a csoda*

Mi nincs

*mi igen és mi nem
álmodunk ámulunk
ami van mért ilyen*

*mért ilyen és nem más
s hogy mi nincs de mi van
csoda vagy hervadás*

*a dolgok vége mi
menni visszatérni
s mindent felejtetni*

Végül és újra meg újra

*Még nem töröltem a neved a telefonomból.
Mintha itt lennél egy gombnyomásnyira.
Nem tudom, persze, mit kérdeznék tőled,
amihez nem volt bátorságom annyi év alatt.*

*A vízcseppet kérdezném meg inkább,
amelyik a nyakadra hullt, mikor itattalak.
Téged, aki már nem tudtál semminek örülni,
megcsiklandozott.
Csepp víz, mondd, milyen anyám bőre?*

*Én nem emlékszem, és azóta por lett belőle.
Elégettük. Hiba volt talán?
Lassabb elmúlásra kellett volna bízni,
nem tűzre: földre, az élő világra, amit úgy szeretett?*

*A telefonomból még nem töröltem a neved.
Mintha rajtam múlna csak, hogy nem beszélsz.
Persze nem tudom, miről kérdeznék.
Sem a holtak, sem az élők nem érdekelnek mostanában.*

*Azt a nagy, színes madarat kérdezném talán,
ott az állatkertben, halálod utáni héten.
Görcsös ujjával markolta a rácsot,
és száraz nyelvét öltögette felém.
Madár, mondd, miért gúnyolódsz anyámon?*

*Csak ez a gyávaság ne lenne,
ami csak emléket mer –
s nem mer megidézni téged.
Lesem a hozzád hasonlókat inkább,
minden gyenge testet, ami szomjas, béna vagy riadt.
A fűszálak hegyét, ahogy végül és újra meg újra
rábólintanak a láthatatlan szélre.*

Cirkusz, mozi és ringlispíl

regényrészlet

zuhog az eső

a jelzőlámpák nem működnek, a forgalom lassú. A gépkocsik ütköznek. A pincék beáznak. A légitársaságok késnek. Az épületeket, pályaudvarokat, hidakat, templomtornyokat takarja az esőfüggöny, az autóbuszokban egymáshoz préselődnek az utasok, a kocsik megcsúsznak, a kisgyerekek sírnak

a városközponttól a buszjáratokkal huszonöt perc alatt megközelíthető Állami Jövőkutató Intézet a megnyitóra készül. Sajtónyilvánosság. Az újságírók várakoznak a felújított ódon kastély előtt

akkor is zuhogott az eső, amikor hetekkel előbb a végzős évfolyam hallgatói búcsúbullit tartottak az egyetemhez közeli sörözőben

a takarítók töröltették a küszöbön át-átcsurgó vizet

egy kék kötényes felszolgáló átvette az ernyőmet

gyülekeztek az évfolyamtársak

hosszú tölgyfa asztalok, a falakon tálasok, szarvaskoponyák előremeredő agancsokkal, kitömött üvegszemű őzfejek

már nehezen találtam szabad helyet az irodalom szakosok asztalánál. A sarkokban néhány ismerős az informatikusok közül

a felszolgálók hozták a korsó söröket

ki hová?

mit hoz a jövő?

az egyik hallgató felállt, ivott néhány kortyot, felemelte a karját, figyelem!, kiáltotta, fontos bejelentést teszek, a jövő héten felveszem a diplomával járó munkát, autóbuszsofőr leszek, kétszer annyi fizetéssel, mint egy kezdő tanáré

néhányan nevettek

még utolsó éves voltam, amikor magához hívott a tanszékvezetőnk

kis irodája volt. Könyvsorozatok a polcokon, dossziéhalom az íróasztalán

elégedett vagyok a munkájával, a dolgozataival, a szorgalmával, mondta, az egyik kollégám nyugdíjba megy, volna-e kedve a tanszéken folytatni?

hozták a söröket a kék kötényesek

sokan kételkednek a munkánk értelmében, a jövőjében, folytatta a tanszékvezetőnk. Én nem így gondolom. Mi a tanszéken az irodalmat örömforrásnak tartjuk... megvilágítja, miben élünk, nyomot hagy a korról, amiben élünk... Arany János... Ady... Babits... most más világban élünk... változnak az írói megközelítések... a formák... volna kedve?

adott új feladatokat

fejére húzott ázott köpenyben egy alak lépett be a sörözőbe

az egyik kék kötényes lesegítette a köpenyét
a fiú katonás léptekkel közeledett
a Bikafej!, kiáltották a sarokasztalnál

informatikus volt, én kétszakos, az irodalom mellett két év után meg lehetett
szerezni az informatikusdiplomát. Hárman voltunk a szakon barátok Gyula Ferivel. Bikafej a koponyaformájáról kapta a nevét, büszkélkedett az őseivel, katonatisztek voltak, az egyik harcolt a múlt századi első háborúban, a másik a Donkanyarnál a másodikban

közeledett a kék kötényesek sorfalában. Egyetlen üres hely volt. Velem szemben. Oda ült

a felszolgáló hozta a korsó sörét

Bikafej két év után folytatta az informatikát. Ketten Gyula Ferivel megelégedtünk a szakdiplomával, elmentünk az ösztöndíj kiegészítéséhez némi pénzt keresni egy gyerekeknek szóló portálhoz. Néhány hónap után otthagytuk. Gügyögünk, mondta Feri, ahelyett, hogy felkészítenénk őket, mi vár rájuk

azóta nem hallottam róla

Bikafej lassan az asztalra tette a kiürített korsót. Intett. Hozták a következőt. Azt is lehajtotta. Kifehéredett az arcbőre. Érdekesnek találtam. Nem kipirult az italtól, kifehéredett. Látszottak a koponyacsontok a kopasz fején, a kiugró állcsont is, mint a falon a szarvaskoponyákon

a harmadik korsó sört lassabban itta

faszikám, mennyi egy buszsofőr fizetése, kérdezték a sarokasztalnál
üzleti titok

Bikafej markolta a már üres korsót. Az arcomba hajolt

igen... igen... ismételte a tanszékvezetőm, Arany... Ady... Babits... távoliak, mégis velünk vannak... bennünk... mintha ma írnák... Edward király, angol király. Léptet fakó lován... Babits az örök kérdéssel... miért nő a fű, ha leszárad... miért szárad le, ha újra nő

Bikafej intett a felszolgálónak: még egyet

a múlt héten a tanszékvezetőm újra magához hívott. Akadozva beszélt. A tekintete is szokatlan volt. Mintha éveket öregedett volna. A szeme alatt, a szája körül mély ráncok

sajnálom... nagyon sajnálom, kolléga, akkor nevezett először kollégának

két újabb státuszt vontak el a tanszéktől. Leállították a bővítést is. Tiltakoztam. Ügyet se vetettek rám... sajnálom... nem tudom az ajánlatomat betartani
hallgattunk

az ajtóig kísért, megfogta a karomat

ne adja fel, súgta, a szellemet el lehet sorvasztani, az érzékeket nehezebb... a szellem iránti érzékeket. Kihallgatást kértem a kancellártól, nem fogadott. Írtam, nem válaszolt

a felszolgáló letette Bikafej elé az újabb teli korsót

ivott néhány kortyot

felállt, már kissé imbolygott

sorakozó!, kiáltotta

ki merre?

hozzám hajolt

te hová?
vinnék már ki a mosdóba, mondta egy fiú a sarokasztalnál
Bikafej a tenyerével lesöpörte a korsót az asztalról. A maradék sör a cipőjére folyt. Az üres korsó széttört a mozaikpadlón. Az egyik felszolgáló tálcára szedte a szilánkokat
merre?, ordított az arcomba
nem tudom
azt kérdeztem... merre?
nem tudom
nekem elegendő van ebből... az egészségből... az egészségből... ebből a cirkuszból... értitek?... az informatikámmal bárhol megleszek... elegendő van... miért kussoltok?... nyuszi csapat... te is, hajolt hozzám
amit én tudok, az sehol a világon nem kell, mondtam csendesen, Arany...
Ady... Babits... talán már itthon sem
ez az egész... cirkusz... elhúzni... súgta
még egy korsót, kiáltotta
az asztalra dőlt
két fiú felemelte, kivitték a mosdóba
kis rovar mászott előttem az asztalon. Az egyik felszolgáló rácsapott, összemorzsolta a tenyerében
álmok, tervek, gondoltam, mi lesz belőlük. Tanultunk az ismétlődések esztétikájáról, de más a tanulmány és más a tapasztalat, gondoltam
zuhogó eső verte az ablakokat
néhányan búcsúztak
Bikafej visszajött a mosdóból
üres korsók sorakoztak az asztalokon
Bikafej felemelt egyet, kortyolta az ürességet
dúdolt
ez az utolsó pohár és aztán agyó, bonsoir, bonsoir
a felszolgálók hozták az ernyőket
ázottan érkeztem haza
a feleségem elém sietett az előszobába
jó volt a buli?
nem válaszoltam
egész délután és este is dolgoztunk, mondta
visszament a szobába. Kihallatszott, hogy az új szerepét gyakorolja

a feleségemmel osztálytársak voltunk. Szerepelt a gimnázium színjátszókörében. Tehetségesnek tartották. Néha megnéztem az előadásait. Érettségi után nem találkoztunk

később egy kora tavaszi estén hazafelé igyekezve felfedeztem a nevét a Pince Stúdió plakátján. Előadás után megvártam. Nem sokat változott, de mintha a színpadon lett volna és bennem szereplőtársat látna, akitől végszót vár, kérdő volt a tekintete

másnap este is megvártam
sétáltunk

beszélt a szerepeiről, én a tanulmányaimról. A jövőnkről is beszélgettünk
 leültünk egy ligeti padra
 megsimította a kezemet
 akkor nem akarsz külföldre menni?
 nem, mondtam
 vállamra hajtotta a fejét
 megcsókoltam
 mi volt ez?, kérdezte... játék?
 meglátjuk, mondtam
 meglátjuk, nevetett
 akkor most összeházasodtunk, súgta az első éjszakánk után
 kérdés is volt, kijelentés is
 a formaságokkal, gyűrűváltás, közjegyző, nem törődtünk. A férjemnek fog-
 lak szólítani, te engem a feleségednek, mondta
 majdnem minden este játszott. Néha megnéztem. Egyre nagyobb feladatokat
 kapott. A szerepeiben élt. Mindenhol. A konyhában is, mosogatás közben, me-
 morizált. Nevetett, amikor észrevettem. Hetente kétszer járt a piacra. Volt állandó
 zöldségspultja, kedvenc halárusa
 a búcsúbulink másnapján elmondtam az estét a sörözőben
 megfogta a kezemet
 szomorú volt
 ha egyszer te is... ha mégis... úgy gondolod, hogy külföld, akkor... tudnod
 kell... vége... nekem itt a jövőm...
 Csehov *Három nővérét* próbálták. Mása szerepét osztották rá
 a rendezőnk szerint, mondta, a három nővér közül Mása a legnagyobb vesz-
 tes. Mikor a végén a katonák elbúcsúznak, ő a szerelmét is elveszíti
 egyik este fáradtan jött haza
 volt egy kis vitám a rendezőnkkel. Kértem, átvehetnék-e néhány mondatot a
 búcsújelenetben a nővérektől. A rendezőnk nevetett. Ezt beszélje meg az íróval.
 Fantasztikus fickó, leültetett, magyarázni kezdett, nem szavakkal, a tekintetem-
 mel kell követnem a két nővérem búcsúját, próbálja otthon tükör előtt, magya-
 rázta, csak az utolsó szavakra gondoltam, kértem... miért a sok szenvedés?
 miért? azt a közönségnek kell éreznie és magával vinnie, mondta a rendezőnk,
 maradjon meg a szívükben... fantasztikus pali... segítenél... felolvasnád a záró-
 jelenetet és néha figyeld közben a tekintetemet
 olvastam, ez Mása szövege... a tiéd...
 ó, hogy szól a katonazene. Elmennek tőlünk... az egyik már elment, mind-
 örökre. Mi pedig egyedül maradunk... élni kell... élni
 a húgod veszi át, olvastam, jön majd idő, mikor megtudjuk, miért ez a sok
 szenvedés
 felpillantottam, figyeltem az arcát
 még a húgod szövege, mondtam, holnap bemegyek az iskolába és tanítok.
 Most ősz van, nemsokára jön a tél, a hó, mindent betakar
 amikor ezt hallom, lehunyhatom a szemem, ajánlotta a rendezőnk, mondta a
 feleségem

Olga, a nővéred szövege jön, folytattam, a katonazene olyan vidáman pattog és úgy szeretnék élni... jaj istenem, az idő elmúlik, örökre, elfelejtenek bennünket, az arcunkat, a hangunkat, a zene olyan vidáman szól, és én azt hiszem, nemsokára megtudjuk, miért élünk, miért szenvedünk. Jaj, csak tudnánk, miért, csak tudnánk, miért

a miért a legfontosabb, magyarázta a rendezőnk, a legidősebb mondja, de mind a hárman azt érzik, a közönségnek is ezt kell magával vinnie, a nővérek nem tudják, hol a válasz, nem tudják, mi a valóság, azért játszunk, hogy ráébredszük a közönséget

odaléptem hozzá, mondta a feleségem, csak az utolsó szót, az utolsó MIÉRT-et... úgy szeretném. Rám kiáltott, az arcjátékával, mondta

jól ismertem a darabot, az egyetemi szemináriumon is elemeztük, színházban is láttam

most másképpen hatott rám. Régebben: szép, megható, szomorú, távoli. Most: ismerős, közeli... mindennapi... minden változott... megváltozott, gondoltam... én is megváltoztam

kavarogtak bennem a feleségem szavai, a rendezője instrukciói, a tanszékvezetőm sajnálkozása, a búcsúbuli, Bikafej a söröskorsóival

a nővérek nem ismerik fel az okokat, a szenvedésük okait, ismételte a rendezőnk, mondta a feleségem, de a színészeknek ismerni kell, csak akkor tudja eljátszani a szerepet. Mi a sok MIÉRT? És mi a válasz, folytatta, a hatalom prése és az emberi természet

nyugtalanul aludtam

álomban a búcsúbulin kék kötényben hordtam körbe a söröskorsókat, tükör elé léptem, nem ismertem magamra, öregember nézett vissza rám, színpadon játszottam szoknyában

kora reggel jelzett a mobilom

ismeretlen hang

a nevét nem mondta

a Lex-ikon.hu rovat vezetője. Munkát ajánlott. Ismeri az informatikai képzettségemet. Gondolkozzam. Huszonnégy óra múlva hívjam vissza

kérdezni akartam, de kikapcsolt

visszahívtam

a szám nem elérhető, mondta az automatahang

a feleségem felriadt

ki volt?

nem tudom

mi az, hogy nem tudom?

nem tudom... munkát ajánlott

külföld?

nem tudom... aludj, korán van

kimentem a fürdőszobába. Rendbe szedtem magamat. Hívtam apám számát. Koránkelő volt

átmennék

baj van?

átmennék

mikor?
egy óra múlva
akkor már dolgozom
átmennék
gyere

apám a *Családi Híradó* tárcaírója volt. A neve felül, mellette a portréja. Barátságos tekintet. Az olvasók szerették az írásait. Sok levelet kapott, kék dossziéba gyűjtötte, a másikba, a rózsaszínűbe régi újságcikkeket, olyan időkből, amikor nem is élt, még a nagyapja sem, aki ugyancsak tárcaíró volt, és ugyancsak őrizte a régi, számára érdekes egykori újságcikkeket

apám ezekből merítette a témáit. Járt a könyvtárakat, levéltárakat, gyűjtötte a – így nevezte – „kapós” történeteket. Nem voltak a számára letűnt világok, bármi, bármikor megtörténhetett, meg is történik majd, mondogatta

kilenc töltőtolla volt, naponta váltotta. Hangzása van a tapintásuknak, említette egy alkalommal. Gimnazista éveim idején elolvasta néhány írásomat, javított. Minden szónak a helyére kell kerülnie, magyarázta

anyám korai halála után a nagy lakást két kisebbre cserélte. Az egyiket nekünk ajándékozta. Íróasztala közelében a kék és rózsaszínű dossziék mellé rejtvényújságokat gyűjtött

volt kulcsom a lakásához. Legyen nálad, bármi történhet hirtelen, mint anyáddal, mondta

nyitottam az ajtót

ha sáros a cipőd, találsz az előszobában papucsot, szólt ki

íróasztalánál a heti tárcáját írta

letette a tollat, homlokon csókol

hírem van, mondta, az egyik írásom az Év tárcája-díjat kapja. Amíg a hetit befejezem, olvashatod, a kék dossziében van

talán nyolc-tíz éves lehettem, talán kevesebb, nem emlékszem, egy alkalommal lapozgattam a rejtvényújságját

érdekel?, kérdezte

hallgattam

pihentet, a munkában is segít

nem mertem megkérdezni, miben segítheti

látod a kockákat?

látom

az üres kockákba kell beírni a felsorolt kérdésekre a válaszokat. Van főkérdés, vannak továbbiak, ha ezeket is megválaszolod, betöltheted az üres kockákat, olyan, mint a háló, minden összetartozik, ha egy szálát kihúzol a hálóból... az egész megreszket

hallgattam

gondolj egy hálóra, ismételte, keresd a kapcsolatot... gondolkozzál... érted?...

próbálom

a rejtvényújságok most is ott voltak a kispolcon

nemsokára befejezem az e hetit, mondta, addig olvasd a díjazottat

kikerestem a dossziéból

már a címeivel is felhívta az olvasói érdeklődését. *Cím nélkül*, ezt adta a nyertesnek

olvasni kezdem

Régi lapok között böngészve felkeltette a figyelmemet a régi városligeti vurstli. Tarkaság, vidámság. Nóta is született róla: Ujjé, a Ligetben nagyszerű, cirkusz, mozi és ringlispíl. Volt tűznyelő, erőművész, törpék színháza, elvarázsolts kastély, céllövölde. A ringlispílen állatok, hintók, trombitás angyalok. Lehetett a forgást gyorsítani, lassítani. A moziban némafilmek, Chaplin, Stan és Pan, a két bohóc. Reklámok: Jó szemüvege lesz, ha Diszbergernél vesz, Ha feléled a gyanú, kinyomozza Doktor Gyalú, mellette a magánnyomozó fotója, puha kalapjának karimája a homlokát takarja, szájsarkában pipa.

Felkeltette a figyelmemet, hogy az egyik lap tudósításának a címe: Tragédia a ringlispílen. A többi lapban is szerepelt a hír, mindegyikben másképpen, de mindegyikben ott volt Doktor Gyalú magánnyomozó neve. Rejtélyes alaknak írták le: széleskarimájú puha kalap, a szájsarokban pipa, mint a mozihirdetésben. Apja, nagyapja is hol rendőrségi, hol magánnyomozó volt.

Próbáltam összerakni a különböző cikkekben szereplő adatokat. Szeretem az ilyen munkát. Olyan, mint a hálózövés.

Összeállt a kép:

egy őszi reggelen Doktor Gyalút jól öltözött úr kereste fel. Teljes titoktartást kívánva megbízta, figyelje meg a feleségét, aki szokásos útjaira hivatkozva, fodrász, kozmetikus, ruhaszalón, érzése szerint randevúkra jár. Átadta a kívánt előleget, de hozzátette: ha megszegi a titoktartást, tönkreteszem.

Doktor Gyalú hetekig figyelte megbízója feleségét. Útjai valóban titkos randevúk voltak. Fényképet készített róla, amint a ligeti ringlispíl hintójában egy fiatalemberrel ölelkezik.

Arról, ami ezután történt, a különböző tudósítások másképpen számoltak be. Az egyik szerint viseltes öltözékben egy férfi kereste fel a ringlispíl tulajdonosát. Jelentős összeget ajánlott fel, hogy megadott időpontban állítsa le a forgó szerkezetet. Egy másik tudósításban az szerepelt, hogy a tulajdonos egy kisegítő kölyökre bízta a feladatot. Mikor a sebes forgás hirtelen leállt, az állatokról többen leestek, a hintóból kizuhant egy fiatalember, olyan szerencsétlenül, hogy hiába hívták az orvost, már nem tudott rajta segíteni. Volt, aki emlékezett rá, hogy a zűrzavarban egy hölgy arcát eltakarva rohant el.

A rendőrségi vizsgálatot rövid úton lezárták. Az eredményéről nem adtak hírt a lapok.

Doktor Gyalú szerepe azonban nem ért véget. Egy fürge riporter szerint nem nyugodott bele a vizsgálat titkosításába, tovább nyomozott. Felkereste a ringlispíl tulajdonosát, aki a kezébe csúsztatott pénzes borítékért cserében elárulta, hogy egy ismeretlen férfi, aki láthatóan nem a saját öltözékét viselte, jelentős összeget ajánlott fel, ha a forgató szerkezet indítása előtt a hintóban ülő egyik vendég bekötőövét meglazítja. A fürge riporter kiderítette, hogy a tulajdonos a kisegítőjére bízta a feladatot.

Doktor Gyalú kérdőre vonta a kölyköt, aki nevetve mondta, a fiatalember olyan szorosan ölelte a mellette ülő hölgyet, hogy a biztosító öv lazítása nem volt veszélyes, de ha ezt nyilvánosságra hozza, úgyis letagad mindent.

Egyik színházi előadás szünetében a hallban sétálva Doktor Gyalú szembe találta magát egykori megbízójával, karján a feleségével. Hozzá lépett. Megbízója ismert, magas beosztású főtisztviselőkkel csevegett, hátat fordított Doktor Gyalúnak, aki rövidesen hivatalos értesítést kapott, bevonták a magánnyomozói engedélyét. Hirdetése eltűnt a mozireklámokból.

Mosolygott, megtörtént már ez is vele, az apjával, a nagyapjával is. Fogasra akasztotta a kalapját, pipát cserélt. Megtanulta, hogy rendőrkapitányok, főtisztviselők, miniszterek jönnek-mennek. Felkereste a rendőrségi kapcsolatát. Az ilyen kapcsolat hozzátartozott a magánnyomozói és rendőrségi munkához.

Várt.

Kivárt.

Mikor eljött az ideje, visszakapta az engedélyét. Felvette a puhakalapját. Nem nyugodott, munkához látott. Hirdetése újra megjelent a mozireklámok között. Hajthatatlan volt.

apám felpillantott, különben nem ez volt eredetileg a tárcám címe, nem a szokásos *Cím nélkül*

mi volt?, kérdeztem

A rendőrség közbelép

megváltoztattad?

megváltoztatták

beleegyeztél?

a tudtom nélkül

kik? kiderítetted?

apám nevetett

ahhoz Doktor Gyalú kellett volna. A főszerkesztő is csodálkozott. Azt mondta, a korrektúrában még *A rendőrség közbelép* szerepelt. Megkérdeztem, mi lehetett az ok, a főszerkesztő töprengett, talán időszerűnek tartották, mondta. Kik, kérdeztem, a cenzorok, válaszolta

kik a cenzorok?

az is lehet, hogy ő az egyik, mondta apám... a főszerkesztőm... máig se tudom ő ítélte meg a díjadat?

ő a zsűri elnöke

nem értem, mondtam

cenzúra és díjazás... van, akinél a kettő együtt jár... így működik... utasítások magas helyről... háló... hálózat... ezt csak neked mondom, ne mondd el még a feleségednek se... tudni kell, fiam, miben élünk...

hátradőlt, pihent

mit gondolsz, kérdezte, melyik nyakkendőt kössem meg a díjátadásra... a képettyest vagy a sima feketét?

mind a kettő csinos

nevettünk

tudni kell, ismételte, miben élünk...

eltette a tollait

befejeztem a hetit, pihentetem, aztán beütöm a gépbe, átküldöm

úgy éreztem, méreget

mi a baj, fiam?

kora reggel kaptam egy különös telefont. A hívó elváltoztatott hangon közölte, hogy ismeri az informatikai szaktudásomat, a Lex-ikon.hu rovatvezetője, munkát ajánlott, gondolkozzam, huszonnégy óra múlva hívjam vissza. Kérdezni akartam, de kikapcsolt. Azonnal visszahívtam. Automatahang mondta be, a szám nem elérhető... mit gondolsz?

érdekes... érdekes... elég rejtélyes... attól érdekes...

visszahívjam?

baj nem lehet belőle... úgysem száll le rólad... Lex-ikon.hu... még nem hallottam erről... tájékozódj... tapasztalat... majd megbeszéljük...

búcsúztam

homlokon csókol

az ernyődet ne feledd itt, szólt utánam... mindig zuhog...

másnap reggel visszahívtam az ismeretlen rovatvezetőt. Megállapodtunk a találkozó helyében, időpontjában

állok az irodanegyed épületének kapuja előtt, ömlik az eső, jelzek a névtáblán, nyílik az ajtó, tegnap már a lépcsőházban voltam, mikor apám utánam szólt, légy óvatos, megkeresem a földszinti folyosón a Lex-ikon.hu ajtaját, kopogok, nem kapok választ, benyitok, kis iroda, tárgyalóasztal, két karosszék, jobbra tapétázott ajtó, a bejáratnál szemközti falon klasszikus festmények fotói, Vincent van Gogh, Caspar David Friedrich, Monet, de nem eredeti színeikben, mindegyik szürkében, feketében. Monet Tavirózsáján a virágok feketék, a víz szürke, Vincent van Gogh portréján az arc szürke, a szem fekete, Caspar David Friedrich Vándora szürke sziklákról a fekete távolságot kémleli

kiállítóteremben érzem magam

a bal oldali falon, szemben a tapétázott ajtóval, hatalmas kép, homokszínűben alig látható figurák, közelebb lépek, így is nehezen ismerhetők fel, nyilazó lovasok, királyi korona, mozsárágyú, repülőgép, Kossuth-címer, guillotine, tengerésztsiszt, Gellért Szálló, Keleti pályaudvar, Lánchíd, Colosseum, Kreml, Auschwitz kéménye, középen kiemelkedik a budai Karmelita kolostor, apám rejtvényűjságjai jutnak eszembe, ahol minden kocka, minden betű összetartozik, a kép alatt fémlapkán a festő neve felismerhetetlen, a cím: Az idő árja, körülkerítenek a fotók és a festmény, zárt világ szereplőjeként, mintha én is egy figura lennék a képen, mögöttem nyílik a tapétázott ajtó, a közeledő lépéseket érzékelem

szervusz... régen találkoztunk... ugye nem rossz a festmény

az ismeretlen telefonáló hangja

lassan fordulok meg

Feri!... A Gyula Feri...

nem rossz... ugye?, ismételte

miért nem mondtad?

később...

miért... hogy... te vagy?

nem telefontéma. Barátom munkája, mutatott a képre, a fotók is. Színpadai díszlet részletei

közelebb lépett. A festmény középpontjára, a Karmelita kolostorra mutatott, a darab, amihez a díszletet készíti, erről szól... a középpontról... nézd a kis figurákat, múlt, jelen, jövő... mit szólsz a címéhez?

mielőtt válaszolhattam volna, a tapétázott ajtóhoz lépett, átszólt, italt kért, máris nyújtották tálcán az üdítőt két pohárral, az asztalra helyezte, leült az egyik karosszékre, intett, én is leültem, olvastam irodalmi tanulmányaimban, vannak olyan állatok, akik sötétben is látnak, miközben beszélt, az arcvonásaimat figyelte
induló portál vagyunk. A tulajdonos-főszerkesztő régi barátom. Adott egy rovatot. Rám bízta, mire jutok. A portál anyagi háttere egyelőre biztosítva van
ivott egy kortyot

felállt

sétált

otthonosan mozgott a fotók és a festmény világában, tudjuk, hogy miben élünk... álvilágban, mondta, hamis információk, a gondolkozás helyett szolgál-lelkűség, az értelem helyén sötétség, kevesen fogják fel, hogy ide jutottuk... a világállapot a megoldhatatlanságok ideje... akik felfogják, sorolják a jelenségeket, klímaváltozás, bevándorlás, gazdasági csődök, véget nem érő helyi háborúk, a szélsőséges erők nyomulása

megállt, az arcomba hajolt

engem nem ez érdekel... az érdekel, hogy mindebből mi lesz a jövőben... miben élnek a fiatal nemzedékek... mi vár rájuk... két-három, öt... tíz... harminc év múlva... mi lesz a sorsa a gondolkodó értelmiségnek? az alkotó művészeknek?

nem voltak gondolataim. A határozottsága felkavart

ezt képviseli a rovatom, mondta, igen... mi lesz ebből a cirkuszból, mutatott újra a festményre. Tudom jól, ismered az informatikusi munkát, dolgoztunk együtt, ismerem az írásaidat... van kedved hozzá?... amire meg szükséged lehet, abba egy-két hét alatt beletanulsz... egyelőre gyakornoki fizetés...

várta a válaszat

várok a zuhogó esőben a felújított kastély kapuja előtt. Első munkám: a Lex-ikon. hu-t képviselem az Állami Jövőkutató Intézet megnyitóján

gyülekeznek a kollégák

tíz óra harminc percre szól a meghívó

tíz óra tizenöt van

az autóbuszban egymásra préselődtek az utasok. Embermassza. Egy gyerek sírdogált

tíz óra tizenhét

a kollégák között felismerem a végzős történészt, aki a búcsúbulin azt magyarázta, az eső, a viharok történelmet is alakítanak, a középkori hosszú háborúban a kisebb létszámú angol flotta a zivatarok felkorbácsolta hullámhegyeket kihasználva győzte le a nagyobb spanyol Armadát

villannak a várakozásban az elmúlt napok eseményei

mikor Gyula Feri irodájából hazaértem, a feleségem meg se várta, hogy az átnevesedett kabátomat levegyem

külföld?, kérdezte
nem
arcon csókol
az esőben a kastéllyal szomszédos épületeket sem látni, minden homályos
azt a feladatot kaptam a rendezőnktől, hogy a három nővér más-más tenniva-
lóit a jövőben olvassam össze, különbözőek, de egységesek abban, hogy mind-
egyikük azzal fejezi be, miért ez a sok szenvedés
érdekes... töprengett apám, mikor beszámoltam... mondd csak még egyszer
a Rovatvezető nevét... érdekes... próbáld ki...
tíz óra huszonkettő
tudom, hogy számíthatok rád, mondta Gyula Feri, mikor megállapodtunk
a rendezőnk lejátszott egy részletet lemezen a Bach-fúga három kompozíció-
jából, akinek megvan, hallja meg többször, kérte, mondta a feleségem, segíti a
szerep érzésvilágát... minden motívum ismétlődik
az eső erősödik, eláll, aztán újrakezdi
rendőrautó szirénázik
tíz óra huszonöt perc
a rovatvezető a főszerkesztő barátja... érdekes... háló... hálózat, mondta
apám
a papírmunkát, szerződés, kezdő fizetés, regisztráció, intézem, búcsúzott
Gyula Feri, a kapcsolattartás folyamatos... három-négy szavas üzenet, a válasz
is ennyi... rögzíted, amit, ha visszajössz, kidolgozod közlésre
tíz óra huszonnyolc perc
villog egy mentőautó jelzőfénye
mikor elindultam, az első szobából még hallottam, hogy a feleségem elindítja
a lemezejátszón Bach fúgarészletét
a kékpetyyes nyakkendőt választottam a díjátadásra, mondta apám
tíz óra huszonkilenc
nyílik a nagy tölgyfa kapu

Erdei vadak

regényrészlet

Bár az igazgató napok óta nem mutatkozott, a korrepetítor mégis úgy közlekedett a művházban, mint a rajzfilmekben az óvatos kisegér, aki a macskát akarja kicselezni. Át gyorsan a bejárati üvegajtón, halk, viszonzatlan köszönés Jorgosz úr, a portás felé, rohanni fel a félemeletre, mint akire halaszthatatlan tennivalók beláthatatlan sokasága vár. Ezen a lépcsőn az utóbbi időben megszűnt minden társasági élet, az alkalmazottak irodáik mélyén, néma csendben lapultak, pissz se hallatszott. Nem úgy, mint régebben, amikor harsány kacaj, barátságos lármázás, érdekes esetek többszöri, vontatott kitérőjezése hallatszott folyosóhosszan, ősi viccek, folytatólagos pletykázás, se vége, se hossza tereferálás, vidám kvaterkázás. A leheletvékony falakat megrezegtető, kereskedelmi adókból szüntelenül áradó kornyikálás, mint a szabados hivatali élet elmaradhatatlan velejárója, elnémult. Ő maga, az üres Közösségiben, tanítványok híján a villanyt sem kapcsolta fel, többnyire az ablaknál állt, vagy a könyvespolc előtt, amit a kerületi könyvtár leselejtezett példányaival és sárguló hivatali aktákkal töltöttek fel. A wifi-jel most éppen elért idáig, a korrepetítor a Wikipédián kutakodott, már régen utána akart nézni Edgar Froese, a Tangerine Dream alapítója életrajzának, hogy most mi van vele, min ügyködik. A régi tagok, Baumann, Franke, a nagy Klaus Schulze meg Schmoelling már régen kiléptek, ennyit tudott. Amikor az oldal kinyílt, megdöbbenve olvasta, hogy a művész már négy éve meghalt, egy bécsi koncertjén lett rosszul, tüdőembóliát kapott, és már nem tudták megmenteni. Ettől a hírtől elszontyolodott. Töprengését egy jellegzetes zaj, talán fapapucsok kopogása szakította félbe. Ilyen lábbelije a művházban egyedül Zsömi bácsinak, az igazgatónak volt, és a sajátságos koppanások egyre közeledtek. A korrepetítornak a torkában dobogott a szíve, kikapcsolta és zsebre vágta a telefonját. Most ajtónyikordulás hallatszott, s úgy vélte, ha valóban az igazgató jár erre, akkor nyilván a szervezési osztály hétindító értekezletét kereshette fel. A vesztély azonban ezzel még nem múlt el, hiszen Zsömi bácsi ide is bármikor bedughatja kerek, sajtósárga orrát, és akkor mit mond majd, hogyan tudja kimagyarázni a tanítványok hiányát. Hogy a hamarjában összetákolt hazugság hihető-e: a gyerekek így február közepén a tavaszi tanulmányi kirándulásra utaztak a Börzsönybe – ebben cseppet sem bízott. Továbbá, hogy ő most ügyeletet tart, hátha netán mégis beesik valaki. De teltek-múltak a percek, közeledett a munkaidő vége, és senki nem nyitott rá. Akkor meg az jutott az eszébe, hogy bő fél éve Zsömi bácsi azzal állította meg a folyosón, hogy neki mennyire fáj a háta meg a dereka, „lépni is alig tudok, kiskomám”, panaszkolt. „Mindig csak le és fel a pincétől a padlásig, úgy bizony, kiskomám.” „Hát, igen”, érzett együtt főnökével a korrepetítor. „Megyek majd Mátraverebélyre a mofetta fürdőbe, tudod mi az,

Attilám?” Radioaktív víz. Talán az igazgató pár hétre betegszabadságra utazott, ezt érthette félre valamelyik nagyokos. Ez mindent megmagyarázna, hiszen az öregnek kitűnő kapcsolatai vannak a kerületi meg az országos vezetéssel, innen csak a távoli jövőben, az emberi kor végső határán, lábbal előre vihetik ki. És ameddig Zsömi bácsi a helyén marad, addig neki nem eshet bántódása, ezt szentül hitte. Úgy döntött, ezt az elméletét senkivel nem osztja meg, izguljanak csak, idegeskedjenek, addig se törődnek vele. Ő a maga részéről nyugodtan visszatérhet korábbi szokásához, lejárkál a teakonyhába, gondtalanul ácsorog a könyvesbolt kirakata előtt, húszpercenként, félóránként, mikor hogy tartja úri kedve, él szabadon, kiáll cigizgetni a ház elé, akkor is, ha van tanítvány, vagy ha nincs. Most is mindjárt direkt kimegy, nem hajlandó tovább a Közösségiben rettegni, ezzel a tettevel is jelzi majd, hogy nem tart semmitől.

Háromnegyed négykor kapott egy sms-t Andrástól, hogy felugrana a régi telefontöltőjéért, mert az új szarakszik, de ő válasz nélkül hagyta az üzenetet. Arra gondolt, mi van, ha téved, és Zsömi bácsi mégis ott gubbaszt az irodája mélyén, talán ott is alszik, mert van ott egy kihúzható bőrdívány is, ennek utána kéne nézni. Most hirtelen mintha látta is volna a kerek sárga orrot, amint egy szinttel feljebb, az iroda ajtajából pont feléje szimatol, iránta érdeklődik. Merész tervet kovácsolt. Most azonnal felmegy az öreghez, a titkárnő erőteljes tiltakozását figyelmen kívül hagyva benyit, és azt mondja, kopp-kopp, zavarhat-e. Ha Zsömi bácsi a helyén trónol, mellékes témával kezdi, úgy tesz, mintha az egészségéért aggódna, a fájós dereka felől érdeklődik. Témaként előhossa a nedves időjárást, majd laza átkötéssel rátér a lényegre. Tömören ismerteti a művházban terjengő pletykák típusait és azok alváltozatait, egyenesen nekiszegzi az igazgatónak a kérdést, mi igaz a szóbeszédből, mi nem. Ezen elképzelését nem valósította meg. Helyette az ablakhoz lopakodott, és a félig leszakadt redőny meg a sötétítőfüggöny résein át az esőáztatta utcát leste. Bámulta az úttest forgalmán túl a dominószerűen felállított tízemeletes panelházak karéját, a köztük meghúzódó százalmas, hintái vesztett játszóteret és a rideg iskolaépületet, ahonnan a tanítványoknak érkezniük kellett volna, de nem érkeztek. Csend ült ezeken a térségeken, akárcsak magában a művházban, persze ez a csend nem a békesség és nyugalom hangulatát árasztotta, hanem valami vészjósló, pokolba taszító robbanás előtti baljós némaságot, ezt biztosra vette. Ennél még az is jobb lett volna, ha Zsömi bácsi feltépi az ajtót, és nekiszegzi a kérdést, hát te, öcsém, nem dolgozol? Szórakozol? Ezen gondolkodni fogok. Nem ebben állapodtunk meg!

Az igazgató rémképként álmaiba is beleszövődött, földig érő fekete palástot viselve, önmagát tükörszilánkokban megtöbbszörözve karmos ujjával rontott rá, miközben ő egy rakás gyereknek a legteljesebb zavarban összevissza hadoválva magyarázza a kerekítés szabályait, a levezetésbe belekeveri az első világháború kitörésének okait, mely okok közt felbukkan az Északi-középhegység faunája szoros összefüggésben a kör kerületének képletével. Ezekben az álmokban Zsömi bácsi döbbenet hallgatja az ő eszement dadogását, előbb hahotázni kezd, aztán harag keményedik az arcára, a gyerekek felugrálnak, felborogatják a székeket, asztalokat, az igazgató meg egyre csak azt a fura kifejezést ismételteti, hogy *imposztor, imposztor, imposztor-szindróma*. Ez a szófordulat ébredés után is

ott cseng a fülében, valahol hallotta már, talán Andrással ölelkezve egy éjszakai rádióműsorban, vagy másutt, a jelentését is ismerni vélte. Úgy emlékezett, olyanokra alkalmazták, akik sikeresek, mégsem hisznek magukban, örökké szorongás gyötri őket, a lebukástól való félelem, amikor a világ előtt is egyértelművé válik, hogy eredményeik a véletlen művei, a dicséretre, amit kapnak, valójában érdemtelenek. Ő azonban, tudta, a lehető legtávolabb áll ettől a kórképtől, valójában egy pitiáner szélhámos, aki semmit sem tud arról, ami a munkája lenne, ezt András is a szemére hányta, és a korrepetítornak nem lehettek ellenérvei. Ha létezik ellentéte az imposztorságnak, ő éppen azt testesíti meg. Nemhogy használna a gyerekeknek, de a működésével kifejezetten árt nekik, semmiféle eredményt nem tud felmutatni. Ha mentséget keres a maga számára, az csupán annyi lehet, hogy meghallgatja őket, próbál együttérzést kicsiholni magából, az se mindig sikerül, és a legtöbb, amit értük tehet, hogy bevezeti őket a puszkakészítés rejtelmeibe. Jó, ez rendben is van, ezekkel az adottságokkal ennyire képes, és a véletlen műve, hogy eddig kihúzta ezen a munkahelyen. Végül is nehezebb esett igazán szégyellnie magát. Behúzta a függönyt, a munkaideje lejárt. A folyosó irányából vidám hangfoslányokat hallott, érkeztek páran a csillagászati szakkörbe, neki meg nem volt kedve elindulni, pedig még bort se vett estére. Zsömi bácsinak az a bizonyos régi esete jutott eszébe, amit egy részmunkaidős egyetemista lány, Eszter robbantott ki. A botrány valójában nem szólt akkorát, mint várni lehetett volna. Ha most ezt az ügyet mégiscsak elővették, az azt jelentené, hogy az önkormányzat oktatási osztályán földrengésszerűen átrendeződtek a hatalmi viszonyok, új rablói vannak a nyárnak, fiatal janicsárok, ifjú törökök kerültek döntési helyzetbe. Ha igaz. Találgatta, hogy vajon András feljön-e, és ha feljön, fognak-e szeretkezni. A művház előtt szirénázó mentőautó húzott el, a korrepetítor összerendezte. A nap olyan szögben süttött be, amitől a Közösségit egyszerűen megtöltötte a ragyogás, ilyen szépnek még sosem látta a sivár termecskét. Az egyre mélyülő szirénázást még mindig hallotta, aztán a lakótelep labirintusában elhalt a zavaró nínózás. Újabb zaj hallatszott, ezúttal valahonnan a ház belsejéből, talán a reszketeg Fájó osztályvezető görcsös köhécselése, esetleg Vencsellei bömbölése lehetett az. Bőr cipőtálpak neszezése, férfisuttogás, bizonyosan nem Zsömi bácsi az. Télvégi zápor verte a bukóra állított ablakot, a léptek zaja elhalt. Mint egy pánikszoja, gondolta. Az esőcseppek végignyalták az ablakot, üde pára keringett a Közösségiben. Ültében valameddig aludhatott, szapora lábdobogásra, csujjogatásra ébredt, énekszója: „Maros menti fenyveserdő aljába, van egy kis ház, virág az ablakában”. A néptáncszakkör, gondolta a korrepetítor. Elindult, hogy megigyon valamit a Gólyakalifában.

A következő napon az első világháborút kiváltó okokról, a verduni vérszivattyúról, majd a békekötésről, Trianonról kellett volna órát tartania Istvánkának, meg a kétszikű növényekről, de szerencsére az üvegcsontú gyerek nem mutatkozott. Töprengéséből egy szülő riasztotta fel, a korrepetítor azt sem vette észre, hogy a terembe lépett. Arra eszmélt fel, hogy a vállánál fogva gyengéden rázogatták, és már harmadjára kérdik tőle, a korrepetítor úr nem-e beteg. Rosszul-e van? Nem is szülő volt az, hanem egy elnyűtt, töpörödött, alázatosan pislogó nagymama, kitágult, boka fölött érő rózsaszínű cicanadrágban, melegítőfelsőben, ócska tava-

szi kabátban. A korrepetitor emlékezett rá, járt már itt a két unokájával, mindig alázatos, fekete cigányszemeiből akkor is könnyek peregtek. A gyerekek apja markecolás, részek kifosztása miatt bűnügyi őrizetbe került, erről egy agyongyúrt hivatalos irat tanúskodott. Az anya ismeretlen helyen tartózkodik, a gyerekek meg hajszál híján állami gondozásba kerültek. A nagymama tartotta a frontot. A korrepetitornak rémlett, hogy a lány, Dzszenifer valami fiúval megszökött hazulról, a rendőrök a debreceni Nagyállomáson csípték nyakon az akkor már, életkora miatt veszélyeztetett terhes kismamát. Egy iskolai esetkonferencia nyomán a védelembé vételét kezdeményezték, a szakvéleményt a korrepetitorral is aláírták. Így most csak Krisztofferrel, a festenivalóan szép arcú, csillagszemű mulya kis gengszterrel kellett matekozni. A négyjegyűek összeadását meg a kivonást gyakoroltatta, stimmett valamennyi végeredmény. A korrepetitor reménykedett, hogy a nagymama kifelé menet senkinek sem említi az ő kínos elalvását. Újabb gyerekek rontottak be a Közösségibe, már a folyosó elejétől üvöltve rohantak, Attila bácsi!!!, Attila bácsi!!! A korrepetitor zord arccal fogadta őket, minek kell visítózni, mondta, de a lelke az egekben táncolt. Most már rájuk nyithat bárki, láthatja, neki tanítványai vannak, fontos feladatot lát el, őrá itt szükség van! Ha az ég villámlik és dörög, behúzzuk a nyakunkat, ha igazságtalanul vádolnak, az ember kézzel-lábbal tiltakozik, a mai napon azonban felesleges minden aggodalom. A gyerekeket az asztalok köré parancsolta, azok a székfoglalás okán kirobant kisebb dulakodás után el is csendesedtek. Feladatokat osztott ki, valamennyiüknek ugyanazt a néhány osztást és szorzást, ő pedig ismét elmélázott. Ha hazaér, kicsit össze kéne húznia a szobát, kivinni a szemetet, mielőtt András, ahogy jelezte, felugrik pár cuccáért, és háklis lesz a kosz miatt. Megvádolhatja, hogy teljesen elhagyja magát, lement kutyába, és hogy érzelmi zsarolás miatt, direkt csinálja. Aztán a TD átélhető káosza jutott az eszébe, a *Zeit* című albumról, Froese félelmetes mániája. Nyáladzó szörnyetegek, víz alatti lidércek. A következő tétel a mágikus kalandokat sejtető csengettyűkórus, a Holdfényszonáta egy darabkájának plágiuma, aztán egy félelmetes sötét erdő, ahol a halálnál is borzasztóbb fekete dolgok leselkednek az emberre. Hetvenhétben volt még tere a gondolkodó zenének, vélte a korrepetitor. Kiment a vécére. Ott hűvös vízzel leöblítette az arcát, megnedvesítette a tarkóját. A *Zeit* az elejét leszámítva macskazene, gondolta pisilés közben. Amúgy hibátlan, ha nem is tökéletes. Aztán András Shimano versenybiciklije jutott az eszébe, ami kerekénél felakasztva az előszoba faláról lóg, és ő, ha éjjel kimegy a vécére, mindig beleüti a medencecsontját a pedálba. Jó lenne, ha András végre eltakarítaná. Ősrégi bicaj, de még mindig fiatalabb annál a szar Suzukinál, amivel újabban közlekedik. A bicaj vázán, mióta a fickó elköltözött, rozsdás foltok jelentek meg. El fog hízni, ha mindig azzal a kocsival jár, gondolta a korrepetitor, és újabb marék hidegvizet lötytyintett az arcára. András, ha viccel, úgy fintorog, mint egy csibész kiskölyök, máskor meg úgy, mint egy túlságosan is jóképű, de aljas, szívtelen gengszter. A *Zeit*nek a térről és időről sugallt képzelet átgondolt koncepcióként hat, ismerte el magában, támadni lehet, de cáfolni nem. Ez a kompozíció egy sokdimenziós térben utazik, az irányai kiszámíthatatlanok, mint a szél mozgása, éppen ezért hat annyira valóság-hűnek. Mi az idő, mi a tér, erről pár hónapja éjjel még együtt hallgattak egy beszélgetést a rádióban valami elméleti fizikussal. A zene erről mintha többet tudna, mint a

tudomány, gondolta, míg a lépcsőn viaskodott a félemeletre. Magában ugyanakkor el kellett ismernie, a *Zeit* élvezeti értékéből sokat levon a tény, hogy annak idején egy fasiszta elveket valló ismerőse ajánlotta a figyelmébe, akivel kollégista korukban sokat részegeskedtek a parkerdő holdszünetében sétányain, és akivel együtt, egymást bátorítva szólítottak le kóborló lányokat, nem is eredménytelenül, és ő volt az a fiú az életében, akivel csókolózott. A *Zeit* utolsó harmadában elszabadul a pokol összes ördöge, nincs ezzel semmi baj. A felvételt záró *Origin of Supernatural Probabilities* egy bohóctréfa, Baumann és Franke hülyét csinálnak a rajongóikból, Froese meg röhög a markába.

A gyerekek, míg ő a mosdóban merengett, engedély nélkül hazalógtak. Így már akár fel is vehette volna a kényelmetlen fülhallgatóját, de ehhez nem volt elég bátorsága, mi van, ha pont most nyit rá valaki, ő meg negyedórával munkaidő vége előtt itt szórakozik. Így csak fejben vehette át a tapadó végső akkordokat. A bunkere mélyén lapító diktátor sem reszkethet jobban.

Elnyújtott csicsérgés, fuldokló köhögés hallatszott, a teakonyhában érces pendüléssel összekoccan két ikeás fajansz bögre.

Péntek délután felment András, szóltalanul a szerelmi ágyuk sarkára telepedett, majd megivott három pohár neszkávét, a korrepetítor kétharmadig teli palackját félig kiürítette, elszívott pár cérnavékonyra sodort spanglit, aztán szeretkeztek. Jó volt, bár inkább lett volna rossz. Ezt az ölelkezést a korrepetítor már azelőtt megbánta, mielőtt kezdeményezte volna. Mikor jól kilihegték magukat, András bevallotta, hogy már rég nem volt senkivel, aztán felhúzta a nadrágját (alsógyatya a leghidegebb télen sem viselt), begombolta a sliccét, magára kapta a pólóját, pilótadzsekijét, szexisen kopaszodó feje búbjára igazította a napszemüvegét, és ment, ahogy jött.

– A bicajodat lassan takarítsd el! – kiáltotta utána a korrepetítor a függőfolyosón. Csak a visszhang felelt neki. – A kurva anyádat! – kiáltotta még oktalan gyűlölettel.

Egyenlő szárú háromszöget kellett szerkeszteni, ez jutalomjáték volt a számára. A kislány, Zoé hozott magával egy tompa hegyű körzőt, vonalzót, papír szögmérőt, rendesen kihelyezett ceruzákat. A korrepetítor a fotelból átült a gyerek mellé, fölényes mosollyal hajolt a sima füzet fölé. Most lenne jó, ha valamelyik kolléga rájuk nyitna, elnézést kérne a zavarásért, puhán becsukná az ajtót, és vinné a hírt, hogy a Közösségben gőzerővel folyik a tanítás. Néhány pillanattal később a kislány anyja úgy rontott a terembe, hogy az ajtó a keretnek csapódott, és kis, kifliforma helyen leesett a vakolat. A korrepetítor előzőleg a háromszög bal alsó sarkába húzott negyedkörívbe rajzolt egy nagypocakú alfa jelet, és már azon törte a fejét, hogyan jelölik a gammát. Hogy időt nyerjen, tudakolta, mennyi a háromszög belső szögeinek összege.

– Száznegyven fok – hangzott a felelet.
– Ügyes vagy – dicsérte meg a korrepetítor.
– A női ösztönöm – súgta kihívóan a kis Zoé.
– Talán a kislányösztönöd – tette helyére a dolgot zavartan, mert csak ekkor vette észre, hogy a gyerek kézfeje egy idő óta az ő tenyerének éléhez simul. Za-

vartan húzta el a kezét abból a forró érintkezésből. Nem mert a gyerekre nézni, érezte, hogy mélyen elpirul. Zoé nem tévázott, keze az asztal lapján tüstént odasiklott a korrepetítor tenyerének eléig. A korrepetítor kicsit megint arrább csúsztotta a kezét. Amikor az anya berontott, már ártatlanul ültek egymás mellett a kis Lolítával. A semmiből jött vihar mindkettejüket megijesztette, az anya rikácsolva kérdezett valamit, amiből a korrepetítor egy szót sem értett. A kislány akaratosan felszegte a fejét, és csak annyit ismételt, hogy nem tudom, nem tudom.

– Elnézést, csókolom, órát tartunk – próbálkozott erőtlenül a korrepetítor –, kint tessék szíves várakozni! –, de ez csak olaj volt a tűzre.

– Kis bűdös kurva, felállsz és jössz! – parancsolta az anya. – Ezért még számolunk – tette hozzá, és fenyegetően közelített, már az asztal lapjához ért a hasa. Innen bármelyiküknek könnyűszerrel adhatott volna egy lengő pofont. A korrepetítor hátrahőkölt, a kislány meg, mint egy robot, felállt, a táskájába dobta a tanszereket, nem nézett a korrepetítorra, elindult kifelé. Csak a kopott radírja maradt az asztalon.

Mindez fél három körül történt, és a korrepetítor biztosra vette, hogy a jelenetet a folyosó minden irodájában hallották. Botrányokozás. A munkaidő további részében baljós gondolatokba merülve gubbasztott. Ha a kislány, hogy mentse magát, kitalál valami históriát, azért őt simán börtönbe vihetik. Pedig nem történt semmi. Esetleg az anya talál ki valamit. Összeért a kezük, de az csak véletlen volt, mondhatná a tárgyaláson. Ő nem pedofil. Azt, hogy a gyerek érintésére mégis átfutott a gerince mentén valami izgalmasan hűvös borzongás, a bíróságon könnyen letagadhatja. Persze rémeket látott, nem történt semmi, nem volt folytatás. Többet nem látta az édes kis Zoét.

Ezen a délutánon több, mint bűn, hiba lett volna elkerülni a Gólyakalifát. A nap egy árnyalatnyival már tovább időzött a háztetők fölött, az idő kegyelmesen melegebbre fordult, a teraszt csaknem teljesen megtöltötték a szellőzködő vendégek. A kocsmát néhány napja egy fiatalos, tette kész csapat vette át, és a tulajdonosváltással új vendégkör jelent meg. Még ősz végén a szomszédos üres telket építkezés rendetlensége dülta fel, télire leálltak a munkálatok, akkorra csak egy gigantikus gödör maradt a helyszínen. Ezt majdnem színültig töltötte az olvadó hólé, amit az illatos szélben közepes méretű hullámok borzoltak. Elhatározta, hogy a hétvégén kimegy az apjához, és ettől végre helyreállt a lelki egyensúlya.

A jazzprofesszor

(1969) Valami baja van. Ül az íróasztalánál, és képtelen koncentrálni a fordításra, csak az jár a fejében, hogy valami baja van. Ahogy az anyjának, a nagyanyjának, a dédnagyanyjának és Péternek is. Ott feküdt előtte a Langston Hughes-könyv, aminek csiszolnia kellett volna a fordításán, de képtelen volt bármire összpontosítani. Mintha a karja is ólomnehézzé vált volna, közben vibrált benne a feszültség. Gyakran félt, hogy egyszer elveszíti a kedvét a játékhoz és a tanításhoz. Feltett egy Bill Evans-lemezt, fejére tette a fülhallgatót. Régebben Johanssohnt hallgatta, jobban kedvelte, de később túl harmonikusnak, barokkosnak, klasszicizálónak, túl északiinak találta. Evans mintha ismerte volna az érzéseit, és helyette játszott volna, csak jobban, mint ő.

El akart menni otthonról. Mellette aludt a felesége és a fia, akit a bátyjáról nevezett el, ő pedig menekülni akart, át a Régiposta utcai lakásába, és nem tudta, mindennek köze van-e a bajához, vagy csak magát menti fel, amikor erre fogja.

Más ember boldog lenne a helyzetében, ő pedig nem képes megnyugodni. Nem bír házasságban élni, nem bírja elviselni a gyereksírást, a babakocsi-tologatást, a monotóniát, hogy a felesége minden esti szoptatás után elalszik, és neki ott kellene ülnie otthon, velük, mint egy igazi család, de ettől a dermedtségtől, a befejezettségtől, a csendtől éppúgy nyugtalanná vált, ahogy a gyereksírástól. Nem azért, mert önző, ahogy Jutka a fejéhez vágta, bár egy ideig tűrte, hogy akkor jöjjön és menjen, amikor kedve tartja.

Nem úgy értette, ahogy Jutka interpretálta a szavait. A fejben komponálásban zavarja a gyereksírás, ezt akarta mondani, nem azt, hogy a gyerek zavarja, és még így sem volt pontos, mert nem egyszerűen zsigeri nyugtalanság fogta el a gyereksírástól, amin nem tudott segíteni. Kétségtelenül megváltozott valami a fia születésével. Nem tud kitartóan elmélyedni semmiben anélkül, hogy fel ne pattanna, és ne járkálna, vagy hogy ne motozna benne az érzés, akár egy másik lény, mely mindenáron keresi a kiutat, mintha ki akarna törni belőle.

Csak akkor tudott időlegesen megnyugodni, ha átment a Régiposta utcába, és játszott, gyakorolt, ha tanított, ha sietett a rádióba, tévébe, színházba vagy filmstúdióba, és ott beszélgetett valakivel, bár néha akkor is fel kellett állnia és járkálnia. Észre is vették rajta a feszültséget, de elhárította az érdeklődést, nincs semmi baja, folytassák csak, kicsit megmozgatja a tagjait. Mintha minden vágya és meggyőződése ellenére szabadulni akarna, éppen akkor, amikor minden sínre került. Mintha most, amikor meg kellene nyugodnia, szabad folyást engednie kiteljesedő életének, hiszen mindene megvan, a szakmai siker után a család, hirtelen minden összezavarodott volna. Jutka már azt is észrevette és szóvá tette,

amikor a szülészetről hazafelé jövet sürgette az autónál, hogy siessenek, mert utána dolga van. Fel se tűnt neki, tényleg dolga volt, de visszagondolva a nyugtalanság már akkor elfogta.

Nem kellett volna együtt lakniuk az apósával és az anyósával akkor sem, ha a négyszobás Irányi utcai lakásban egy szobát átengedtek nekik. Jutkának megnyugtató volt az anyja közelsége, amikor megszületett a gyerek, de őt kezdettől fogva feszélyezte, hogy felügyelik őket, még ha vendégeket is fogadhattak. Ő volt az, aki nem tudott barátkozni eléggé, féltette az idejét, és azzal sem nyugtathatta magát, hogyha kettesben, pontosabban hármásban maradhatnának a gyerekekkel, minden rendben menne.

Mindig viselkednie kellett, kívülről rákényszerített szabályokat követni, formákat betartani, fegyelmezettnek lenni. Egyre többször jutott az eszébe, és egyre indulatosabb lett, hányszor, hány helyzetben kellett megfelelnie másoknak, miközben nem tartotta normálisnak a saját menekülési vágyát, sem azt, hogy ilyen indulatok munkálnak benne, egyáltalán, hogy mindez épp ekkor jut az eszébe. Nem szeretett emlékezni. Előre kell nézni, mindig ezt gondolta. Mintha ezért vállalta volna a gyereket is, csak hogy itt nem működött, ami eddig mindig. Célokat kitűzni, végiggondolni a teendőket, legyűrti a lustaságot, az akadályokat, és megoldani. Nem értette, mi az, ami megváltozott, miért tör rá a szabadulhatnék, épp most, amikor megszületett a fia, akinek apja kellene legyen, Jutkának pedig társa, támasza, ahogy ő is az volt nehéz pillanataiban.

Amikor anyósa kihívta az erkélyre, hogy nézze meg ott napozó fiát, valami elpattant benne, ezért csúszhatott ki a száján, hogy köszöni, látta már tegnap is. Nem a gyerekről szólt, hanem a monotóniáról, az ismétlődésekről, a bezártságról, a kétségbeesésről. És az anyósáról. Persze jelentette Jutkának, aki utóbb azzal vádolta, hogy nem szereti a gyereket, elutasítja, és ezzel együtt az egész családi életüket. Miközben minden idegszálával a munkájára koncentrált, nem tudott gügyögni mindennap a gyerekekkel, és nem is tudott úgy tenni, mintha érdekelné a nap-napi változás, mert nem lehetett érzékelni egyik napról a másikra semmit, csak a túlzott érzelmek csöpögtek anyósából. Igen, kicsúszott a száján, mit nézzen rajta, már tegnap is látta, mert elege volt a lelkesedéséből, negédeskedéséből, hogy minden mondatával arra emlékeztetné, azzal próbálja szembesíteni, hogy nem elég lelkes, nem elég érzelemteli apa.

Pedig volt gyakorlata az alkalmazkodásban, a bujkálásban, az önmegtagadásban és a képmutatásban, csak elege lett belőle, legalább itthon nem akart színlelni. Gyerekkorában az elhagyott anyjának és özvegy nagyanyjának kellett örömet szereznie. A zenetanárának, akitől zongorázni tanult, a nyelvtanárának, akitől a német Fräulein után magyarul is meg kellett tanulnia, mielőtt iskolába ment, aztán az apácáknál kellett megtagadnia önmagát egy hamis személyazonossággal, ahol bujkáltak, rettegtek, aztán megint az anyjának kellett eljátszania a jó fiút, hogy vigasztalja a nagyanyja öngyilkossága után. Az ötvenes években lepleznie kellett, hogy egy ex-gyáros fia. Az ávón, amikor verték, hallgatni róla, hogy a volt nevelőapja és annak felesége is tudott a disszidálásáról. Odalént Cegléden, a börtönben kussolnia kellett, hogy ne bántsák, mert látni rajta és hallani a beszédén, hogy értelmiségi, egy rohadt burzsoá, ahogy mondták róla. Meg kellett mutatnia, hogy képes úgy megtanulni az esztergálást, mint bárki más, utána

még fél évet ráhúznia egy műhelyben, hogy munkásként bejuthasson a főiskolára. A vaskalapos tanáraival szemben is megalkuvóan kellett viselkednie, nehogy megtudják, hogy jazzt is játszik, különben kirúgják. A minisztériumi tárgyalásoknál hajlongania és a főelvtársaknak magyaráznia, hogy a jazz nem dekadens zene, és még a Zeneakadémián, az ostobább tanártársakkal is keresnie kellett a hangot az elmúlt években, akik úgy fogalmaztak, amikor a jazzkonzit létrehozták, hogy nem akarnak prostituáltakkal és dorbézoló zenészekkel egy épületben tanítani, márpedig a jazzisták nem voltak mind szentek és karót nyeltek. El kellett magyaráznia, mintha késznek és nyitottnak érezné őket a megértésre, miért is egyenrangú a jazz a klasszikus zenével. Viselkednie kellett, szerepet játszani, és most itthon is azt várnák, hogy színleljen az anyósa, az apósa, sőt Jutka előtt, akivel pedig őszintének gondolta a kapcsolatukat, de mintha minden megváltozott volna, ő is megváltozott vele szemben.

Nem azért maradt ki esténként, vagy délutánonként, mert lumpolt. Nem csak azért, mert otthon kizökkentették a saját élete ritmusából, mert segítenie kellett, és rossz szemmel néztek rá. Beindult a pályája, és ő a maximumra törekedett. Nem akart elszalasztani semmilyen lehetőséget. Nem akart támadási felületet nyújtani azzal, hogy hibázik. Az óráira készült volna, új kollégák tanterveit nézte át, fejben komponált, mégis kellett a zongora, vagy koncertre készült, netán más koncertjére ment, éjszaka pedig olvasott, vagy lement kiszellőztetni a fejét, amin Jutka megsértődött, ha nem szólt neki. Nem gondolta, hogy be kéne jelentenie, hogyha nem tud aludni, lemegy sétálni, mert nem bírja a bezártságot. Azért nem ébresztette fel, hadd pihenjen, úgyis fel kell kelni éjjel a gyerekekhez, ha sír. A Duna-parton viszont néha rossz emlékek törtek rá. Visszafordult, elsétált az Intercontinental szállodáig, ahová csak benézett, nem játszik-e ismerős. Előfordult, hogy ott ragadt, hallgatta a zongoristát, sőt még az is, hogy ha ismerős ült a billentyűknél, leült játszani egy kicsit, szimulálta a bárzenét, aztán a közönséget röviden megtréfálva jazzre váltott, majd valami könnyedebb örökzöldre, és visszaengedte a kollégát. Régóta nem aludt jól, el kellett ütnie éjszakánként az időt. Ő is rájött, hogy nem dolgozhat állandóan, miközben folyamatosan le kellett kötnie a gondolatait, hogy ne zakatoljon benne a nyugtalanság.

Jutka egyszer felháborodott, amikor hajnalban ért haza. Megvádolta, hogy nőnél volt, pedig nem, és a fejéhez vágta, hogy semmiben sem lehet számítani rá, alkalmatlan az együttélésre, az apaságra, a családra, mert önző, olyan, mint egy gyerek. Pedig ő igyekezett néha hasznossá tenni magát, amikor otthon volt, de hiába próbált részt venni egy-egy fürdetésben, etetésben, mindez nem volt elég.

Hiába magyarázta, hogy nem önzés, nem kényelmesség, egyszerűen menekülhetnék tör rá esténként, ha bezárva ülnek otthon a síró babával és a szomszéd szobában az apósával és az anyósával, valamiféle pánik a bezártságtól, aminek maga sem tudja az okát. Kétségbeesést vált ki belőle, hogy a gyerek sír, Jutka ideges, mert látja rajta a türelmetlenséget, ő pedig tehetetlen és dühös, de leginkább önmagára haragszik, hogy nem tud sem a gyerek, sem a saját állapotán segíteni, az idegeibe markol, és hiába kapja fel, hiába öleli, nem nyugszik meg, ezért visszaadja Jutkának, próbálja ő elhallgattatni, mert így képtelen dolgozni, képtelen megmaradni a lakásban.

Nem nézhet mindent kizárólag a maga vagy a hivatása szemszögéből, vágta Jutka a fejéhez. Nem élhet csak a zenének vagy a zenében. Ő is mondhatná, hogy kibírhatatlan, amikor egész napi gyereksírás után este csendre vágyna, és akkor még zenét is kell hallgatnia, de nem mondja.

Akkor kétségbeesetten megint nekivágott az éjszakának, mert úgy érezte, Jutka nem érti, ő pedig nem tudja elmondani, mi váltja ki belőle a menekülés késztetését, mi az, ami a gyereksírásban és az egész helyzetben elviselhetetlen. Nem a hang, nem a frekvencia, hanem hogy nem tud segíteni. Nem hitte el, hogy a gyerek így kommunikál, és nem bírta a sírás mellett a bezártságot sem, mert hirtelen úgy érezte, csapdában van, menekülnie kell, és senki nem tud segíteni a másikon.

Legszívesebben késő délután lelépett volna már otthonról, ahogy Jutka hazért a gyerekekkel a sétából. Különösen akkor fogta el a menekülhetnék, ha tudta, hogy az estét is otthon kellene töltenie. Próbálta leküzdeni az érzést, aminek nem tudta az okát, és szégyellte, mert látott már veszélyesebbnek tűnő helyzeteket is, mint egy síró csecsemő, de a tűrhetetlen feszültség mindennap jelentkezett. Néha tovább maradt a konziban egy-egy különórát tartani, tehetségesebb diákjaival egyénileg is gyakorolt, aztán átment az Akadémiai Könyvtárba, vagy magára csukta otthon az ajtót, amíg egyedül lehetett, és komponálni próbált. Este a saját próbájukra vagy koncertjükre ment, olykor másokat hallgatni, amit igyekezett feladatként kiróni magára, hogy felmentést adjon lelkiismeretfurdalása alól. Utóbb kedvetlenül tartott hazafelé, mert előre látta, hogy Jutka kiborul. A fejéhez vágja, hogy a gyerek születése óta változott meg, valójában nem is akarta, elutasítja, és a bohém apja rossz mintája van előtte, vagy az egész család bolondériája, amire már ő is kiabált vele, hogy az apját meg a családját hagyja ki ebből.

Mióta megszületett a gyerek, és rendszeressé váltak a veszekedések, alig feküdtek le. Jutka elhárította a közeledését. Fáradt, nincs kedve hozzá, ne haragudjon, közölte gyakran, és ő hiába érvelt, hogyha ágyba bújnának, közelebb kerülhetnének újra, mert így olyan, mintha a gyerek képezne köztük akadályt, és ezt hosszú távon megsínyli a kapcsolatuk. Jutka támadásnak vette, amit mondott, és tüntetően átment a szülei lakrészébe a gyerekekkel, vagy ami még rosszabb, az anyósa maga tett megjegyzéseket, hogy igazán lehetne megértőbb Jutkával, aki fáradt, ami azt jelentette, hogy Jutka panaszkodott, ő pedig a kioktatástól sértetten elrohant a Régiposta utcai lakásba, és vadul verte a zongorát.

Lassan minden este eljárt, akkor is, ha nem volt koncertje, vagy nem hallgathatott másokat. Ha játszani kezdett és improvizált, át tudott lendülni lehangoltságán. Hagyta az ösztöneit érvényesülni, és rábukkant egy-egy ismert vagy arra variált ritmusra és alkalmi melódiára. Ez volt az az érzés, ami megragadta a jazzben. Ez volt az az érzés, amit Jutkával átélt a kapcsolatuk kezdetén, és ez volt az, ami annyira hiányzott a házasságukból, mióta megszületett a fia. Mindig viselkednie kellett, szabályokat követni, formákat betartani, fegyelmezettnek lenni, és közben félt, hogy képtelen lesz erre, mert rajta is kitör a betegség. A jazzben és a jazzről írva tudott felszabadulni, mintha új nyelvet, vagy új törvényt talált volna, ahol egyszerre lehet törvényen belül és kívül, oda-vissza járhat szabadon, mintha nem állna ő a kapuban, mint abban a Kafka-parabolában, amit

nemrég olvasott, és megnézte a könyvtárban az eredeti német változatát is. Most különösen érezte, hogy csak az improvizációban szabad. Zűrzavart érzett a fejében, akár egy nagyváros áradó forgalmában. Idegesen villódzó és esőben elmosódó fények, mindig tompán túlkölő autók között cikázó morózus, tolakodó járókelők, akik között mégis ott a közelség elfojtott vágya. És valahol, valakik mindig szeretkeznek. Ez a felismerés számára meglepő volt és megnyugtató. Korábban sosem gondolt rá, csak most, mert az utóbbi időben, mióta Jutka nem feküdt le vele, és más nők megérezték rajta a kívánczóságot, ő is kezdte egyre világosabban felismerni a kínálkozó lehetőségeket, mert tudta, hogy mások is vergődnek, vágyakoznak, de tartanak attól, hogy felrúgják az életüket, ahogy ő is tartott attól, hogy felborul az élete. Nem értette, miért változott meg, miért olyan kusza minden. Szerette volna, ha rendben mennek a dolgok, de semmi nem volt rendben. Amikor még azon órlódott, beleugorjon-e a házasságba, hogy néha nem is tudott aludni Jutka mellett, mert elkapta a szégyenteli szorongás, amit nem tudott megmagyarázni magának, az apja nyugtatta. *A GYAKORLATBAN MINDEN MÁSKÉNT TÖRTÉNIK, MINT AHOGY AZ EMBER ELŐRE ELKÉPZE-LI ÉS KIDOLGOZZA MAGÁNAK. Mégis van valami, amire építeni lehet: AZ OLYAN EMBER, AKINEK HELYES MEGÉRZÉSEI VANNAK. ÉN ILYEN VAGYOK ÉS KÖZLÖM VELED: MINDEN JÓ LESZ; ISTEN BIZONY, JÓ LESZ. EZ LESZ AZ ÚN. TÖKÉLETES HÁZASSÁG, AMIRŐL MÁSOK PÉLDÁT VESZNEK.* Szerzűsz Hansikám! Csókol Édesapád.

Hiába ment át megint az éjszaka közepén a Régiposta utcai lakásba, hiába játszott, nem tudott megkönnyebbülni. Jutka nemcsak neki, nemcsak a gyerekeknek, hanem a saját anyjának is meg akart felelni, hogy megmutassa, nemcsak jó orvos, nemcsak jó feleség, nemcsak jó gyerek, hanem jó anya is, ettől viszont ő találta egyre kevésbé a helyét a családban, egyre jobban kiszorult közülük. Az anyjával nem tudott ilyesmiről beszélni, az apja és a bátyja messze éltek. Hiába próbáltak a távolból is apaként és testvérként viselkedni és férfias tanácsokkal ellátni őt, érezte a korlátaikat. Ezért nem írt részletesen a Jutka és közte zajló konfliktusról sem. Nem értették volna pontosan, mi történik köztük, és most nem volt kedve a bátyja metszően éles észrevételeihez a pontokba szedett kérdéseivel, hogyan tisztázza magában az érzéseit Jutkával és a gyerekekkel kapcsolatban. Az apja széles, színpadias gesztusaira sem volt szüksége. Semmire sem ment volna velük, miután Jutka közölte, hogy el akar válni tőle, és van is valakije. Ez is a bátyja egyik levele után került felszínre, amit Jutkának írt, és ő továbbított neki. Nem gondolta volna, hogy ezért tartózkodik tőle testileg. Nem gondolta volna, hogy ilyen gyorsan szerez valakit. Nem bízott már a bátyja megérzéseiben, helyzetfelismerő képességében, de Péter naturbursch stílusa, a hétköznapi kommunikációtól eltérő, durva közvetlensége ebben az esetben segített.

Ki volt éhezve ő is, mert a veszekedéseik miatt már hetek óta nem feküdtek le, de nem készült rá, hogy mást keressen, legfeljebb dühből gondolt egy átmeneti szeretőre. Eljárt esténként, de nem nőzött, ezt csak Jutka hitte, neki pedig eszébe sem jutott, hogy Jutka lép ki a házasságból. Amikor küzdeni kezdett érte, már késő volt.

Jutka viselkedéséből csak az elégedetlenséget látta, mást nem. Péter levélben küldött fotóiról sem lehetett látni semmit. Nem sejtette, hogy beteg. Az ember

semmit nem tudhat előre. A későbbi közös fotókon, amiket Ausztráliában, a kórház után készítettek, észlelte a levertségét, de akkor már mindent tudott. Láttá összeomolva a roham kellős közepén, látta a kórházban, és látta a nyugtatók hatása alatt. Önuralom kellett, hogy Sydneyben végigcsinálja a próbákat, míg Péter a kórházban volt, és nem lehetett tudni, hogy milyen állapotban lesz, amikor kiengedik. Lejátszotta az összes koncertjét a klubokban a helyi zenészekkel, akikkel keveset tudott gyakorolni, leginkább standardokra rögtönöztek. A sajtó nem a zenéjére koncentrált, hanem arra, hogy a vasfüggöny mögül érkezett, ahol már jazzkonzervatórium is működhet. Az apja elszunnyadt a koncertjein az unalomtól, mert csak a klasszikus zene érdekelte, Adelaide-ben pedig már Péter is jelen lehetett, aki az erős gyógyszerektől szintén elbóbiskolt, de legalább a saját lábára állt, és lehetett vele beszélgetni tompasága és fáradékonyasága ellenére. Ott még boldogok lehettek Jutkával. Örültek, hogy Péter visszanyerte a józanságát. Borzalmas volt szétesve látni, mint egy rettegő, síró gyereket. Az apja ugyanúgy elhallgatta Péter betegségét, ahogy most hónapokon át ő hallgatott előtte a házassága válságáról. Csak Péterrel váltott leveleket.

Az egyik ember, akit a legjobban szeret, elhagyja, a másik tízezer kilométerre él, írta a bátyjának. Másként olvasta már Péter feltűnő, mindent csontig analizáló leveleit. Mégis ő állt a legközelebb hozzá, válni akaró feleségén kívül. Vele osztotta meg a baját, míg aztán egyszer az apjának is megírta, aki közvetítésre ajánkozott, de ő kérte, hogy maradjon ki ebből, az apja meg vitatkozott vele, hogy Jutka így is, úgy is az unokája anyja marad, fenn akarja tartani vele a jó viszonyt, és minden körülmények között ezt ajánlja neki is.

Nem értették pontosan, mit él át. Nem tudta velük megosztani, hogy nem csak a válás, nem csak Jutka és a fia elvesztése viseli meg. Küzdött az érzéssel, hogy ne uralkodjon el rajta, de nem talált más eszközt, amibe belekapaszkodhatott, mint a munkát, amit eddig öntudatlanul hajszott. Nem tudott nem gondolni arra, hogy felindult érzelmi állapotában rajta is bármikor kitörhet az örökölt elmebaj. És hiába nyomta el a félelmét hónapokon át, csapta le a zongorafedelelet ebben a pillanatban, ugyanez a rémület kerítette hatalmába, ha a fiára gondolt.

Örök élet meg egy nap

naplórészlet

2023. november 26. – 102,2 kg

Amikor autópályán suhanva, vöröslő alkonyi fényben úszó távoli sírköveket látam, úgy éreztem, nagyon régóta élek.

*

Hidegen süteményt enni olyan, mint húslevest jégkockaként szopogatni.

*

Ma csak annyit voltam kint, hogy kivettem egy üveg francia bort a terasz párkányára. Meg még annyit leszek, hogy kimegyek érte. Persze lehettem volna többet is kint, ha én megyek le a garázsba a zöldségekért a krémleveshez, az élesztőért a kenyérhez. De nem én mentem. Ha valaha furcsán fognak alakulni a dolgok, emlékezni fogok erre a napra. Már ha lesz rá időm. De a távoli temetőre mindenképpen emlékezni fogok, ahogy narancsos fényben úsztak az apró sírkövek, mintha az időn kívülről néznék egy festményt, igen, emlékszem, ilyen volt az élet. Hordozható. A süteményre viszont nem fogok emlékezni, nem hagyott mély nyomot bennem. Épp ezt akarom elmesélni. A mély nyomot. Az elmúlt hetekben kétszer is szemtanúja voltam az agyműködésem mechanizmusának. 1. Az utcán sétáltam, azt hiszem, a postára mentem, hogy földadjam az adóigazolást, amely szerint tavaly nem volt bevétel, és akkor út közben megláttam egy távoli bokor oldalán azt a sötét testet. Egy kutyáét, tisztán láttam, hogy egy kutya. Egy nagy fekete kutya. Mégis méregettem. Ahogy közelebb értem, már nem láttam a kutyát. Egy árnyék-folt volt. Semmi több. Én mégis a kutya mintázatát töltöttem be először. 2. Éjszaka jöttünk hazafelé az autópályán, a feleségem vezetett, én a telefonon olvastam az útinformat, hogy keletkezett-e előttünk torlódás. Aztán eszembe jutott még valami, pontosan az, hogy megnézzem még egyszer, mit jelent horvátul a batakozabatak. Egészen belemélyedtem. Egy döccenő után fölemeltem a fejem. A reflektorok pásztázta útsáv fölött három fényes pont sebesen közeledett felénk. Első reflexből behúztam a nyakam, hogy elkerüljük a lecsapódó repülőgéppel való ütközést. A feleségem hót nyugodtan fogta a kormányt, pedig nem sok hiányzott, hogy ránk essen a gép. Még néztem egy ideig a semmibe, mire rájöttem, hogy az agyamban a ránk csapódó repülőgép mintázata töltődött be a három közeledő fénypont képéből, és nem az út fölött átívelő információs tábla képe – mivel abból gyakorlatilag semmi nem látszott. Szóval így utazgatok, sétálgatok én, agyamban a hiperlinken elérhető analóg képmintákkal.

2023. december 1. – 103 kg

Két napja esik. És holnap is esni fog. Minden csupa víz. Vizes a könyvtár, az egészségház, ázik a kikötőben a jégpálya. Csupa víz a gömbkilátó fémszerkezete, hullik az eső abba a gödörbe, amit hónapok óta nem tudnak betemetni a strandra vezető gyalogjárda helyén, helyette kiraktak egy behajtani tilos táblát – a járdához! Áznak a napelemeim, és nem termelnek semmit, ennek ellenére zuhanyzom, iszok vizet és locsoljuk a virágokat. De: gyúlik a víz a Balatonban, hogy nyáron legyen minek elpárologni. Vajon hány éves lehet a tó legöregebb H₂O-ja, ami a mederben tartózkodik? És még egy kérdés mára, vajon ki mondhatta ezt magáról: meg- és kiismertem a magyar irodalmi kánont, most már elszakadhatok tőle.

2023. december 5. – 102,7 kg

Csörög a telefonom. Odakint sötétség, az utcai lámpa fénye átszivárog a roletták között. Nézem a számot. Hetvenes. Az esti munkám végén járok. Fölveszem és kihangosítom. Igen? Csönd. Már kinyomnám, mikor megszólal egy hang. Nagyon mélyről, a föld alól jön. Szilu, te vagy az? Én, mondom, de nem ismerem meg a hangot. Bemutatkozik. Igen, emlékszem, mondom. 72 éves vagyok, mondja, remeg a hangja, elcsuklik, megáll, aztán újraindul. Nincs már senkim. Egyedül élek. Ha ez még az élet. Fekszem az ágyban. Nincs fűtés. A vécére még kimegyek. A fiamat 25 éve nem láttam. Aztán ugyanazok az önmarcangoló mondatok, amiket harminc éve hallottam tőle. Ismerőseket sorol, akiknek egy része már nem él. Pedig milyen jó lenne velük beszélgetni. A befejezetlen munkámra gondolok. A meleg házunkra, amiben lakunk. A feleségemre, a gyerekekre. Az életünkre, ami kisebb-nagyobb zökkenők ellenére otthonos biztonságban halad előre. Arra, hogy az én életemnek is megvoltak azok a fordulópontjai, ahonnan a pokolba juthattam volna. De nem oda jutottam. A beszélgetésünk megáll, már nem kérdez. Köszönöm, hogy hívtál, mondom, vigyázz magadra! Mire vigyázzak, kérdezi, nincs már mire vigyázni, erre, ami vagyok, erre nem kell vigyázni. Hallgatok, pedig csak barátságos akartam lenni. Majd még hívlak, mondja, és látom, ahogy a családomról, az életemről elmesélt apró információk kavarnak a gondolatai között, ahogy a borízú hang mögött a csöndben napokig ott maradnak vele, és próbál elképzelni, de csak fájdalmat okozok neki, igazolom az önpusztítását, a filozófiai mélységű önsajnálátát. Egyébként azért hívtalak, mondja, mert nem tudtam, hogy meghaltál-e már.

2023. december 19. – 102,5 kg

Ó kismadár
Itt fekszel az úton
Húló tested hideg kövön
Míg a fény el nem választ
Fölötted őrködöm

*

A köd szítál
A múlt recseg
Őrzik a lelkem
Sárga petymegek

2023. december 20. – 102,2 kg

Sűrű köd, a levegő nem mozog. Varasd felé gurulunk a pályán. A határt átlépve az Őrbódéknak már nyoma sincs. Halványan látszik még a burkolatról fölmaradt STOP fölírat. Egy lélek sincs az úton, lefotózom. Azt írtam a kép alá, hogy „úton az idő középpontja felé”. 100-zal megyünk, a felezővonalból hét csík látszik. Bárhol lehetnénk a világon, nincs semmi nyom, amivel beazonosítanánk a helyet. 1 fok. A műszerfalon kigyullad a fagyásveszélyt jelző hópely. A sebességünk állandó. Mintha várnánk valamire. És a ködből lassan kirajzolódik előttünk egy kamion halvány négyszöge. Már ketten vagyunk az úton, ez bizonyosság. Még 20 kilométer a lehajtóig. A városban, mondom, biztosan nem lesz ekkora köd. De van. A piac előtt nincs parkolóhely, tovább bolyongunk. Türelem, mondom. A parkolóórán csak horvát fölírat. Hiába tudom, hogy mondják azt, hogy tejföl, itt annak nem veszem hasznát, de a rendszer logikája nem kérhet mást, mint rendszámot és az eltöltendő órák számát. Így is van. Bevásárolunk. Veszek kimért vukovári bort. Szépek a mandarinok, a póréhagymák, van mángold, blitva. Szinte minden 1 euró. A bor három. A legtöbben már ismerősként köszöntenek. Van egy kis bolt a piac mellett, ahol Bohmec tejfölt, Bohmec túrót, Bohmec sajtokat veszünk, és frissen sült bureket. Az eladónő végtelenül precíz és segítőkész, széles mozdulatokkal dolgozik, mintha kamera venné. Figura. A piac után a cukrászda jön, öt kifli: klipicsi. Néhány utcával arrébb látható egy hatalmas installáció, amire kiírták a klipicsi receptjét. Jönnek sorra a karácsonyi üzletek, és hamarosan a Verglec étterem, ahol a pincér már tudja, mit rendelünk, ha szerdán érkezünk. De még nem járunk ott. Az út közepén egy didergő asszony jön felénk, az arca elgyötört, rongyokba bugyolálva egy gyereket szorít magához. Kéreget. Nem én fogom megoldani más országok szociális problémáit. Nézem, ahogy távolodik. Hülye, pökhendi fasz vagyok. Utánamegyek, épp megfordul. Előveszek a tárcámból egy papírpénzt, felé nyújtom. Kihúzza a karját a rongyok közül, a seb még friss, néhány hónapos. Nincs keze. A pénzt a gyereket tartó ujjai közé csúsztatom. Hvala, mondja. Molim, mondom. Boldog karácsonyt!

2023. december 24. – 103,5 kg

Szenteste van. A borotvámra gondolok. A napelemek fél év alatt 3532 kWh-t termeltek. Meglátjuk, mire lesz elég. Az évi tizenkét borotválkozásra biztos. Két hete megszakadt a zsinórja, nem ment bele áram. Szét akartam szedni, hogy megszereljem, de olyan csavarok fogták, amilyeneket még soha nem láttam. A két szélükön volt egy-egy lyuk, abba kellett volna a speciális villás farkú csavarhúzó belenyomni. Nekem nincs ilyen. Már rég szétment a szerszámos ládám, nem tartottam egyben. Egy csavarhúzó ide, egy fogó oda. Bementem egy üzletbe, hogy villás farkú csavarhúzó vegyek, amit csak most az egyszer fogok használni az életben. Mutassa, mondta a boltos. Volt az üzletben egy kis zug, a műhelye. Kérdeztem, hogy szerencsém van, vagy lehet máskor is idehozni szerelnivalót. Fölnézett a válla fölött, azt mondta, szerencsém van. Rendes műhely volt. Kiszólt a segédnek, hogy hová tette az ónszivattyút. Nem sokra mentem volna a villás farkú csavarhúzóval, itt ónszivattyúra volt szükség, meg folyékony műanyagra. Nyakig benne voltam a történetben egy sima villamossági boltban. Valahogy belekeveredem. Mint a hódfarkú cseréppel. Vagy az van, hogy lehetet-

len kihívások elé állítom magam. Marja az arcom a jeges eső, ahogy az esti viharban jövök a boltból. Ilyen embereket a fűtött kocsiból szoktam látni. De most én vagyok az, akit a fűtött kocsiból néznek. Szegény, elment az esze, mondják, és elképzelik a lepukkant lakást, ahova hazaérek, a rozsdás fürdőkádat, a leszakadt sezlonyt, a penészes falakat és félig betört ablakot, a hidegben elpukkanó poros villanykörtét. De nem, engem a komfort magas foka vár. Tiszta falak, vacsorailat, simogatás. Így ki lehet bírni. De csak így. A borotvámért nem kérnek pénzt, javítva. Megtisztelve érzem magam. Szorongatok egy kis pénzt, de nem fogadják el. Hazafelé szégyellem, hogy nem tudtam elegánsan lezárni a történetet. Elkullogtam. De tudni kell elfogadni. Ez egyfelől. Másfelől viszont kimutatni, milyen sokat jelent az efféle segítőkészség. Mint a hódfarkú cserépnél. Eltelt a hétvége, aztán hétfőn beállítottam a villamossági boltba egy üveg borral. Megköszöntem, és másodszor is elkullogtam. Valahogy nem éreztem tisztábnak a lelkem. Kimentem a Balaton-partra. De nem láttam semmi érdekeset.

2023. december 31. – 102,5 kg

December 30-a volt, kora este. Dolgoztam. Egy hírcsatornán láttam, hogy Kulka Jánossal beszélgetnek. Belenéztem. Arról beszélt, hogy színészként munka közben sokszor fogta el félelem, megfeleléskényszer. Korábról ismerős volt ez az írói szorongás. Kíváncsivá tett, mennyiben azonos az enyémmel. Nekiültünk, a feleségem meg én. Megnéztük Friderikusz podcastjét a Kulka testvérekkel. És mind közelebb és közelebb jött, amiről János beszélt.

Beszélt Szegedről, ahol az életem jelentős részét töltöttem. Aztán beszélt Suki Béláról, a ságváris történelemtanáról, aki először szembesítette a holokauszttal, és akiről sokat hallottam a feleségemtől, neki is ő volt a történelemtanára. És nem tudott elkerülni a végső mondat, ami akkor hagyhatja el az ember száját, ha betegség után maradandó változással kell szembenéznie, egy másik emberrel, aki már nem ő. Kulka János kimondta: Gőgös voltam.

Azt hiszem, mindent értettem. Mert én is átváltoztam.

Másnap délelőtt dolgoztam, de ott motoszkáltak a fejemben János tőmondatai, amikkel szemben talán sokan értetlenül álltak. Gőgös voltam. És akkor elindult a válaszom:

Ma délben
Miközben odabent főtt a leves
Ruhákat teregettem a szélben
Éreztem milyen hasznos vagyok
Nem kérdeztem mint régen
Hogy lesz ebből írói pálya
A választ tudom
Minden kérdésemre válaszolt az élet
Nyugodt vagyok
Biztonságban telhetnek az évek
Nem maradt több kétség
Már nem hibázhatok
Amit elvesztettem

Azon is túljutottam
A másik emberben is otthonra találtam

2024. január 6. – 102,8 kg

11 óra 45 perc, szalvétákat darabolok a konyhában. A sárga nyelvű solingeni acél-olló egyenes vonalat vág. A feleségem paradicsomos káposztát főz. Ha végzek a szalvétákkal, laskagombából készült kolbászt grillezek. Az eső megállíthatatlanul esik, az ég szürke, a fák ágai fekete vonalakat húznak bele, a beton is szürke, mint a füst. Verebek cikáznak az esőcseppek között, a rajból kettő rárepül a kiszórt napraforgómagra. A rádióban Bob Dylan után Mark Knopfler énekmondó pönget. A szívem némán dolgozik a biszglycinát magnéziumtól. A honlapon Macron temetési beszéde pörög. Jacques Delors mosolyog. Büszkeség lehet franciának lenni. Franciának érzem magam. Közben meg szar a fűben. Nem gondolkozom ezen, csak kimondom. Néha egy kis ösztön, mint a szexben. Miért írnál verset, miközben minden költészet? A szoftver az agyban hiperlinkeket teremt, húr nélküli hangszeren játszik. A szombat délelőtt minden atomja itt van, és szombat délelőttöt játszik. Pára az ablakon, a padlófűtés a talp alatt meleg. Egyszer azt mondta Réz Pali bácsi, hogy azért nagy vers a Nemzeti dal, mert a talp szóval kezdődik. Azóta is próbálok talp szóval mondatot kezdeni, de nem sikerül. Dél elmúlt 1 perccel. Kettővel. Hárommal. Gondolkodom. A kezem a klaviatúrán pihen. Kézzel már sikerült mondatot kezdeni.

2024. január 12. – 103 kg

Ma megint szalvétát daraboltam. És közben azon gondolkodtam, miért csinálom én ezt. Nyilván azért, mert ki nem állhatom a pazarlást. Nem, hogy nem szeretem, egyenesen idegesít, ha valaki pazarol. Ha valaki járó autóban várja a feleségét a bolt előtt, ha ott hagyja az ételt a tányéron... Főleg az étel és az energia pazarlása vérlázító. Lepakcsolni a villanyt, ha kijövök a szobából, becsukni a hűtő ajtaját, nem folytatni a csapvizet üresben, elzárni a tűzhelyt, ha nincs rajta semmi. Mindezt nem tenni az élet és a természet megalázása, az ember, sőt, az emberiség esendőségének szem elől tévesztése. És ha nagyon kell, erre megtanít a szegénység is, vagy megtanít a neveltetés. Ha azt látod, hogy akit példaként követesz, nem költi a pénzt hülyeségekre, te sem fogod. De fordítva is működik. A szegénységbe vagy beleszületsz, és megpróbálsz magad a hajadnál fogva kihúzni belőle, vagy egyszerűen belesüppedsz. Mert ha nem vagy rá fölkészülve, egy-kettőre a spirál alján találsz magad. Nincs még messze az az idő, amikor a 2008-as válság nyomán engem is, minket is bedarált. Egészen odáig, hogy el kellett rajta gondolkodni, mit kapcsoljunk ki, a tévét vagy a telefont. A tévén, gondoltam, nem kapok munkát, úgyhogy jó ideig üresen állt az a nagy fekete négyzet a nappali közepén, mint valami kikézbcsített, de ki nem bontott gyáštávírat, ami, persze, a saját végünkről értesít. Úgy jártam hajnalonta busszal a fővárosba dolgozni, hogy a fizetésem 80%-a elment az útiköltségre, de 20% maradt, ez tartotta a reményt a visszakapaszkodásra. Napra beosztva az ezresek, hát akkor nem gondolkodtam el, miért darabolom föl a szalvétát, mert ha havi 360 forintot spórolok vele, az is valami, mentálisan mindenképpen. Minden egyes kedvezmény a túlélés záloga volt. A rossz szegénység valójában két dolgot

jelenthet: vagy azt, hogy nagyon nem érted az életet, vagy azt, hogy nincs szükség rád az életben. Ez mind a kettő mentális pusztulás is. A jó szegénységet magadnak választod, amikor az ég madaraihoz hasonlítod magad, nem akarsz a semmiért túlhajszott emberiség része lenni, nem kérsz a törvényeiből, nem kérsz a pénzből és a gazdagságából, mert megélsz abból a lelki gazdagságból, amit magadban táplálsz. Nem kérsz többet az élettől, mint ami éppen fenntart, nem eszel jóllakásig, csak az éhségedet, a szomjadat oltod, nem veszel több nadrágot és cipőt, mint amire szükséged van. És hogy mit gondolnak vagy mondanak rólad, már messze nem számít. De ha nem kontrollárod magad, lassú spirálként ez is földre visz, elég egy apró föllobbanó láng vagy vágy, hogy ne maradj önmagad, és azon az apró résen még fájdalmasabban árad rád a haszonvilág. Nincs készen semmi, választhatsz, mi több, kikeverheted magadnak az arányokat. Amikor először érzed meg, hogy egyedül kell döntened, felnőtt vagy, és még ha társas is, a döntésben magányos. Ha jó, ha rossz, a döntés következménye méri le a súlyodat. Ennyit a szalvétadarabolás hajszálerekként szivárgó útvesztőiről.

*

Az ember mindig tanul valamit, ma például azt, hogy milyen veszélyeket rejt, ha tanítják.

2024. január 14. – 103 kg

Deres a faház teteje. Kerti szerszámok vannak benne, fűnyíró, aprófa, napernyő. Mínusz 2 fok van. A napsütés visszaverődik a világos házfalokról, varjak kárognak, az utca üres. Oravecz naplójába olvastam bele. Nehéz szívvel vettem, hogy ő sem látja sok értelmét írni. Csak valamit fölmutatni a halál ellen. Van ennek az országnak a levegőjében valami, ami, ha nem tudsz magadnak ügyesen hazudni, ha nem vagy képes megalkudni, rácsavar a tehetségedre, a tudásodra, az érzelmeidre, és kioldhatatlan csomót köt rá. Csütörtökön itt volt egy barátom, akit nyolc éve nem láttam, nem beszélünk hosszan. Akkor nyolc éve sem sikerült találkozni, csak az az utolsó dátum, amire vele kapcsolatban emlékszem. Akkor született a fia. Pesten találkoztunk volna, de nem tudott jönni. Aznap volt Dezső barátom temetése és a feleségem 60. születésnapja. Sok minden lezárult aznap. Dezső halálával a színházi pályafutásom, ő volt az a rendező és színházcsináló, aki feltétel nélkül hitt abban, amit írok. Néha egy-egy sort kihúzott. És ennek a nyolc év utáni találkozóknak az volt a tanulsága, hogy nagyon egyedül maradunk. Mert most éreztem meg, milyen régen szembesítettek a saját gondolataimmal, azzal, hogy azonosat gondolok valakivel a világról, a sok értelmetlen csatáról, ami ebben az országban folyik művészetben, politikában, irodalomról ne is beszéljünk külön. Maradok a tiszta élményeknél, a deres háztetőnél, a rondán károgo fekete varjaknál, befagyott árkoknál, a barakkban működő zöldségesnél, a reménytelenül szomorú és ápolatlan emberek látványánál, akik csak a múltat hordják magukon és magukban, a jövő az majd valahogy úgyis eltelik. Az ég kék, a dízel ára 585 forint. Délben csak bablevés lesz, teszlek bele darált habanérót, és jól betejfölözöm. Valamiben mégis hinni kell. Van fűtés, meleg víz, és karnyújtással elérhető szeretet.

2024. január 19. – 103,3 kg

Soha életemben nem hallottam még embert ilyen halkán segítséget kérni. Mint-ha a felhők távolából hozta volna egy madár, amely lassú zuhanással szakadt ki az égből, és vékony üvegszilánkként repedt szét a földön. Tudna segíteni? Egy lány állt ott a hideg bevásárlókocsik mellett, nem nő, lány, akinek kortalanná vált sápadt, elgyötört arca, és a tekintetéből egy lány nézett rám, majd elfordította a fejét, mintha bocsánatot kérne a kérdésért, nem is ő mondta, valójában egy madár alakú üvegszilánk szakadt ki az égből. Tudtam segíteni, de ezzel nem segített semmit, ugyanott állt tovább, ő ugyanaz maradt, mellette a biciklije, amin összehajtván állt a pokróc, és egy zsákban néhány holmi. Hát hogy tudhatnék egy ilyen embernek segíteni, mivel, mit tegyek? A fájdalom csak megbénít, és potyognak a könnyek a vaskos, férfias bőrkabátára, és viszem magammal a fájdalmat a ködös kikötőbe, ahol a vízparti sétányon egy patkányt hallok motozni a fekete szemeteszsákkal ellátott komfortos szeméttárolóban, és jön szembe egy pár, akik a néprajzi múzeumból beszélgetnek, és távol a ködben fölsejlik a nyári fürdőzőknek kialakított segélynyújtó állomás kocka alakú fehér szegélyléce, jobbra a strandkönyvtár, ahonnan a pihenni vágyók kölcsönözhetnek könyvet fürdőruhában. Egymásra hajlanak a létezés rétegei, és mint egy palacsintába, magába göngyölnek, hogy néhány harapással fölfaljon a láthatatlan óriás.

2024. január 24. – 103,4 kg

A posta előtt akartam elhajtani a bringával, mikor szembe találtam magam egy körbeláncolt, nyitott csatornafedővel. És mintha egy mélyen eltemetett álom húzna vissza, a láncokon ragadt a tekintetem. Ma jutott eszembe, hogy miért. Akkoriban bőrrákkal jártam utókezelésre, a mellkasomon lévő heget, amit folyton szívűtőnek néznek, rendesen előkészítve kétszer is kivágták. Egyszer a rákot, majd néhány héttel később a sebet. Ma is emlékszem a velem azonos évben született orvos hangjára, aki a frissen diplomázott sebészt hívta: Jöjjön, kollegina, nyúzzunk! Aztán félévente jártam ellenőrzésre, és az egyik ilyen alkalommal egy rabot vezettek a váróterembe. Össze volt láncolva a lába, a kezén lévő bilincs pedig összeláncolva a lábláncsal. A férfi a kezelőhelyiség bejárata mellett állt két őrral, ahonnan az egész várót belátta. Nem volt a tekintetében szégyen, ellenkezőleg, mint egy vadállat, amelyik képes elharapni az örök torkát és a láncokat is. Egyenként, szisztematikusan minden embert meg-nézett, ha tehetett, egyenesen a szemébe. Soha nem láttam még ilyen borotva-éles nézést. Nem éreztem magam biztonságban, főként hogy az örök a telefon-jukat nyomkodták. Hogy fogja ezt a férfit az a vékony, törekeny doktornő oda-bent kezelni? És akkor hozzám érkezett a rab tekintete. Megsemmisítő volt. Álltam, és néztem tovább, nem történt semmi, de megsemmisültem. Legyőzött. És akkor néztem a láncokat. Hiába voltak rajta. Mint egy szellemgyilkos, aki kilép a testéből, hiába tartják fogva, és beléd hatol, és a tudatod mélyén vágja el torkodat. És akkor kinyílt az ajtó, az örök eltették a telót, bementek. Az asz-szisztensző felém intett: amíg a rabot vizsgálják, vetkőzhetek az öltözőfülké-ben. Egy másfél négyzetméteres helyiségben, negyedórán át alsógatyában bá-multam a fogast, amin élettelenül lógtak a reggel még nagyon is enyémnek gondolt, fényévekre távolodott ruhadarabok.

2024. január 27. – 103,4 kg

Ma ebéd után napoztam a teraszon. Viharos szél süvített a fákon. A kert közepén álló, méhecskét formázó szélkerék (Mr. Bee) vadul tekert. Ha becsuktam a szemem, mintha turbina dolgozna a kertben. Az ebéd rizsleves és pesztós tészta volt. Még régen egy magas kilátót akartunk építeni a kert végébe, olyan magasat és nagyot, amiben aludni is lehet nyáron a csillagos ég alatt. Aztán lecseréltük a gondolatot egy kisebbre, egy szoborra. Meg is vettem hozzá a vésőkészletet, Kollár Laci szerezte a klumpás ismerőstől. Most ott tartok, hogy egy kis ládát szeretnék a kertbe, föltöltve virágfölddel, hogy abban kísérletezzem ki a répát meg a petrezselymet, mert a föld itt túl agyagos, nem nő meg benne rendesen a répa. A fonyódi piacon van egy srác meg a felesége, akik jártak Makarskán és éltek Londonban, pont mint mi, és ők most zöldségeket termelnek. Kérdeztem, milyen földben teremnek ekkora szép répák meg gyökerek. Azt mondja, jó agyagos. Hát hogy a fenébe, kérdeztem, nem a laza homokot szereti a répa? Nem, mondta, náluk az agyagot. Mi a neve, kérdeztem. Laci, mondta. Nem a magáé, a répáé! Fogalmam sincs, mondta. Hát, ennél hasznosabb eszmecesterét rég folytattam. Néha úgy vagyok vele, jobb nekem, ha csak nézek, nem beszélek. Erre törekszem. A napokban néztem meg a kis építkezést a Spar mellett, gyakorlatilag hozzáépítenek valamit a Sparhoz. Dél volt, a három munkás ebédszünetet tartott. Kettő a telefonját nyomkodta a szélcsöndben, a harmadik a nap felé fordulva ült egy téglarakáson, a fejét támasztva az öklén napozott. Dermesztően azonos pózban, mint Rodin Gondolkodója. Csak munkásruhában. Bent a boltban épp a kasszához álltam sorba, mikor feltűnt egy idős nő. Az egyik könyvem szereplője, akivel hosszú beszélgetést készítettem a szőlőtermesztésről. Nem ismert meg. Azért a könyvért sokan meggyűlöltek, kiolvasni vélték belőle régi sérelmeiket a privatizáció korából, persze, nem volt benne szó erről. Aztán már az utcán jött felém egy hatalmas markoló, integettünk egymásnak, a házunk építését vezető Gyuri bácsi fia volt. Jó érzés markolósnak integetni, olyan biztonságos. Mentem tovább, és ott, ahol a Csuja Imre barátom reklámarcával cégjelzett Mr. Alkohol nevezetű üzlet működik, megállt egy busz a felhajtónál, mintha tudná, hogy ott akarok felhajtani. Egy ismerős férfi vezette, akit sok helyen láttam már biztonsági őrként dolgozni. A buszból kiugrott három srác, és elfutottak az állomás felé. A busz üresen ment tovább, én meg felhajtottam. Valamilyen szálon mindig hozzám kötődik a történet. Végül a posta előtti zebrán akartam átbringázni, de rám hajtott egy kocsí. A férfi az öklét rázta, őt nem ismertem, de időben fékezett. Mind a ketten szabálytalanok voltunk, ő túl gyorsan jött, én meg a zebrán csak tolhatnám a bringát. Mindketten hibáztunk, de csak az én gyomromban indult el a lelkiismeret-furdalás kémiaja. Tudod, amikor etikailag egy pillanat alatt el-savasodsz. Minden eredben, még a nyirokeredben is érzed a bűntudatot, de főleg a hasban, a napfonat körül, a köldökcsakrában. De hogy a fenébe van bennem kémiailag kisavazva az a sok etikai érzés? Jól mondta édesapám, soha ne legyek politikus. Vegyileg pár nap alatt fölrobbannék. De ezek szerint nem mindenki reagál testileg a lelki bűntudatra. Vagy nincs bűntudat, csak úgy lehet. Én azért tartok itt, ahol tartok, mert képtelen voltam áttörni azokat az etikai normákat, amik az érvényesülés mindenáron hajtott motorjai előtt álltak. Bár innen nézve úgy tűnik, extra produktivításban éltem befelé forduló emberként. Most

végre összhangban vagyok magammal, miközben vágyként ott lebeg még az a másik élet, és szirénhangjai csalogatnak, hogy csapjak a lecsóba újra, de már tudom, hogy lezártam, fölszántottam, besóztam, aláaknáztam ezeket a visszatutakat. De főleg azzal együtt nehéz ezt látni, hogy az életkorral jönnek az apró lemondások, ahogy az élet pixelről pixelre bezárul. Fiatalabb koromban a mindent feladni és felforgatni képes, öngyilkos módszerrel kezeltem a konfliktusokat. Olykor most is megtámad az érzés, de másodpercek múlva csak mosolygók rajta. Megy az lassan magától is, nem kell siettetni. Hát, nem egy nagy tanulság, de mindezt egyben látni mégis életszerű konklúzió, ami egyfajta életegész-érzést ad ki a maga torzójával. Én már nem sietek sehová, ahogy Dezső bátyánk mondta a kis adriai halászfaluban, aztán a jól ápoltságával meglepett a sok száz éves antik épület maradványainak.

emlékeim az életből

(húslegyek)

*hajnali fény az utcán már maholnap
nem vagyok ott nem tapasztalom ezt sem
repülők indulnak szállnak landolnak
húslegyek nyüzsögnek a szemetesben
ezt látom reggel van de visszafekszem
nem lehetsz mindenhol minek ébredj föl
mint csiga után nyálas nyoma tettek
követnek emlékeim az életből*

*hallom a pontos időt harangoznak
e világon vagyok tudom mely szeglet
hol az angyalok gyémánt-havat hoznak
már várom huss! legyek a szemetesben
hogy itt szerettünk nőket hihetetlen
hajuk tovább testük helyén féreg nő
megtaláltam kacatok közt kerestem
ki vagyok emlékeim az életből*

*miért az emlékek miért a multak
ugy vártalak mint a vacsorát este
ifjúságom zászlói kifakultak
már késő kuss legyen a szemetesben!
körém gyűl szeliden húslégysereglet
átjár isten hidege nincs ébresztő
legyek repülők szálldosnak felettem
ki nincs csak emlékeim az életből*

AJÁNLÁS

*végigver az utcán a hajnali fény
nem vagyok ott nem tapasztalom ezt sem
íme az embernek fia alig él
hogy aztán hús legyen a szemetesben
csillagos ég fölöttem a föld bennem
ássátok feleim mik lesztek delete
örüljete a szép kurva életnek
törölve emlékeim a földi lét*

A szövegben Ady-, Petri-, Babits-, József Attila-idézet,
Kosztolányi-, Kant-, Halotti beszéd-parafrázis.

(tükör)

lenyomják a torkomon tüdőmbe
a csövet öklendezem irritál
a helyet kimutatta a röntgen
keresik és aki keres talál
az nem lehet itt lakik a halál
jól elvan zavarni nem kellene
hánynom kell nővér lefog mit csinál?!
tükröm tükröm még ne mondd meg nekem

lenyomják a torkomon tükröznek
ide bújhatott gyomrom nézik át
vándorpatkány a halál nem szökhet
ha belém döglik is végig ki vár
csak a pillanatra egyél ígyál
ölelj aludj végeztünk elmehet
ki magát is patkányostul kihány
tükröm tükröm még ne mondd meg nekem

nyomják vastagbelembe a csőnek
vége sincs csőgörény egyszer talán
kitalál beleimből belőlem
fingok bátran engedje el magát
levegőt pumpálnak most arra jár
a görény már kifelé nézhetem
felhőben majd ha valamit talált
tükröm tükröm még ne mondd meg nekem

AJÁNLÁS

mi az öreg? reggeli tükröben
csak körvonalaid tükröződnek
tükrözték beled gyomrod tüdődet
csövek be torkodon a seggeden
még van időd tüdődet kiköpjed
kiforduljon a gyomrod meg beled
tükrök egyikbe se néztél bele
tükröm most már megmondhatom neked

A szövegben Mándy-idézet.

(trolli)

*gyűlnek kidobandó és már sohasem ki-
dobott velem kidobandó kacatok
életemet ne örökölje senki
mint túllöntözött kaktuszom rohadok
kismackóm kidobtam most engem a sok
ideszart kacat közt elvagyok itt
tulajdonképpen mit élni akarok
hogyan elérjem a 70-es trolit*

*gardróbajtórésből türemkednek ki-
nőtt ruhák jók rám pelenkába szarok
innen belőlem nem tudok kimenni
leszek jólápoltság szobatiszta halott
ki nincs hova magába kapaszkodik
tulajdonképpen mit élni akarok
hogyan elérjem a 72-es trolit*

*alig férnek hozzám akik visznek ki
ideszart életemből már szaga volt
történt valami megtörtént a semmi
sem ennyi no de hát ne búsuljatok
lódítsátok ki velem a dögszagot
csak lepedő rajtam akkor mi szorít
ebben égetnek kit élni akarok
hogyan elérjem a 77-es trolit*

AJÁNLÁS
(sírfelirat)

*ha kerestek találtok van rám adat
megszülettem meghaltam életem -tól -ig
de kibaszok veletek feltámadok
hogyan elérjem a 83-as trolit*

A szövegben József Attila-idézet, Petri-,
bibliai, Utassy-áthallás.

Horatius imája

*Adj lámpámba fényt, szemem mögé
könnyű életet, s friss érzést a szívembe –
hogy mint a gyümölcsfák, ősszel szerteszórjam
díszeim, sorvadjak holtan a télbe, és új tavasz
hozzon rám virágokat, hadd érjenek be nyárra
a sejtelem húsos gömbjei, hogy később majd
áttetsző szárnyak donghassák körül az édes
rothadást, s állhassak, telitődve a múlttal,
büszkén és nincstelenül, készen a baltacsapásra.*

Wittgenstein

*Déltájban, mikor mindenki visszavonul,
és csak a pincék hűvös lélegzete hoz enyhülést
az utcán, sétálj le a vízhez. Figyeld a parthoz láncolt
hajókat, szívod be a hálók hajnali halszagát –
ez a bomlás és a vágy. Támaszd mindig a hátad*

*a kétely legnaposabb falának – a hit kőcsipkés háza
előtt alaktalan mező, nézd a rajta átrohanó árnyat:
felhő tereli útját a napból sugárzó magánynak.
És még a semmi tudata, ez a képtelen
árnyékfogantyú sem marad meg neked.*

Ámulat

Csillámkaréjú teremben
 tomba dob-robaj szétcsapott,
 búrává tágult vákuumba
 áramlanak a táncosok.
 Megfeszül a térdük,
 ahogy a ritmus vágányára állnak,
 némán csapódnak
 duzzadó íramába a muzsikának.
 Feldob egy-egy alakot a sikkadó hangok
 parttalan verése,
 ez a himbáló test a részek egésze,
 tágul, egyre tágul, húrosodnak az izmok,
 rándul az ütem, előrebukik a hajzat, a homlok,
 bódul a vér, a tekintet visszahajlik önmagába,
 a pár is csak ürügy az elszakadásra.

Hol és miféle sugallat készíteti ily kába,
 gyötrőléptű táncvonaglásba
 a szál-ifjú testet?
 Most imbolyog, helyet keres,
 majd megfeszül remegve
 a kitárt kar keresztjére feszítve.
 És forrón fájdalmas a zene.
 Jajdul a szaxofon,
 klarinét kígyózik árván,
 robban a trombita,
 szabadul harsona-sátán,
 szaggat a ritmus féktelen futása,
 veri a dobhártyát
 szinkópák kalapácsa.
 Habosodnak a fények!
 Karok, lábak maskarás ízei
 görcsökben összeérnek,
 bűvő pántok selyme risszen.
 Csodaváró csapat örül itten
 szálas időt, zöld fiatalságot.

Kisgyerek

*Átemeli fejét a rácson,
hogy jobban lásson,
elbambul kicsit a világon,
tekintete fennakad az ablak-láthatáron*

*Visszahúzódik újra,
kisdéd-birodalmát ki tudja hányadszor
végigtúrja,
s mintha más dolga se volna itt,
számbaveszi játékait.
Van itt minden: kétéltű gumiállat,
plim-plam-baba, eldöntöd – feltámad,
képeskönyv harmonika-háta,
emberkék hajtogatható tudománya.*

*Felnő maga is, ez törvény,
szálegyenesen jár majd a világban,
de tartásában benne lesz a kinőtt birodalom,
plim-plam-babával, ablakos kisággyal.*

A megvert almafa

Technikumi évek II.

Készülődés

Kézfogás

1975-ben a pécsi főiskola irodalmi tanszéke két tanársegédi pályázatot hirdetett meg. Pár napi töprengés után elhatároztam, hogy a tanszéken érdeklődni fogok az esetleges lehetőségeimről. Akkor már nem Kolta volt a tanszékvezető, aki engem nem nagyon kedvelt, hanem Nemes István, akinek Radnóti-szemináriumán annak idején néhány hallgatótársammal együtt szorgalmasan részt vettem. Tudtam, hogy ő jó véleménnyel van rólam. Tehát telefonos egyeztetést követően be mentem hozzá. A B épület harmadik emeletén, tanszéki szobájában fogadott. Leültetett, érdeklődött a családomról, a Zipernowskyról, tanári munkámról. Érdeklődése felbátorított, előhozakodtam hát a kérdésemmel: mit tanácsol, pályázzak-e? Ő persze tudta, hogy ezért jöttem. Kérdésem elhangzása után hosszan rám nézett, majd ingatni kezdte a fejét. „Ezek előre lefutott pályázatok”, mondta, „adott személyekre vannak kiírva. Tudod, hogy szokott ez lenni, személyes kapcsolat, pártháttér... Azt tanácsolom neked mint tanítványomnak, hogy ne pályázz. Nem érdemes”. Tulajdonképpen erre számítottam. Ha a doktorátusommal eddig nem kellettem a főiskolának, akkor most miért változna a helyzet. Ady szavai jutottak eszembe: „Nem kellek. Jól van. Jöjjön, aki kell...” Megköszöntem az őszinte szavakat, s elbúcsúztam. Nemes tanár úr az ajtóig kísért, ott búcsúzóul kezét fogtunk. És ekkor váratlan dolog történt, aminek jelentőségét csak sokkal később értettem meg. Nemes István ugyanis, még a kezemet fogva, visszahúzott az ajtóból a szobájába. „Most ne pályázz”, ismételte meg tanácsát, nyomatékosan helyezve az időhatározóra, ami kibővítette mondatának jelentését, ám én ennek alig tulajdonítottam jelentőséget. Ha most ne, akkor mikor? Vigasztalni akar, szép tőle, gondoltam, miközben ő váratlanul a következőket mondta: „Én öt év múlva nyugdíjba megyek. Itt az a szokás, hogy ilyenkor a tanszékvezető megjelölhet valakit, akit a tanszékre szeretne hozatni. Én téged foglak ajánlani.” Szégyellem, de én ezt csupán formális vigasztalásnak tekintettem, nem is vettem komolyan. Csak jólesett a gesztus. Szóbeli ígéret öt év távlatába helyezve... Ugyan. Nem tudtam, hogy létezik a világon olyan ember – mint ő, Nemes István –, aki tartja magát az adott szóhoz. Aki ígér valamit, és erre évek múlva is emlékezik, s teljesíti ígéretét. De erről később lesz szó. Öt év múlva.

Nagy Imre Ottó memoárfolyamának korábbi részei a *Jelenkor* 2022/1., 2022/11., 2022/12., 2023/7-8., 2023/10., 2024/2., 2024/3., 2024/4. lapszámaiban láttak napvilágot.

Kijöttem a B épületből, s elindultam a parkon át a főbejárathoz vezető folyosó felé. Amikor átlépegettem az árok fölé emelt hídon, egy pillanatra megálltam, s lenéztem a régi lépcsőre. De nem a gyerekkori vonulások jutottak eszembe, ezeknek bennem lévő öntudatlan emlékét teljesen elfedte a tanszéki látogatás általam érzékelt tapasztalata, miáltal rávetültek a megpillantott lépcső látványára a P. Karcsival olvasott Petri-vers képzetei. Szinte éreztem a zuhanást, s mintha hallottam volna a test, a testem tompa puffanását odalent a befalazott ajtó előtt. Nem tudtam, hogyan is tudhattam volna, hogy ezen a mélyponton, mint tizenöt évvel azelőtt, mikor Virág István tanácsára bekopogtam A.-néhez, most is elindult értem: mi is?, kik is? Kedves filmrendezőm, Wim Wenders azt mondaná: két angyal. Egyik sem látszik annak. Két meglett, komoly férfi, mint Peter Falk a Berlin-filmben. Az én egyik Peter Falkom a tanszékvezetői szobájában fogadott az imént, s bár jelet is kaptam tőle, ám „Falkságát” nem ismertem fel.

És a másik Peter Falk? Mindjárt megjelenik az is. Visszamentem a technikumba. Az esti tagozatos órák kezdete előtt volt fél órám. Leültem a tanáriban, egyedül voltam, hallgattam a csendet. Nem gondoltam semmire.

Szinte észre sem vettem, hogy az igazgatói iroda felől kinyílik az ajtó, s bejön a tanáriba Lőrincz József. Elmegy mellettem, a fachokba helyez dolgokat. Végigmegy a tanári szobán, visszajön, felém néz, majd megáll mellettem. Egy ideig nem szól, majd azt mondja: „Látom, Imre (ezúttal nem Doktornak szólít), gondterhelt vagy”. Megint hallgat. Végül ismét megszólal: „Holnap menj be a Gizihez.” A Gizi, azaz Gizi néni az ő felesége, a megyeháza oktatási osztályán dolgozik. Hozzá küld. Miért? Nem tudom.

Szakfelügyelő leszek („Tanférfiú”)

Másnap aztán minden megvilágosodott. Lőrinczné mosolyogva fogadott, elvitt B.-hez, a tanfelügyelőhöz, akitől megtudtam, hogy magyar szakfelügyelőt keresnek, a jelenlegi, aki Bécsy Tamást követte (maga is neves magyartanár), egy-két év után lemondott, lényegében tehát a legendás Bécsy Tamás utódját keresik, aki képes a tudományt és a pedagógiát együtt képviselni. Ezt a tanügyi koncepciót a képviselt terület szélesítésével kapcsolják össze, az új szakfelügyelőnek nemcsak Pécsre, a pécsi középiskolákat kell felügyelnie, hanem Baranyát is (a mohácsi, siklósi, szigetvári, szentlőrinci tanintézményeket). Vállalom-e ezt a munkát? – kérdezték. Igent mondtam. Közben Lőrincz Józsefre gondoltam. Ő nyilván értesült a főiskolai pályázatokról, tudta, mert ismert engem, hogy pályáznék, de ismeretségi köre, kapcsolatai révén azzal is tisztában volt, hogy nem nekem áll a zászló. Felesége révén a szakfelügyeleti krízisről is értesült, és én jutottam eszébe ennek megoldásaként. Mindenki jól jár, gondolta. Fél óraszámban ugyan, de maradok a Zípernowskyban, miközben fontos pozíciót kapok, s a szakmához is közelebb kerülök, a tudománnyal való foglalkozásra pedig félig-meddig kötetlen időbeosztásom révén több időm lesz. Ez a helyzetfelismerés jellemző Lőrincz Józsefre. Egy főiskolai tanársegédnél „különb ember” egy megyei szakfelügyelő, mondta nekem, amikor a megállapodást követően visszatértem a technikumba.

Ennek a munkának a részleteiről nem szólok. Szakfelügyelői tevékenységem öt évében több száz órát látogattam. A szakfelügyeletet voltaképpen tanácsadói munkának fogtam fel. A tantervi fegyelem betartása kevésbé érdekelt, sőt jó né-

ven vettem, ha valaki saját választása alapján dönt a tárgyalandó írókról, művekről. A magyaróra szakmai színvonalára figyeltem. A munkám alapelveit a következők szerint határoztam meg. Azt gondoltam, ez a kollégáim egy részét meglepte, hogy az irodalomtanítást a kultúra egészének kontextusában kell végezni. Ennek jegyében tanfolyamot szerveztem tanáraimnak, ahová irodalmárok mellett művészettörténészt, építészt, festőt, zenetudóst és filozófust is elhívtam. Martyn Ferenc is fogadott bennünket egy műhelybeszélgetésre. Filmkönyvem alapján kidolgoztam egy évben három (a középiskola négy évére nézve tizenkét) órás programot, de csak lehetőségként. (Ezzel nem nagyon éltek kollégáim.) A kultúratudományi kontextus tisztázását követően hangsúlyoztam, hogy az irodalomoktatást célszerű az irodalmi alapviszony (a szerző–mű–olvasó kapcsolatának) rendjébe állítani, figyelembe véve e tényezők történeti alakulását a szerzőtől a műveken keresztül eljutva az olvasóig. Ebben a közegben fognak majd felvetődni, többek között, az irodalmiság, a fikció, a poétikai funkció, a szövegstruktúra kérdései, valamint a hatás és a befogadás problémái. A műközpontú irodalomfelfogás híve voltam, amit a korszellem, az írói élményvilág és az irodalmi mű szerves egységében képzeltem el. Ezt a tablót, a portré és a műértelmezés hármasságának neveztem. Úgy véltem, hogy a tanárnak szabadon lehet megválasztania a módszerét. Tanítványaival való kapcsolatában a tapasztaltabb társ szerepét kell vállalnia, aki ismereteket közöl, véleményt mond, s a műértelmezés során személyes érintettségét sem titkolja el, adott esetben vallomást tesz. Tudja, hogy a megértés, egy irodalmi mű megértése is, dialogikus természetű. A megértés közege nem a monológ, hanem a párbeszéd. Az irodalomtanítás célja (ezt mindenki hangsúlyozza, de nem mindenki tesz érte eleget) a diákok olvasóvá nevelése. Ehhez a tanárnak is szenvedélyes olvasónak kell lennie, aki például azt mondja egyik órája kezdetekor, hogy most ezt és ezt kellene tanítanom, de olvastam egy könyvet, s élményemet szeretném veletek megosztani. Az olvasóvá nevelés folyamatát leghelyesebb a kortárs irodalom felől elindítani, ezért a szövegek történeti sorrendjét kortárs művek olvasásával és vitájával ajánlatos megelőzni. Felkavaró olvasói élményem volt Borgesnek 1972-ben a *Kozmosz fantasztikus kiadványai közé rejtett könyve*, a *Körkörös romok*, valamint Italo Calvino *Eleink* című trilógiája, ez már 1964-ben megjelent az Európánál, ennek középső részéről, *A kettészelt őrgrófról* izgalmas vitát folytattunk gépiparis tanítványaimmal. Pár évvel később egy konferencián szintén Borges és Calvino műveire hívtam fel a tanárok figyelmét (akkor már megjelent *A titkos csoda*, és a *Ha egy téli éjszakán egy utazó* című könyv is napvilágot látott). Szakfelügyelői időmben Esterházyt (a *Termelési-regény* 1979-ben került az olvasókhoz), Tandorit, Petrit ajánlottam (mondanom sem kell, hogy a *Körülrít zuhanást*), valamint Nádas Péter 1977-ben kiadott könyvét, az *Egy családregény végét*. Vajthó László egykori példáját követve egy-egy osztály akár kéziratos szövegek kiadására vagy levéltári munkák közös elvégzésére vállalkozhat, ajánlottam. (Ma már tudom, hogy a filológiai alapismeretek nélkülözhetetlenek: a szöveg mibenléte, a nyitott mű jellege, a szövegmagyarázat lehetőségei fontos kérdések, mint ahogy a hiteles szöveg kritériumainak tisztázása szintén.)

Ha most visszagondolok a szakfelügyelőként meglátogatott órákra, a drága Ica néni remeklései mellett Gy. László Arany-elemzése (*Naturam furca expellas*) és

K. Éva értelmezése jut eszembe a *Ballada a szekeresről* című Simon István-költeményről, továbbá A. Éva nyelvtan órái (a kommunikációs funkciókkal), valamint T. Tibornénak a kortárs és pécsi kötődésű Szántó Tiborral foglalkozó órája idéződik fel bennem. Elmondom még, hogy részt vettem Szegedy-Maszák Mihály és kollégái új tankönyveinek vitáján, ezek kiváló munkák, valamint a Mohácsy Károly-féle könyvek szakmai diskurzusán is ott voltam, amelyek szerintem olykor nehézkes, „tanáros” stílusuk ellenére is jól használható könyvek. Manapság a maximalizmus vádját sütik ugyan rájuk, mintha a diákok nem lennének képesek szelektálni a saját fejük szerint.

Egy szakmai vitán Lukács György *A regény elmélete* és *A heidelbergi művészet-filozófia* című műveit boncolgattuk. (1975-ben jelentek meg a Magvetőnél közös kötetben.) Egy másik program tárgya Marx korai művének, a *Gazdasági-filozófiai kéziratoknak* az értelmezése volt. Ennek a könyvnek a tudatos, fizikai szükségletektől szabad, azaz nembeli tevékenységre vonatkozó elemzéséből, valamint az elidegenedés folyamatának bemutatásából hasznosítható gondolatokat szűrtem le Balzac *Goriot apó* című művének vagy Déry Tibor *A befejezetlen mondatának* megközelítéséhez. Ez utóbbi regény Fábri Zoltán által rendezett filmváltozatát 1975-ben mutatták be, amit tanítványaimmal megvitattunk.

Irodalomóra

Verseket, prózai műveket tárgyaló egykori előadásaim közül azokra emlékszem legszívesebben, amelyek szakmai szempontból későbbi oktatói munkám előzményeinek tekinthetők. Ilyen az a József Attilával foglalkozó óráim, amely a *Nyár* című verset értelmezte. Elemzésemhez a költő 1955-ben megjelent *Összes Versei*-ben olvasható szöveget vettem alapul. Felkészülésem során – a művel foglalkozó gyér szakirodalom, valamint a kritikai kiadás alapján és könyvtárosi segítséggel – megállapítottam, hogy, ha nem is pontosan, ez a szöveg a költőnek 1931-ben megjelent *Dönts d a tőkét, ne siránozz* című kötetében olvasható textust követi, tehát a negyedik versszak (ez okozta órám a bonyodalmat) így alakul (a középiskolai szöveggyűjtemény is ezt adja):

Ily gyorsan betelik nyaram!
Ördögszekéren jár a szél –
csattan a menny és megvillan,
elvtársaim: a kaszaél.

A kaszaél, ezt hamar tisztáztuk, a költőnek a harmincas évek elejére tehető kommunista időszakára jellemzően, egy eljövendő forradalmi népmozgalomra utaló jelkép, az *ördögszekér* pedig az idő múlását érzékelteti, s a *golyahír* tavaszi utalásával induló természeti, növényi motívum novemberi záróakkordja. Ezek a természeti folyamatok a lélek benső érlelődésének tükrői, ezért a címben szereplő tárgyas szó az idézett szakasz első sorában szubjektív formát ölt: *nyaram!*

Ez rendben is lett volna. Csakhogy én megszereztem (kölsönkaptam pesti barátaimtól) a József Attila válogatott verseit tartalmazó *Medvetánc* című kötetet, s abban a fentebb szóba hozott negyedik versszakot olvasva a következő szöveget találtam:

Ily gyorsan betelik nyaram.
Ördögszekéren hord a szél –
csattan a menny és megvillan
kék, tünde fénnel fönn a tél.

Hát akkor most melyiket válasszuk, melyik szövegváltozat a hiteles? – tettem fel a kérdést. Előbb magamnak otthon, aztán az órán. (Alaposan utánanéztem a vers alakulástörténetének, ám a filológiai részletek nem tartoznak ide.) Tanítványaim tanácstalanul hallgattak. Egy-két percnyi csend után feltettem a kézenfekvő kérdést: melyik változat a szebb? (A *szebb* szó most ne okozzon bonyodalmat, kértem.) Parázs vita alakult ki. Voltak, akik ezt a második változatot ítélték szebbnek (mert költőibb, festőibb, egységesebb, érveltek, ők voltak többen), de a korábbi változatnak szintén akadtak hívei (mert keményebb, bátrabb). Mielőtt az *elvonatb* és a *konkrétb* ellentéte mentén félresiklott volna a vita, leszűrtem a tapasztalatot, hogy az esztétikum alapján, úgy látszik, ebben az esetben nem tudunk dűlőre jutni, mivel a szépség megítélése, mint látjuk, szubjektív, illetve korfüggő. Azt viszont meg tudjuk állapítani – igyekeztem feloldani a zsákutcába jutott beszélgetést – mert nem esztétikai, hanem egyszerű kronológiai kérdés –, hogy mi az idézett szövegek keletkezési sorrendje. Az „elvtársaim” megszólítást tartalmazó változat 1931-ben keletkezett, a „kék, tünde fénnel” záruló változat pedig 1934-ben jelent meg, tehát három évvel később, mint az előbbi. (Mindkét változat a költő kezétől származik.) Közöltem, hogy az efféle kérdésekkel foglalkozó filológusok szerint az utolsó szöveg a perdöntő (mint a végrendelet esetében, bökte közbe az egyik e téren járatos, jogásznak készülő tanuló), ez az „utolsó kéz” (*ultima manus*) elve. Ebben meg is nyugodtunk, de hozzátettem, hogy minden olvasónak jogában áll kiválasztani a neki tetsző szöveget.

Ám az óra után mégiscsak maradt bennem egy kérdés, amelyre akkor még nem tudtam meggyőző választ adni. Ennek az a magva, hogy egy irodalmi mű szövegét zártnak, statikusnak tekintjük-e, vagy pedig nyitottnak, dinamikusnak. Előbbi esetben, ha több változattal állunk szemben, akkor kijelöljük a hitelesnek tekintett változatot, általában az „utolsó kéz” elve alapján. (Ily módon döntöttünk a *Nyárnak a Medvetáncban* található változata mellett, dacolva a középiskolai szöveggyűjtemény tekintélyével.) Ám a szöveget nyitottnak, dinamikusnak is tarthatjuk, s akkor a változatait elvileg egyenértékűnek ítéljük. Ebben az esetben József Attilának két *Nyár* című verse van, vagy pedig ezt a költeményt két versszöveg együttese alkotja. A változatok egy rekonstruált keletkezési útvonal állomásai. Vagyis a *Nyár* című vers – erre a megállapításra jutottunk az órát követő beszélgetés során – mintha a szemünk előtt keletkezne, íródna. Ezt az ösvényt követve gyakran oda lyukadunk ki, hogy a végső változat egyszersmind a legjobb is. De nem minden esetben.

Később, Katona József drámáival foglalkozva munkámat a nyitott szöveg elvére alapoztam. Ezeknek a drámáknak az autográf kéziratai (egy fogalmazvány kivételével) elvesztek. A színházi világban (Katona a pesti társulat színésze, dramaturgia volt) a szerző szövegét másolatok formájában rögzítették, s alkalmazták egy-egy előadáshoz vagy a színtársulat speciális igényeihez. Egy színdarabnak így módon több, egymástól eltérő kézírata jöhetett létre. Katona Jó-

zsefnek a *Bánk bán* előtt írt kilenc eredeti színdarabja tizenöt szövegben hagyományozódott. A *Jeruzsálem pusztulása* című drámának (a korai művek között az egyik legértékesebbnek) például három szövege van: egy autográf fogalmazvány, a cenzori vizsgálatra benyújtott tisztázat és a későbbi verses átdolgozás töredékei. Ez a dráma tehát nem kész, hanem keletkezésben lévő mű. Várja a folytatást. Egy rendezőre vár, aki a most már hozzáférhető szövegváltozatokból elkészíti egy ízig-vérig korszerű, a mai nézőkhöz szóló előadás rendezői példányát. Katona József drámáinak általam sajtó alá rendezett négy kötete (az első 2017-ben jelent meg, a negyedik 2022-ben látott napvilágot) a szerzői életmű jövőbeli kutatásának fundamentuma, mondják kollégáim, kritikusaim. Én közben arra a technikai irodalomóra gondolok, amelyen ennek a kutatási programnak a csírája megszületett.

Europica varietas

Ezekben az években, 1966-tól (amikor, huszonhat éves koromban, először járhatam Nyugaton), de főként a hetvenes években (a már említett „nyugatos” évtizedekben) bejártam Európát Rómától Londonig. Turista utakon, családi programokon jártam, jártunk a családommal, s Bécsben, ahol a Collegium Hungaricum vendégeként három hónapig időztem, egy konferencián vettem részt, ahol előadást is tartottam. Berlinben a felvilágosodással és a romantikával kapcsolatos könyvtári kutatásokat folytattam, de most nem a tudomány vonzza emlékidézsemet, hanem az európai élet, már amennyit megláthattam belőle. Ezeken az utakon Szepsi Csombor Márton nyomát követtem (őt is az élet eseményei érdekelték leginkább), aki 1620-ban Kassán adta ki útirajzát, amelynek címét e szakasz fölé írva eloroztam. Legyen a mentségem, hogy korábban egyetemi hallgatóként szemináriumi előadást tartottam róla, s felkészülés közben megkedveltem őt, aki egyébként nagy hatású tanár volt. (Erről tanúskodik *Udvari schola* című könyve, amiből ma is lehet pedagógiát tanulni.)

Első utam, amelyre fentebb utaltam, Ausztriába vezetett. Egy tanári csoporttal voltunk a feleségemmel. Az első nap Grazban jártunk, egy kollégiumban kaptunk szállást. Egy kisebb csapattal megnéztük a várost, egy vendéglőben sörrögtünk, a magyar tulajdonos vendégszerető asszony volt, meghívott bennünket egy plusz körre. Beszélgettünk, elment az idő. Fél tizenegy táján értünk vissza a szállásunkhoz, amelynek kapuját, nagy meglepetésünkre, zárva találtuk. Csöngetésünkre a harmadik emeleten kinyílt egy ablak, kidugta a fejét egy idős férfi, mint megtudtuk, a portás, s közölte velünk, hogy tíz óra után se ki, se be. Ismét csengettünk, felvázoltuk a helyzetünket, s kértük, hogy tegyen velünk kivételt, magyarok vagyunk. Az ablak ismét becsukódott. Semmi mozgás. Megint csengettünk, mire hallottuk is szigorú portásunk csoszogó lépteit a lépcsőn közeledni. Mégiscsak rendes ember, gondoltuk, köti ugyan magát a házirendhez (amiről minket nem tájékoztattak), de azért beenged bennünket. Nem ez történt. A kapu üveglablaka mögül, félméternyire tőlünk, akik reménykedve kint ácsorogtunk, elismételte szigorú ítéletét. Azért jött le a harmadik emeletről, hogy ezt újra tudtunkra adja, pedig csak a kulcsot kellett volna elfordítania. Ez volt az első leckénk, amit a Nyugattól kaptunk. Mit tehettünk egyebet, barangoltunk a városban hajnalig, amikor végre elfoglalhattuk szállásunkat. Még jó, hogy a

rendőrökkel nem akadt dolgunk. A grazi portás ellenpéldájaként említem azt a római buszsofőrt, aki pár évvel ez után az incidens után, késő este, miután megtudta, hogy rossz járatra szálltunk, egy jókora kerülővel hazaszállított bennünket, a többi utas beleegyezésével.

*

Most pedig Szent Elekről fogok beszélni. Szerb Antaltól tudtam róla, hogy a „nászéjszakáján ráeszmél a földi dolgok múlandóságára, elhagyja menyasszonyát, koldusként él Edessában, majd koldusként tér vissza a szülői házhoz, ahol nem ismernek rá, itt él tizenhét évig, és csak halála után, csodák révén tudja meg családja, hogy ki volt az a koldus, aki ott üldögélt mindig kapujuk előtt”, vagy gubbasztott a lépcső alatt. Elek történetét, a középkori aszkézis mintapéldáját, többen is feldolgozták, a nevezetes legendagyűjteményben, a *Legenda Aurea*-ban is szerepel. A Karthauzi Névtelen szintén elbeszéli az Érdy-kódexben (1526-ban), részletezve Elek megpróbáltatásait: „Az udvarnak ifjai kedég ötet sokképpen csúfolják vala, mert nékiek ötet arcul verik vala, nékiek szakállát szagatják vala, és nékiek a mosdóvizet nyakába öntik vala”, de ő mindezt eltűri ott a lépcső alatt. Őrá gondoltam Rómában, amikor a róla elnevezett templomban az Aventinuson megálltam annál a mellékoltárnál, amelyen angyalok tartják azt az immár arannyal ékesített lépcsőt, amely alatt Elek kuksolt évekig, most pedig egy fekvő márványszobor idézi egykori alakját a lépcső alatt. Lám csak, gondoltam a megidézett jelenet előtt állva, s gondolom most is, amint ezt írom, hogy hiszen ez is beleillik lépcsős történeteim sorába. Elek azonban eleve a zuhanásra rendezkedett be, nem kívánt felmenni a lépcsőn, így nem is zuhanhatott már le fönről, még „körülírva” se, mert ő ott kezdte valódi életét, hogy már le volt zuhanva. Persze, ott a lépcső alján, ki tudja, lelkében miféle mélységeket járt be. A IV. században élt, 398-ban halt meg, hamarosan a szentek sorába emelték, s a nevezetes lépcsője zarándokhellyé vált.

(Elek lépcsője előtt állva, ott, az Aventinuson, hirtelen beugrott egy addig öntudatlanul magamban őrzött emlékkép: Judit üdülőbéli szobájának a falán látok egy reprodukciót: *La scala* a festmény címe. Alatta az asztalon, mintegy véletlenül odavetve fekszik Jules Supervielle francia nyelvű verseskötete, a *L'escalier*. Ezt az emléket, amelyet már-már elfelejtettem, mintha Elek adta volna vissza nekem, Juditnak a látványhoz társuló, akkor már két évtizednyi távolból váratlanul megszólaló hangjával együtt, és én nem hagytam többé ezt az élményt elmenekülni, bár jelentése akkor még nem tárult föl előttem, s később sem jó ideig. Szinte csak most, amint sok év után elbeszélem, s papírra rögzítem ezt a bensőmben hordozott tapasztalatot, s kiteszem a mondat végére a pontot, jut el hozzám Judit kései üzenete.)

*

Agia Triada egy görög falu Lamia közelében, de fönt a hegyekben. Itt találkoztam a másik Görögországgal. Mert a klasszikus, ókori emlékekhez a mai átlagos görög emberek is úgy viszonyulnak, mint bárki más európai: csodálják őket,

büszkék rájuk, de nincsenek közvetlen érzelmi, lelki kapcsolatban velük. Időszakadék választja el őket nagy hírű elődeiktől. A kultúra folyamatossága a hegyekben létezik, ahová annak idején eleik fölmenekültek a törökök elől. Ez a bizánci görög műveltség világa, amelyet az ortodox egyház és a néphagyományok őriznek, s amely áthatja mindennapjaikat. A falu neve a Szentháromságra utal. A tradíció azonban mai civilizációval társul: a templom mellett a könyvtár, a múzeumukra és az iskolára is büszkék a falusiak. Igaz, az ottani népek szóbeszéde szerint mindez annak a faluból elszármazott politikusnak köszönhető, aki miniszterként bőkezűen támogatta földijeit, például a munkanélküli fiataloknak állást szerzett az athéni rendőrségen. A falusiak mondták nekem, hogy ha valami nehézségem támadna az athéni autós közlekedés során, csak annyit mondjak az igazoltató rendőrnek: „Agia Triada”, s nem lesz semmi gondom. Ezt én nem hittem el. Azt gondoltam, hogy viccelnek velem. De igazuk lett. Kipróbáltam. Későbbi athéni kószálásaim során, amikor egyszer egyirányú utcába hajtottam szemből, meg is állítottak a rendőrök, majd, a varázsszót hallva, mosolyogva intettek, hogy mehetek tovább, jó utat. Agia Triada mindennapi életét egyébként a legendás görög józanság, észszerűség és természetesség hatja át. A kövezett utcákon a járdák mellett vályúszerű mélyedés vonul végig, mintha patakmeder lenne. Az is. Valóságos hálózat ez. A forrásból táplálkozó víztározónál lévő zsilip segítségével kétnaponként váltogatják a patak irányát, ily módon minden házhoz eljut az éltető víz, s mindenki tudja, hogy melyik napon kerül órá a sor. Hanem az iskola! Kétségtelenül jól felszerelt, korszerű tanintézmény. Csakhogy a faluba betelepült albánok gyerekei járnak oda. Azt a kevés görög gyereket pedig, akiket itt-ott lehet látni, nyár végén vendégmunkás szüleik viszik vissza Németországba, ahol ők töltik be az itteni albánok szerepét. (Akkor még az albánok, azóta mások is érkeztek.) A falu télen szinte kihalt. Csak az öregek maradnak, Kháron ladikjának utasai. Legtöbbször nyugdíjasok, akiknek a havi járandóságot Németországból folyósítják.

A Zarándok Pál-eset

Annak a történetnek a hőseit, amelyet röviden el fogok mondani, Zarándok Pálnak fogom nevezni, élve a névadás írói szabadságával, mégsem egészen alaptalanul. Emlékeim szerint végzős diák volt. Egy alkalommal bejött a tanári szobámba, s átadott két vagy három teleírt lapot. Érdeklődésemre annyit mondott, hogy ezek az ő versei, szeretné a véleményemet kérni, érdemes-e írogatnia. Éppen lyukasórám következett, átolvastam a szövegeket. Egy elkeseredett fiatalember lázadó érzéseit fejezték ki, élesen és szókimondó nyersséggel, ezt méltányoltam, de úgy véltem, hogy az indulatok ereje szétfeszíti a néhol bőbeszédűséggel fellazított formát, s ez csökkenti az érzelmek hitelét. Ezt akartam elmondani Zarándok Pálnak. Két órám is lesz náluk, a rendes magyaróra meg egy helyettesítés, utána majd beszélgetünk a versekről, gondoltam. De másként alakultak a dolgok. A papírokat az osztálynapló hímzett szövetborítójának a hátsó füle mögé tettem. Az órai előadásaimat szabadon szoktam elmondani, még a verseket is fejből idézve, tehát legtöbbször, mint ez esetben is, csak a naplót vittem magammal az órára, semmi egyebet. A két óra közti szünetben a folyosón sétálgattam, a napló a tanári asztalon feküdt az üres tanteremben.

És akkor megjelent T. D., akit látásból és hírből ismertem, de nem tudtam, és ma sem tudom, hogy kollégiumi nevelő volt-e vagy szakoktató. Azt mondta, néhány jegyet szeretne kiírni a naplóból. Közben becsengettek. Amikor bevonult az osztály, T. D. még lapozgatta a naplót, de aztán gyorsan elkészönt. Óra közben vettem észre, hogy a kéziratok nincsenek a helyükön, a borítófül mögött. Óra után megpillantottam T. D.-t, amint éppen jött ki az igazgatói irodából. Megkérdeztem tőle, hogy nem esett-e ki véletlenül a naplóból néhány papíros, nem kerültek-e esetleg őhozzá, mert nem találom őket. A versekre gondolsz, kérdezte ellenségesen. Az igazgatói irodában vannak, közölte. (Abban a pillanatban eszembe jutott, hogy hiszen ő, T. D. volt az, aki azt terjesztette rólam korábban, hogy nyugati útjaimról túl sokat beszélek az óráimon; ezt egy volt tanítványomtól tudtam meg, aki a rendőrségen dolgozott, s barátilag tájékoztattott erről. Egyébként valóban meséltem diákjaimnak svájci, londoni, párizsi és más élményeiről, mikor éppen merre jártam, de ezek a beszámolók személyes jellegűek voltak, anekdotikus természetűek, és kizárólag kulturális élményeiről szóltak, politikai vonatkozású kommentárokat nem fűztem hozzájuk.) Ez a múltbeli esemény, ami abban a percben hirtelen eszembe jutott, nyomatékot adott T. D. kijövetelének az igazgatói irodából. „Azok a kéziratok kizárólag Zarándok Pált és engem illetnek: versek, amelyeknek őszinte hangja tiszteletet érdemel, nem pedig vizsgálatot” – mondtam. Ő nem őszintének ítéli a versek hangját, hanem ellenségesnek, mondta T. D., s azzal továbbment. Az *ellenséges* szó vádként hangzott, amely rám is kiterjedt. Mi lesz ebből, tanakodtam, nem minden aggodalom nélkül. Hát az lett a dologból, hogy Lőrincz József, mint minden diákot, ezt a fiút is ismerte, jóindulattal volt iránta, és elsimította az ügyet – úgy emlékszem – egy szóbeli figyelmeztetéssel. Ezzel a megoldással – alkalmasint T. D. kivételével, aki bizonyára szigorúbb ítéletre számított – minden érintett elégedett volt. Én is. (De egy emlékkép nem hagyott nyugodni: az a jelenet, amikor a nevezetes októberi napon kilépek a karhatalmisták gyűrűjéből, s magukra hagyva társaimat, távozom.)

Később jöttem rá, hogy ez a négyszereplős játszma – a diák, a tanár, a feljelentő és az igazgató esete – alighanem korjellemző képlet. Mintegy tíz év múlva ugyanis megismétlődött. A szerepkörök azonosak voltak, két szereplő is ugyanaz: én (aki akkor már az egyetemen tanítottam) és T. D., aki abban az időben, azt hiszem, a pedagógiai intézetben dolgozott, vagy oda akart kerülni, s eljátszotta lényegében ugyanazt a szerepet, ezúttal a hallgatók által rendezett, hivatalosan nem engedélyezett, egyébként merész, olykor túlzó eszközeivel együtt is figyelemre méltó képzőművészeti kiállítással kapcsolatosan. Tehát az említett viszonyrendszert akkor is az ő fellépése, a kari fórumoknál megtett feljelentése avatta drámai szituációvá. Az intézetigazgatói szerepkört betöltő Bécsy Tamás Lőrincz Józsefhez hasonlóan oldotta meg a konfliktust, megelőzve a várható bonyodalmakat. (Csak azt a hangot ne hallottam volna ismét magamban: „Ő nem tartozik közéjük.”) Lehet, hogy ez a megoldás, a konfliktus feloldása, más szóval: elsimítása (elkenése) szintén jellemző a korra, már ami a hetvenes és nyolcvanas éveket illeti. Vagy mégsem?

Pécsi mesterek

Egy tudós ember számára vidéken élni általában hátrányos helyzetet jelent. A számítógép és az internet előtti világban különösen. S még inkább az Pécssett, ahol 1941 és 1992 között hiányzott a bölcsészkar, s ezt a fájó hiányt a *Sorsunk* (1941–1948), később Németh Antal színházi jelenléte (1959–1963) és a *Jelenkor* csak kis részben volt képes betölteni. A két vidéki egyetemi város, Debrecen és Szeged kedvezőbb helyzetben volt, egy szegedi főiskolás akár bölcsészkarai programokon is részt vehetett. Pécsen azonban (ebben az egykor jelentős kulturális hagyományokkal bíró városban) légritka térben élt néhány magányos hős (Várkonyi, Temesi, Dombay), ám virult a jó vagy kevésbé jó szándékú dilettánsok televénye. Ez utóbbiról fanyar humorral készített leltárt párbeszédese visszaemlékezésében Csorba Győző, Weöres Sándor pedig „homorú Parnasszusnak” nevezte a Búza tértől a Kórház térig „országos hírű” nagyságok belterjes világát. Lehetett lázadozni a „vidéki” jelző pejoratív használata miatt, e lekezelő minősítésnek azonban sajnos volt alapja. Ez a közeg olykor még a jeles tudósokra is károsan hatott: önértékelési zavarokat okozhatott, a tévedhetetlenség hamis illúzióját ébreszthette bennük. Bécsy Tamás panaszkodott nekem erről, ezzel indokolta Pestre távozását 1978-ban (itt lassan már szentírásnak veszik minden állításomat, mondta), és ennek a bosszantó szerepzavarnak a nyomai Tüskés Tibor és Fodor András három vaskos kötetben, szelekció nélkül publikált (2008–2010) levelezésében is megmutatkoznak. Még Várkonyinál is lehet néha, kései éveiben érzékelni ezt a különös aránytévesztést. Ez az ínséges helyzet 1982-ben változott meg, persze nem egyik napról a másikra, amikor a korábbi főiskola Tanárképző Kar néven, majd Bölcsészkarra alakulva és formálódva az egyetem részévé vált. A bölcsészkar légkör létrejöttében fontos szerepük volt a Pestről érkező (néhány korábbi főiskolai oktató által idegenkedve szemlélte), friss szellemet hozó kollégáknak, valamint a velük lépést tartani akaró pécsieknek, továbbá Horányi Özséb dékánnak. A bölcsészkar tradíció folyamatosságának helyreállítására törekedett az irodalmi tanszék által indított „Thienemann-előadások” című program, illetve könyvsorozat.

Futólagos előrepillantásom után (amely csak a történetemhez képest jövőbe tekintés, emlékezősemmnek azonban már ez is a múltja), lépünk hát vissza-előre a hetvenes évekbe, ahol elhagytuk (elvesztettük) a fonalat. Abban az időben számomra két ember jelentette a tájékozódási pontot, a nívót, a mércét: Tüskés Tibor és Bécsy Tamás. Ez a kapcsolat meglehetősen bonyolult volt: kollégának időben távol, tanítványnak viszont túl közel álltam hozzájuk. (Bécsy tizenkét évvel, Tüskés tíz évvel volt idősebb nálam.) Arról nem is beszélve, hogy más volt az életritmusunk. Ők szakmai értelemben negyven-negyvenöt éves korukra készen álltak, legfőbb műveiket már megírták (ez a normális élettempó), én viszont, későn érő emberként, csak negyvenéves koromban indulhattam Minerva baglyának röptetése felé, s idő kellett, hogy elkészülhessenek a könyveim. Majd’ hetvenéves voltam, amikor Csokonai-monográfiám megjelenése után (és Katona József-projektem elindításakor) J. kollégám ironikus elismeréssel a tanszék Benjáminjának nevezett. Egyszerűen nem voltam, s nem is vagyok könnyű eset. Sajátos életütemem következtében Tüskés is, Bécsy is időnként tanácstalanul tekintett rám, s olykor félreértések is megterheltek kapcsolatunkat. Ennek ellenére ők

jelentették számomra a viszonyítási pontokat. (S most, mikor ezt írom, kritikám hangja mellett a hála érzése tölt el velük szemben.)

*

Tüskés Tiborról szólva először is egy rejtély megoldásával kísérletezem. Ha jól számolom, neki hetvenkét könyve jelent meg. Amikor Fülep Lajosnak csak egyetlenegy. Ha a hat tudományos igényűnek szánt könyvet (a Csorbáról, Kodolányiról, Nagy Lászlóról, Pilinszkyról, Illyésről és Rónayról írt könyveket) külön veszem, akkor is mintegy hatvanöt kötetten kell számolnunk (amelyek most itt sorjáznak előttem az íróasztalomon). Ezeket ismét végigolvasva arra a meglepő megállapításra jutottam, hogy ezek voltaképpen nem könyvek, ahogyan az írott, nyomtatott szövegeket szoktuk nevezni, hanem olyan beszédművek, amelyeknek a közege ezúttal nem a szavakat továbbító levegő, hanem a nyomdafesték. Tüskés beszél – de nyomtatásban. Ami persze komoly nyelvkészséget, beszédformálási képességet feltételez. Igaz, néhol közhelyekre, ismétlésekre fordul a szó. A bibliográfiai talány megfejtéséhez szem előtt kell tartanunk azt a tényt is, hogy Tüskés a két világháború közötti esszéíró nemzedék utóda, olyan *homme de lettres*, akinél élet és irodalom elválaszthatatlan egységet alkot. Ebből fakad életrajzi beállítottsága. Önéletrajzi ember.

Ennek pedig az örökölt tradíción és a személyes hajlamon túl súlyos oka van. Tüskésnek ugyanis életében két komoly krízist kellett elszenvednie. Az első fiatalon, harmincas éveiben, amikor a *Jelenkornak*, az éppen csak elindult lapnak országos rangot kivívó főszerkesztője volt, de hatalmi szóval, ideológiai okokból 1964-ben leváltották. Fontos közlemények jelentek meg a lapjában, mint például Mészöly Miklós *Az ablakmosója* (ennek közlése s a vele kapcsolatos „botrány” volt a szerkesztő leváltásának legfőbb oka), és Tüskés tele volt tervekkel, ifjú tehetségeket felfedezni vágyó kíváncsisággal (ez utóbbit magam is tapasztaltam). És akkor minden összeomlott. Visszakerült a középiskolába. Ám ennek a krízisnek egy mélyebb rétege is van, s talán ez a legfájóbb. Tüskésnek látnia kellett, s látta is, hogy kedves folyóirata megy tovább, sőt idővel még a korábbinál is színvonalasabb lesz, aminek alapja részint éppen a lapnak általa megteremtett imágója, minőségigénye volt, részint pedig az a tény, hogy a hatalmi szóval kinevezett új főszerkesztő felnőtt a feladatához. Szederkényi Ervin idején a lap a magyar irodalom jelentős fórumává vált, különösen a „prózafordulathoz” köthető fiatal írók, Esterházy és társai közlése révén. Mészöly Miklós is a pécsi műhely kötelékében maradt. Tüskés korrektségére jellemző, hogy némi kivárást után ő maga is visszatért a lap szerzői közé. És megkezdte (talán önigazolásként, kompenzációként is) könyvei sorának a publikálását. Ehhez elegendő időt kapott a Megyei Könyvtárban, amelynek kutató munkatársa lett.

A másik válságot az 1980-as évektől élte át, túl az ötvenedik évén, amikor nem tudott, és nem is akart lépést tartani az általa „szólaboratóriumnak” nevezett posztmodern törekvésekkel. Azt mondják, hogy őt, aki egykor a modernséget képviselte, ekkor már konzervatív írónak számították. Ám a helyzet ezúttal is bonyolultabb, mint amilyennek látszik. Tüskés ugyanis, könyvei erre a tanúk, sohasem volt formaújító író. Kifinomult érzékenysége, polgári értékrendje, a

klasszikus modernségen iskolázott esztétikai nyitottsága annak idején korának új irodalmi fejleményei felé irányították tekintetét, de íróként művelt műfajai, a tájleírások és az életrajzi esszék korlátozták szövegeinek poétikai lehetőségeit. A *Nyugat* harmadik nemzedékének ízlésvilágához kötődve (Rónay Györgyről írt könyve szemlélteti ezt a kapcsolódási felületet) néha már a későmodernség törekvései is bizonytalanná tették látását – Csorba Győzőről írt elemzései s a szerzővel való vitája sejteti a szemléleti kontúroknak ezt a bizonytalanra válását –, a posztmodern nyelvi, szemléleti, s a költői én szerepválságát kiélező törekvéseivel, valamint a szöveg öntükröző poétikájának fejleményeivel pedig nem tudott mit kezdeni, de nem is kívánt. Ez pedig korlátozta nemzeti elkötelezettségű, ám az újabb kihívásokkal számot nem vető irodalomfelfogásának szemhatárát. Lassan az irodalmi nyilvánosság perifériája felé sodródott. Betegségei is hozzájárultak ahhoz, hogy, bár gyakran iróniába burkolta, mégis kifejezésre juttatta sértődöttségét, keserűségét, s mindig is indulatos természete, érzelmi beállítottsága időnként elragadta.

Több rokon vonás kapcsol bennünket össze. Ő is „pannóniai” volt, dél-dunántúli, lelki tája neki is a Balaton déli partja volt. És plebejus polgár volt, mint én. Ebből fakad tanáros tartása, akkurátus beszéde, ítéleteinek helyenkénti merevsége. Ami mögött fájdalmas önkritika rejlik, erről tanúskodik életének utolsó évében írt naplója. Úgy ismerkedtünk meg, hogy még főszerkesztő korában elvittem hozzá nagy merészen egy írólapokra, ceruzával írt dolgozatomat, amelyet Alsó-bélatelepen írtam az egyik előadásának a hatására. Nem dobott ki, átvette gyarló küllemű irományomat, s azt mondta, két hét múlva keressem fel. A megadott időben izgulva mentem a szerkesztőségbe. Megkérdezte, jelent-e már meg munkám. Mondtam, hogy még nem. „Hát akkor ez lesz majd az első publikációd” – mondta mosolyogva. Apróbb igazításokat hajtottunk végre a szövegen, majd boldogan elköszöntem. Pár hét múlva leváltották, ily módon a közlés elmaradt. De az én kapcsolatom akkor kezdődött a *Jelenkorral*. Nyolc év múlva, technikumi tanárként irodalmi vetélkedőt szerveztem *A pécsi irodalom kistükré* című, 1970-ben kiadott kötete alapján, őt kértem fel a zsűri elnökének, s ő ezt nem kis meglepetésemre el is vállalta. Irodalmi délutánna alakította a tanulmányi versenyt, értékelései során élvezetes kiselőadásokat rögtönzött. Akkor tapasztaltam meg először, hogy milyen remek tanár. Akkoriban ő volt a PAB irodalomtörténeti munkabizottságának elnöke, viszonzásul meghívott a pécsi kötődésű Surányi Miklósról szóló előadás megtartására. Ebben szerepet játszhatott Lovász Pál ajánlása. Később ez keltette egy ideig „rossz híremet” Klaniczaynál. (Pedig huszadik századi irodalmunkban a *Nyugat*, az avantgárd, a szocialista és a népi irodalmi irány képviselői mellett itt vannak ezek a konzervatív címkével ellátott írók, mint Herczeg Ferenc és Tormay Cécile *A régi házzal*, ideje lenne, hogy valaki korszerű kritikai szemlét írjon róluk.) Tüskés közvetítésével kerültem kapcsolatba Fodor Andrással, akit sikerült elhívnom a technikumba egy író-olvasó találkozóra. A költő ezt az eseményt meg is említi a hetvenes évekről írt könyvében.

Az a hat irodalomtörténeti tárgyú esszé, amit külön veszek, sok félreértésre adott alkalmat. A Kodolányi-könyvvel kapcsolatosan Kulcsár Szabó Ernő azt írta, hogy irodalomtörténeti monográfiaként elhibázott, hiányzik belőle az eszmétörténeti háttér feltárása, s nincsenek a kötetben korszerű műelemzések. Ez jogos

felvetés. Tüskés úgy ír, mintha Scherer-nél és Taine-nél megállt volna az idő, a nevezetes három erő alapján közelíti meg a tárgyat választott írókat. Nagy László esetében a *miliót* a Bakonyalja és a Kisalföld leírása képviseli, az *időpontot* a „fényes szelek” lobogása és krízise, a *fajt* pedig a paraszti tradíció és a dalhagyomány. Egy életrajzi esszében ez lehetséges megközelítés, technikumi tanítványaikkal ki is próbáltam. Működött. (Sokkal inkább, mint más szerzőktől származó, néhány későbbi, idegen szavakat halmozó, nyakatekert észjárású tanulmány.) Igaz, Tüskés nem reflektál a strukturalizmus utáni fejleményekre, s nem vet számot a *Deres majális* és a *Zöld angyal* polarizált, romantikus tradíciójával, inkább leír, mint interpretál, de saját keretei között sokat lehet tanulni tőle. Leginkább a Pilinszky-könyvét szeretem, mert a korszerű, a mai embert megszólító vallásos világkép válságokkal terhelt s egyszersmind krízisek által megajándékozott szellemiségét gondosan bemutatja. A maguk módján értékes könyvek ezek. Hiba volt azonban, s ebben a szerzőnek is része volt, hogy ezek a maguk helyén szépen megírt szövegek irodalomtörténeti rangra pályáztak. A *rang* szót rögtön vissza is vonom, mert ezek nem feltétlenül kisebb értékű szövegek, csak mások. Erre azért is térek ki, mert nem sokkal halála előtt egy nyilvános vitán összekülönböztünk. A *Pécsi Szemle* aktuális számában mindkettőnknek megjelent egy-egy tanulmánya, s számára, ő úgy ítélte meg, rosszul ütött ki ez a párhuzam. Igyekeztem világossá tenni irodalomtörténeti álláspontomat, de őt elragadták az érzelmei. Sajnálom, hogy nem voltam megértő, és éppen úgy viselkedtem igazam vélt vagy valós tudatában, mint ő szokott korábban.

Nem sokkal később szükségem volt néhány adatra, azt hiszem, Kodolányival kapcsolatosan, s felhívtam őt telefonon, ki máshoz fordulhattam volna. Már fekvő beteg volt. Kérésemet hallva azt válaszolta, van egy dossziéja, abban ezek az adatok megvannak, megpróbál elmenni érte, várjak. Vártam. Hozta is a jelzett dossziét, s megkaptam tőle a kívánt segítséget. Akkor hallottam utoljára a hangját.

*

Bécsy Tamásról még nehezebb beszélnem, mint Tüskés Tiborról. Tüskéssel „alapjáraton” összekötött bennünket a dél-dunántúliság, a plebejus értelmiségi helyzet, az, amit rám érte „pannon őserőnek” neveztek kollégáim, és ez Tüskésre nézve is érvényes jellemzés. Egészen az önmegítélés időnkénti zavaráig. Bécsy viszont alföldi volt, egy dunántúli számára mindig kissé idegen makói származék, aki a szegedi egyetem hagyományait hozta magával, számtalan anekdotával fűszerezve. Ezeknek a történeteknek jórészt Baróti Dezső volt a hőse, s ezeket Bécsy oly színesen adta elő, hogy tanszéki kvaterkázás közben előbb-utóbb elhangzott a kérés: „Tamás, meséld el a Dezsőt!” És jöttek a párizsi történetek, a szegedi éjszakák eseményei, meg ’56: amikor Dezső, aki akkor fiatal dékán volt, benyitott a marxista tanszékre, s torkát köszörülve, szokott hanglejtésével, köhintésekkel, raccsolva közölte az ottaniakkal: „Uhaim, az Önök ideje, khm... khm... lejáht.” Sajnos végül mégis Barótinak kellett Szegedről távoznia; „semleges területen”, a Petőfi Irodalmi Múzeum kutatójaként dolgozott, s közölt értékes tanulmányokat, többek között Radnóti-ról, akinek barátja volt egykor. Barótit két alkalommal meghívtuk előadni a pécsi tanszékre.

Bécsy 1951-től már a Dunántúlon élt, előbb a győri, majd a pécsi színház dramaturgia volt, azonban ezt a munkáját csak 1954-ig végezhetette (fájó seb volt ez neki, és egy „rögeszme” születése, amit úgy hívnak: színház), utána tanárkodott. Egy furcsa komplexust is hozott magával Pécsre, amelynek forrása Sótér István személye volt, akit kényszerűen szokott időnként emlegetni. Beszélték, hogy később azért vett éppen Kulcson egy kis házikót, mert Sótérnek is ott volt a nyaralója. De én ezt a kérdést nem firtattam. Pécssett kapott tehát tanári állást, előbb általános iskolában, majd gimnáziumban tanított, később a főiskolán. Ezzel az ő sorsa mégiscsak párhuzamos lett az enyémmel. Ám az ő felmenői öt nemzedéken át diplomás értelmiségiek voltak, s ez a tradíció olyan magabiztosságot kölcsönzött neki, energiát, ösztönös tudást, s valami „tankszerű nyomulást”, amit ámulva néztem, mert ez belőlem hiányzott. (Az én pannon erőm más volt: inkább passzív, de szívós és kitartó.) Ez a magabiztosság magyarázza személyiségének „luciferi” elemét is: néha rosszszelvényű volt, epés megjegyzéseket tett azokra, akiket nem kedvelt, néha a barátaira szintén, olykor énám is (persze visszahallottam, de ezért soha nem haragudtam meg), és nem válogatta meg a szavait. Modorával kapcsolatos fenntartásaimat érzékelve egy-két esetben meg is jegyezte: „Ne légy már annyira piuszista”. Persze, a háta mögött őrá is tettek megjegyzéseket, azok is, akik pedig sokat köszönhetek neki. Az én egyetemi utamat nagy tekintélyével és hathatós segítségével egyengette, támogatta, előrerendeltette, s erre mindig számíthattam. Mindent neki köszönhetek. Egy-két arcvonása, mozdulata apámra emlékeztetett, ennek következtében egy különös apakép alakult ki bennem róla. Bennem, a fiúban; nem kerülgetem a szót: a „hűtlen” fiúban.

Ezt az ítéletemet róla és magamról, a hűtlenségemről történetünk vége felől tudom – röviden – megmagyarázni. Bécsy élete befejező szakaszában a veszprémi egyetemen alapított színházstudományi tanszéket (szenvedélyes tanszékalapító volt), amire Pesten és Pécsen nem nyílt lehetőség. A kilencvenes évek közepén engem odahívott óraadónak, majd másodállású professzornak. 1998-ban, amikor nyugdíjba ment, rám bízta a tanszéket, ki is neveztek tanszékvezetőnek, ám 2000-ben, amikor választásra kényszerültem, a pécsi professzorságot választottam. Erre megvoltak az okaim, de ezek nem tartoznak ide. Ő úgy érezte, joggal, hogy cserbenhagytam. Ezzel olyan törés következett be kapcsolatunkban, amely jóvátehetetlen volt, annak ellenére, hogy a sérelmeket félretéve kibékültünk, sőt az ő motiválására a veszprémi kollégák négy év múlva ismét visszahívtak tanszékvezetőnek, miközben már Pécsen is tanszékvezető lettem. (Segíts, Uram, de ne ennyire, mondtam magamban, mint az egyszerű huszár, aki a lendülettől átesett a ló túloldalára.) Ezt a kettős megbízatást csak a kollégáim hathatós segítségével tudtam ellátni 2006-ig. (Ez szintén a kölcsönös bizalom története.) Veszprémből távozásom után kollégáim is Pestre kerültek, a Károli Gáspár Egyetemen hoztak létre egy színházi tanszéket, ahová engem vagy tíz éven keresztül óraadóként hívtak vendégül. De ez már tényleg nem tartozik ide.

Bécsy Tamást akkor láttam először, mikor a Nagy Lajos tanáraként a művelődési házban előadást tartott egy egyiptomi koronázási drámáról, amelyet a hallgatóság lelkes ovációval fogadott, ami nyilván nem Osirisnak szólt, hanem az előadónak. Néhány évvel később, már szakfelügyelőként meglátogatta egyik technikumi órát (a gyermek és a mese motívumát elemeztem a *Thomas Mann*

üdvözlése című József Attila-versben), ami tetszett neki. Meghívott a munkacsoportjába, ahol már a strukturalizmus nyelvén beszéltek, és Hankiss Elemérrel együtt elvittek egy szegedi novellaelemző konferenciára, amely számomra szakmai ablaknyitást jelentett. De amikor, egy másik alkalommal, Arany *Epilógusának* és József Attila *Karóval jöttél...* kezdetű versének összevetése során az a konklúzió született, hogy Arany bőbeszédű, sőt „fecseg”, kezdtem kételkedni ebben az elméletben. Arra gondoltam, hogy a verset nem lehet a benne olvasható információk „hírértéke” alapján latra mérni, mert nemcsak a kijelentéseknek, de a hallgatásnak, sőt a „fecsegésnek” is lehet üzenete, bár ez materiálisan nem mindig regisztrálható. Igaz, Jakobson, Propp, Lotman, Uszpenszkij és Roland Barthes munkáit is Bécsy adta a kezembe. Ezekből sokat tanultam.

Bécsy Tamás is későn került a felsőoktatásba, ha jól számítom, negyvennégy éves volt. Első önálló kötetét, a *Drámamodellek és a mai drámát* 1974-ben adta ki az Akadémiai Kiadó. Ez volt a kandidátusi dolgozata. Bécsy ekkor negyvenhatodik évében járt. Ez a könyv sorsdöntő hatással volt rám: ebből tanultam meg drámát elemezni. A dráma titka a szerző szerint egy szópárban rejlik, amely fogalmi rendszerének tengelyét alkotja. A fogalmi kettős tagjai: a *situáció* és a *viszonyváltozás*. Ezek jegyében a drámát így határozza meg (fejből idézem a *Drámamodellek*-ből): „az a mű nevezhető drámának, amelynek minden lépése, etapja eredetileg egy szituációba épített potencia gyakorlati megvalósulása”. És citálok nagydoktori disszertációjából, *A dráma lételméletéről* című könyvből: „Dráma [...] az a mű, amelynek cselekménye szituációból bomlik ki, és a szituáció viszonyrendszerének potencialitását, vagyis a szükségszerű viszonyváltozásokat alakítja cselekménnyé”. A szituáció fogalmát a szerző a drámáról szóló beszédet a romantika óta uraló konfliktus-elv helyére állította.

A többi, ami még történetünkől hátravan, egy szakmai vita, amely azonban idegen szólamként felsértené az emlékezés hangnemét. Ezért csak röviden utalok rá. A beszédaktus-elmélet, Austin és Searle szerint szavainkkal is tudunk cselekedni (ezek a *performatív*, a világban valamely változást előidéző, megvalósító mondatok). Az *Antigoné* is egy beszédaktussal kezdődik: Kreón parancsával, mely szerint Polüneikészt, a város ellen támadó fivért sem eltemetni, sem megsejratni nem szabad. Antigoné megszegi ezt a parancsot a halottaknak kijáró végtisztességet erkölcsi parancssá avató isteni törvény alapján, valamint a szívében lakozó testvéri szeretet jegyében. Tettét nem látjuk, mert fontosabb ennél cselekedetének indoklása, szavainak aktusa. Bécsy viszont, szerintem, a drámaiettek körébe leginkább csak a fizikai cselekvéseket vonja be, s elkerüli figyelmét, hogy például a hatalmától megfosztott Lear király a szavaival nagyon erős tetteket hajt végre, tehát korántsem passzív, mint ahogyan azt a középpontos dráma modellje megkövetelné tőle. Arról nem is szólva, hogy a cseldrámáknak a dramaturgia centrumában álló hősei kifejezetten aktívak, még ha szándékukat terüknek sikere érdekében jó ideig leplezik is. Vagyis a modellek (műfajok) normatív rendje felbomlani látszik. A konfliktusos dráma modellje felől szemlélve például Bécsynél a *Bánk bán* gerincét az idegenekkel való szembenállás hozza létre, mint Hevesi Sándortól Pándiig másoknál szintén, holott a műben három spanyol szereplő is található (Bánk felesége is spanyol), akikkel Peturnak semmi baja, vagyis az idegenek nem egy kettéosztott terep egyik pólusánál gyülekez-

nek. Ráadásul az elméleti rendszer megköveteli, hogy a királyné ne csak idegen, hanem gonosz kerítő is legyen, pedig ez nem bizonyítható. Az elemzés egyébként nem is foglalkozik a női szereplőkkel, holott a *Bánk bán* megértésének kulcsa a nőknél van. De erről elég ennyi.

A hetvenes években Pécsen csak Bécsyhez fordulhattam tanácsért szakmai kérdésekben. Gyakran felhívtam telefonon: „Mikor mehetnék el hozzád”, kérdeztem, s ő minden esetben azt válaszolta: „Gyere most”. A Rókus utcai tízemeletes épület egyik felső szintjén lakott. Könyvekkel bélelt dolgozószobájában többször meglátogattam, s magyarázataival minden esetben segítségemre volt. A szobájában egyetlen fénykép volt: az öreg Lukács György. A *regény elmélete* és a *Modern dráma* nekem is alapműveim voltak. Amikor az egyetemen *Az esztétikum sajátosságát* Bécsy az elméleti oktatás bázisává emelte, én meg is próbáltam ebben az irányban haladni, de később megtorpantam. Elvontan teoretikusnak érezkeltem a rendszert. Lukács ontológiáját pedig idegen műként lapozgattam. Bécsy azonban erre a fundamentumra alapozta két lételméleti művét, s ez akkor már aláaknázott terep volt. Nem lett akadémikus, s ezt a kudarcot nehezen dolgozta fel, bár fegyelmezetten leplezte.

Tőle tanultam drámát olvasni a dialógusok és az instrukciók együttesében, tőle kaptam indíttatást Csokonai komédiáival foglalkozó könyvemhez, s *A színjáték lételméletéről* című könyve alapján ismertem fel – ami így odavetve persze közhely –, hogy a dráma voltaképpen *színdarab*, akkor is, ha a szerző nem színpadra szánta művét, s talán nem is játszották soha. Mert a drámai párbeszéd helyzetet teremt térben és időben, színpadot hoz létre, s ez olvasás közben is megtörténik a képzeletünkben. Drámai cselekvés az, amely – akár fizikai tett, akár beszédaktus – a képzelt vagy valódi színpadon történik a cselekmény jelenében. A cselekmény kezdete előtt megtörtént, vagy a díszletek mögött sorra került eseményekről elbeszélésekből, híradásokból értesülünk, ezek nem kevésbé fontosak, mert a jelenbeli események során válnak ható tényezővé. Mindezt még tovább egyszerűsítve úgy is mondhatnám, hogy *látom* a drámát, s ehhez Bécsy Tamás adott nekem szemet.

Utoljára nem sokkal halála előtt láttam Pécsen. Óra után benyitottam a doktoriskolának az én szobámmal szomszédos szobájába, s ő ott ült az asztalnál: egy műanyag dobozkából kefert kanalazgatott. Néhány szót váltottunk. Gégeműtétjét követően rekedt volt a hangja. Fáradtnak látszott. Egy hallgatóval üzent a többieknek, hogy mindjárt folytatja az előadást. Abban a félévben Shakespeare királydrámáit elemezte. Kézfogással búcsúztunk el egymástól. Örökre.

*

Tüskés és Bécsy mellett létezett egy harmadik iskolám is. Kézműves őseim töretlen munkakedve. Akik szőttek, kalapáltak, faragtak, gyalultak, tették, amit kellett. Veszedelemes időkben eldugták a szerszámaikat, hogy a hadak elvonulása-kor ismét elővegyék a kalapácsot, a szekercét és a gyalut, s folytassák a műhelyükben kényszerűen félbehagyott munkát. Előszedték az elrejtett vakolókanalat, s tovább építették a falat. Itt vannak velem. Legközelebb mégis azok állnak hozzám közülük, akik megpróbáltak kitörni az iparos létből (oly kevésnek sikerült),

de, akár rangos polgárként, tekintélyes citoyenként is, hűségesek maradtak kispolgári erényeikhez: szorgalmasak voltak, a lehetőség szerint tisztességesek és rendszeretők. Hittek a munkában, bárhova is kerültek. Ahogyan Apáczai Csere János tanította: mindennap leültek a munkapadhoz. Kézműves őseim iránti tisztelem azonban erkölcsi természetű. Életformabeli vonatkozása nincs. Nekem a könyveken, ceruzákon, tollakon, írógépeken kívül semmiféle szerszámom nem volt soha. Kizárólag csak szellemi tevékenységet folytattam. Másra nem vagyok alkalmas. Írtam, olvastam, tanítottam, előadásokat tartottam – képességeim szerint. De a kézművesek, iparosok szorgalmával.

Alsóbélatelepi históriák

Az a két balatoni história, amelyet elmesélek, a hetvenes évek végén történt. Akkor már autóval jártunk Alsóbélatelepre, néhány éve villanylámpák égtek a szilárd burkolatot kapott Attila utcában, s a vízvezeték is elkészült. A telkünket kerítés vette körül. Civilizálódtunk. A szomszédokban építkezések folytak. Az akácerdő lassan eltűnt, a fákat (amelyek gyökereikkel fogták a homokos talajt) kivágták, csak egy-két öreg akác maradt mutatónak az újabban telepített fenyők között. A bányászüdülőből esténként tánczene áradt („Különös éjszaka volt...”), a Bors csárdából Kispipa lett, ahol esztrádműsor szórakoztatta a nyaralókat („Jön már a bika, fúj az orra lika...”). Napközben a házunk előtt elvonuló dömperek szállították a téglát, homokot, cementet a munkálatokhoz. A vasúton megrakott tehervonatok vonultak észak felé az olajszállítmányokkal, döngött alattuk a föld, megreszkettek a házfalak.

Most pedig mesélni fogok! Családom három nőtagja kitalálta, hogy a születésnapomat ezúttal nem a nyaralónkban, hanem Badacsonyan ünnepeljük meg, méghozzá a Kisfaludy-házban, amelynek egykori lakóját szerintük már addig is untig emlegettem, hát akkor, nosza, irány a „nemesi fészek”. Ahogy egy ünnepelhez illik, mármint hozzám, világosszürke vászonöltönyben (mellény, fehér ing, nyakkendő) indultam a fonyódi kikötőbe, s szálltam hajóra. Családom nőtagjai nem győztek viccelődni polgári megjelenésemre: nyár közepén, tűző napon, nincs-e melegem, kérdezték. A Kisfaludy-házban cigányzene szólt. Rántott fogast ettünk, száraz rizlinget ittunk hozzá, s félédes muskotályt (ebből egy korty nyit családom legkisebb, serdületlen nőtagja is kapott). A kis ünnepség tetőpontján a prímás mosolyogva az asztalunkhoz közelített, s felcsendült, sőt bizony megszólalt Dankó Pista dala (mint egy Jávor Pál-filmben) a madárról, a szélről csókdosott virágról, meg egy hideg szoborról, aki nem, és nem, és csak azért sem érti meg a dalt. Még akkor sem, ha maga Jávor Pál énekelné. Hát még most hogyan is értené, mikor nem is ő dalol. (Majd ezen is fog-nak poénkodni a lányok, gondoltam, s már előre megadtam magam sorsomnak.) Beesteledett. Lenéztem a tóra, szemben a Fonyódi-hegy, déli halmának tövében ott a mi házunk, amit ugyan nem lehetett látni, de oda lehetett képzelni. Szemlélődés közben észrevettem, hogy a badacsonyi kikötőből a déli part felé kihúz egy hajó, milyen szépen fodrozódik utána a víz, állapítottam meg elégedetten. Tudtam, hogy ez egy emlékezetes nap. De azt nem tudtam, hogy az a hajó, amely ott lent lassan eltűnik a szemünk elől, az aznapi utolsó járat. Amikor ez a körülmény tisztázódott, lesiettünk a vasútállomáshoz, ahol közölték

velünk, hogy csak késő éjjel lesz majd vonat Keszthelyig. Egyúttal azt a tanácsot kaptuk, hogy inkább fogadjunk taxit, Edericsen még elérhetünk egy vonatot Keszthely felé, aztán majd csak lesz valahogy. A taxi valójában egy nyitott terrepjáró volt, s az egyre hűvösödő estében családom legidősebb nőtagja kezdte szemügyre venni a zakómat. „Fázom”, közölte, mire én szó nélkül levetettem, s vállára terítettem a zakót. Amikor Edericsen felszálltunk a Celldömölk felől érkező személyvonatra, már egészen sötét este volt, és meglehetősen didergető szelek fújdogáltak, amikor is családom középső nőtagja elkérte a mellényemet, hogy az a továbbiakban afféle lélekmelegítőként szolgáljon neki. Keszthelyen pár órás várakozás után kaptunk egy vonatot, de csak Szentgyörgyig. Hajnal felé aztán felszálltunk a pesti gyorsra, ahol befejeződött a ruháimtól való megfosztás processzusa. Ingemet átadtam családom legkisebb nőtagjának, amelyet az a nyakkendőmmel kötött át magán. Alsóbélatelepre meglehetősen alulöltözötten érkeztem, ünnepelthez méltatlanul, egyetlen atlétatrikóban szálltam le a vonatról. Hajnalodott. Az Attila utcában hazafelé bandukolva arra gondoltam, hogy a Kisfaludy-ház és a mi nyaralónk között légvonalban nyolc-kilenc kilométer lehet a távolság. De ennek leküzdéséhez félig meg kellett kerülnünk a Balatont, mint annak idején Eötvös Károlynak. Az is eszembe jutott, hogy miközben nekünk már szolgálatunkra álltak, úgy-ahogy, a vasúti közlekedés lehetőségei, voltaképpen nem jutottunk tovább az időben Eötvös Károlynál. Az elmesélt anekdota is órá, a Balaton nagy hívére emlékeztet. Isten nyugosztalja a szegedi Dankó Pistával együtt.

*

A balatoni táj sokszínű: ellentétes, mégis egymáshoz kapcsolódó képekből és hangulatokból alakul egységes élménnyé. Az északi és a déli part két külön világ. Északon vulkanikus hegyek emelkednek a tó fölé, délen ellenben a Balaton beleolvadni látszik a somogyi síkságba. Északon a magyar Tempe-völgy nemesi tradíciója hatja át a vidéket, amire a déli part polgári miliője válaszol. Ott a Tihanyi apátság a középkort, Badacsony a XIX. századot, a *Himfy szerelmeit* idézi, itt viszont a déli vasút már a polgári világban zakatol. A tó délnyugati csücskében az utasra méltósággal tekintő Keszthely barokk hangulatát a túloldalon Siófok urbánus modernségére ellenpontozza. És ezek az ellentétek, mint egy jól megkomponált zenemű különböző akkordjai, összecsengve harmonikus egészet alkotnak. És nekem diákkoromban nem is kellett Alsóbélateleptől sokkal távolabbra mennem, hogy az ellentéteknek ezt az összetartozását tapasztalhassam. Ha gyalogosan vagy busszal felmentem a Fonyódi-hegy déli halmára, ott Bélatelep úri villái előtt sétálgathattam, Huszka Jenő és Márffy Ödön nyaralt itt hajdan intelligens társasággal (ez a villasor akkoriban eléggé elhanyagolt volt, de még abban az állapotban is felidézett egy művelt világot), erre a polgári jómódra a hegy lábánál a Fenyves felé terjeszkedő Alsóbélatelep kispolgári öntudattal válaszol. Szaporodó nyaralói szerényen meghúzódnak a gondozott kertekben, néhány stílusos épület akár fönt a hegyen sem hatna oda nem illőnek, házai serényen őrzik, ami még igazi ebben az otthonias világban, ami „dacosan part nád békanyál habok”.

Most pedig elmesélem az almafánk történetét. Két előregegett akác helyére ültet-tük, szépen meg is nőtt, de termést nem hozott. Nem ide való, gondoltuk. Akko-riban új tetőt kapott a házunk, és a tetőtérben padlásszobát alakíttattunk ki. Egy idős fonyódi ácsmester, Feri bácsi végezte a munkát. Lassan dolgozott, de megfontoltan, hibátlanul. Közben sokat mesélt az öreg, aki egykor Pusztaberényből költözött Fonyódra, és a somogyi Nagyberekben nőtt fel. Jól ismerte ezt a külö-nös, zárt világot, az ottani életet, a berki embereket. Mivel ezt a tájat én magam is kíváncsian bejártam, hol kerékpárral, ameddig „pedálozható” utat találtam, hol pedig kisvasúttal, Fenyvesről indulva Fekete akolig, vagy még tovább Csiszta-pusztáig. Érdeklődéssel hallgattam hát Feri bácsi meséit. Tudni kell, hogy a Nagy-berек eredetileg a Balaton öble volt, amely Keresztúr és Boglár között félkörívben nyomult Somogyba. A tó vízszintjének a déli vasút építésével összefüggő csök- kentése következtében azonban különvált a Balatontól, mivel a Balaton, mintegy önvédelemből, új partjával párhuzamosan elnyúló homokturzással leválasztotta magáról ezt az ingoványossá, zsombékossá vált területet. A homokdombok, a „buckók” között kis berki tavak hullámoztak. A halmokon apró falvak nőttek ki a homokból, hagyományos halászeletformák fészkei. Feri bácsi Fekete-Bézsényben született berki halászok gyermekeként, aki nagyobbacsaként halcsőszként segí- tette szüleit. Erre a munkájára büszke volt, mert, mint mondta, a halcsősz ügyelt a halászat rendjére, s tartotta távol az orv zsákmányra törőket. Így nőtt fel Feri bácsi, úgy ismerte a „buckók” és „döngületek” világát, a vízfolyásokat, a nádaso- kat és a szittyósokat, mint a tenyerét. Kócsagok, darvak fészkeltek itt, még haty- tyúk is, mesélte, ezeket külön-külön „személyenként” is ismerte. Még egy berki legenda is eszébe jutott Keledfia Pétörről és a szép Cicelkéről (ha jól emlékszem e nevek-re), akik zsuppszalmába rakott halakat szoktak vinni a fonyódi vásárra, de a vasas németeknek a fonyódi földvárban tanyázó kapitánya, Majland úr üldözé- se elől (merthogy az szemet vetett a szép Cicelkére) a berki nádrengetegbe mene- kültek, amely elrejtette, megóvta őket. Ez a berki világ ma már csak nyomokban létezik. Jöttek a mérnökök, akik lecsapolták a mocsarat, a tiszta vizű tavacskákat szintén, és megérkeztek a mezőgazdászok, akik az itt honos növények helyébe gabonát próbáltak vetni. Pedig, ha már tudomásul kell is vennünk az idők múlá- sát, másként is viszonyulhattunk volna a dolgok alakulásához: a széles, finom homokkal borított turzáson, mint Takáts Gyula költőtől, a Nagyberек legjobb is- merőjétől tudom, csodálatos lédót lehetett volna kialakítani, a megőrzött Berek pedig, eredeti életformáját idézve, sajátos állat- és növényvilágával idegenforgal- mi látványosság lehetne. Sajnos, a Csorba Győző által kárhoztatott „antropomorf önzés” csak rövid távon képes gondolkodni, a mielőbbi hasznot akarja bezsebel- ni, a természetet pedig meghódítandó ellenségnek tekinti, mint annak idején a vadnyugatra törő telepesek az indiánokat.

Na de most már jöjjön az almafa históriája. Egy alkalommal a tetőn dolgozó Feri bácsi meghallotta, amint a fentebb említett almafáról beszélgetünk, hogy kár volt ideültetni, semmi haszna. „Mi a bajuk azzal a fával?” – kérdezte főntről az öreg. „Nem akar teremni, pedig már jócskán itt lenne az ideje.” „Tanár Úr, verje meg!” – hangzott a magasból. Azt hittem, viccel. „Hogy érti ezt, Feri bácsi?

– kérdeztem óvatosan. „Hát úgy, ahogyan mondom” – jött a válasz. „Fogjon egy gereblyét vagy kapát, s a nyelével húzzon jókat a törzsére, jobbról, balról, köröskörül. De közben szidja is a fát, és szigorúan fenyegetse meg: Kivágunk, ha itten lopod a napot! Megértetted, te lustaság?” Feleségem, aki tanúja volt a jelenetnek, elfordulva nevetett. Én pedig arra gondoltam, legyen meg a dolog az öreg ígéje szerint, jó móka lesz. Így tettem. – Aztán elkészült a padlásszoba, elbúcsúztunk Feri bácsitól, örültem a hajópallóból épített kis rejtekhelyemnek. Az sem zavart, hogy a padlásteret meg kellett osztanom egy nyesttel, pontosabban ő osztotta meg velem, mivelhogy régebbi lakója volt a háztetőnek, mint én. Este tíz körül rendszerint hallottam, hogy oson fel a lépcsőn, kívülről végigszaglássa a padlásszobát, majd meglapul mögöttem, szimatol, ő kívül, én belül, ismerkedik a padlás új lakójával. Megvoltunk egymással.

Aztán meg is feledkeztem Feri bácsi leckéjéről. Amikor a következő év őszén szokás szerint elmentünk a villát vízteleníteni, hirtelen megpillantottam az almafát. Mintha rám kiáltott volna. Nem akartam hinni a szememnek. Roskadásig tele volt kárminpiros starking almával. Na, erre jól ráijesztettem, gondoltam. Leszüreteltük a termést, két tele pakkot cipeltünk a csomagtartóba. Túl szép ez így, korholom magamat írás közben, mesemondó lettem, mint Jókai a Tempevölgygel, s most én mondom itt tovább a déli parti berek meg a kert legendáját. De ennek a mesének a fészkében ősi tudás költ. Amikor az almafa történetét elmeséltem egy biológus kollégámnak, azt mondta: Feri bácsinak igaza volt. Mert a fa megverésével megroncsoltam a törzsnek a gyökereket erősítő külső tápcsatornáit, így a fa kénytelen volt a törzs belsejében lévő erekre összepontosítani energiáit, amelyek a termést táplálják. Honnan tudta ezt Feri bácsi? Biztosan a nagyapjától hallott erről a módszerről Fekete-Bézsényben. Mint ahogy az is a nagyapjától hallhatta. Na és a verést kísérő fenyegetés, a szidalom? Arról szintén az elődei által ismert és őrzött szóhagyományból értesülhetett az öreg ács. És én most már nemcsak a fákkal való bánásmódnak ebben a nemzedékről nemzedékre szálló módszerében hiszek, saját tapasztalatom által megerősítve, hanem a szavak erejéről is megbizonyosodtam. Már ami az almafát illeti.

Átszállás!

1980 januárjának elején csengett otthon a telefon. „Nemes István vagyok. Most jártam a személyzeti osztályon, nincs még ott a pályázatod. Hamarosan lejár a határidő” – hangzott a kagylóból. Hirtelen nem is tudtam, miről van szó. Tisztáztuk, hogy Nemes István arra az ígéretére gondol, amit öt évvel korábban tett nekem. S amit ő, velem ellentétben, nem felejtett el, s ahhoz tartja magát. (Ilyen ember is van, döbbsenem rá hitetlenkedve.) „Gyorsan készítsd el a pályázatodat, s add be mielőbb” – mondta.

Alig tértem magamhoz. Pár héttel korábban járt Pécsen egy tanácskozáson az Országos Pedagógiai Intézet osztályvezetője, I. N., aki tudott arról a tervemről, amely a műelemzés, az írói pályakép és a korrajz elméletileg megalapozott összehangolását célozta a műközpontú irodalomtanítás jegyében, s ismételten bátorított, hogy írjak ebből egy kandidátusi dolgozatot, amelyet ők támogatni fognak. Ennek örültem. Hát most mit tegyek? A feleségem hallani sem akart a főiskolai pályázatról. „Felépítettél egy karriert (ezt a szót használta), és most ezt

otthagynád, s elszegődnél kezdőnek a főiskolára negyvenévesen?” – kérdezte, s még hozzátette: „kevesebb fizetésért”. Kérdése, ezt mondanom sem kell, jogos volt. De éreztem, hogy a sorsom vezet engem, s engedelmeskednem kell. A technikumban könnyű helyzetem volt a távozás szempontjából, mert Lőrincz József nyugdíjaztatása után ott új helyzet alakult ki, s abban én már nem éreztem ott-hon magamat. A Városházán pedig azt mondták, s ez igen jólesett és megnyugtató, hogy megvárják a pályázat eredményét, és ha meggondolnám magamat, nyitott ajtókkal várnak vissza. Beadtam tehát a pályázatom a főiskolai adjunktusi állásra. Úgy tűnt, sínen van az ügyem. V. lesz Nemes István utóda, ő ismer engem, számít rám. A csillagok állása tehát kedvező volt, de, hogy a hasonlatnál maradjak, nem vettem figyelembe az akaratos bolygók mozgását. (Az események mögöttem és fölöttem játszódtak le, én csak következtetek a dolgok alakulására.) A fiatal, főiskolai berkekben népszerű, akkoriban elkötelezetten Lukács György-hívó B. szintén tanszékvezető akart lenni, s őmelléje állt a kari pártvezetőség, ő pedig tanítványát, az éppen akkortájt végző vagy végzett, igen tehetséges M.-et kívánta a tanszékre hozni. Szóval minden megváltozott. Nem is nagyon bántam. G. közölte velem az új helyzetet, akinek döntő szava volt főiskolai ügyekben, bár tudományos munkát nem végzett. Igaz, hatásosan dolgozó tanár és szervező volt (engem is tanított annak idején). Ám a csavar újra fordult egyet. A kari pártvezetésnek lejárt a mandátuma, s a tagság új vezetőséget választott. Ezek pedig V. tanszékvezetői pályázatát támogatták, aki viszont engem akart. Kapkodtam a fejem, de valahogy éreztem, hogy én leszek „a befutó”. V.-nek sokat köszönhetek, sajnálom, hogy felfogásunk különbözősége miatt később csalódnia kellett bennem. Ő a főiskolai viszonyokhoz szokott, kiváló tanár volt, de a tudományos munkáját, jeles tehetsége mellett is, elhanyagolta. Nem fejezte be Papp Dánielről szóló kandidátusi dolgozatát (ennek egy fejezetét közölte az *Irodalomtörténeti Közlemények*), ehelyett tanári gyakorlatára helyezte a hangsúlyt. Hősies erőfeszítéseket tett – az út mellett. Én viszont tudtam, s le is vontam ennek konklúzióit (végső soron ez távolított el bennünket egymástól), hogy két év múlva ebből a főiskolából egyetemi kar lesz, ahol nem válnak el a tanári és a tudományos munka követelményei, mert éppen a tudományos kutatás adja meg az oktatói tevékenység hitelét, megváltoznak tehát a munka súlypontjai, értékelési szempontjai. Más lesz a diskurzus, a szakmai gondolkodásmód, mivel a tudományos teljesítmény lesz a perdöntő. Én erre készültem. Szerencsémnek bizonyult, hogy nekem nem volt időm beágyazódni a főiskolai tradícióba. Késve érkeztem ide, de éppen akkor jöttem, amikor a sorsom szerint érkeznem kellett.

Kidolgoztam egy drámatörténeti koncepciót, amely az 1810-es évek reprezentatív műfajának a drámát tekinti, s az időszak színdarabjait (többek között a két Kisfaludy és Katona József műveit) a klasszikából a romantikába való váltás közegeiben, s ezzel párhuzamosan a nemzeti tradíció és a szárnyait bontogató individuuum ellentétes, mégis összetartozó pólusai köré rendezi. 1982. január 2-án felutaztam Pestre, és Bécsy Tamásnak, Vörösvári úti dolgozósobájában, felvázoltam elképzeléseimet. Elismerése jeleként kibontott egy Lánchíd konyakot. (A könyv – első irodalomtörténeti monográfiám – megjelenésekor magvas kritikában is elmondta véleményét, rámutatva a könyv általa érzékelt fontosságára.) Ezzel triásszá alakult a „Peter Falk-szerű” angyalaaim kettőse. Megkezdődött az

új életem. Egy ismeretlen terepen, ahol a megnyíló szakmai lehetőségek mellett talán útvesztők is leselkednek rám. És a régi életem, az éppen lezáruló korábbi? Azzal mi lesz? Kételyek gyötörnek: lehet, hogy mégis az volt az én igazi életem?

Úgy éreztem, hogy egy vasúti csomóponton át kellett szállnom egy várakozó gyorsvonatra. Még éppen elértem. Ennek örülök, de kissé szomorú is vagyok. Visz a vonat. Visz... Negyven éve. De ma már ennek az elbeszélésnek a hangja is zakatol bennem. Hálás vagyok annak a percnak, amikor három évvel ezelőtt a rácsos ablakon túl megpillantottam az életemben oly fontos szerepet játszó lépcsőt. Annak a pillanatnak köszönhetem, hogy el tudtam mondani az idáig vezető történetet. Amikor erre gondolok, s képzeletben a fonyódi kikötő felé evezek, s annak a nőnek a hangját hallom, aki akkor csónakom pihenőpadján ült. Éppen telefonál a másik szobában. „Igen, szezámragos halfilét kérünk” – mondja (ebédet rendel) –, „házhoz szállítva. Bessenyei utca 2... Tegyek a bejárati ajtó mellett lévő sámedlira... Igen... A sámedlira.”

Jobb híján, ennél a sámedlinál fejezem be elbeszélésemet.

*

Délután a ház előtt ücsörgök, a kert felől. Spekulálok, mint a hajdani Antalek cirkusznak az egykor, még gyerekkoromban látott bohóca, kövérek figura, bőszáras gatyában, aki egy vízzel teli vödörre ülve próbálta leplezni orv szándékát, hogy az előtte, neki háttal álló társára zúdítsa a vödör tartalmát. Csakhogy gyáva fickó volt, a vödört felemelve már készült a merényletre, de mikor a másik (nyurga alak kopott katonatiszti öltözkében) váratlanul megfordult, akitől nyilván tartott, gyorsan letette a vödört, és ráült. „Te mit csinálsz itt”, kérdezte tőle a másik. „Spekulálok”, hangzott az óvatos válasz. És ez így ment tovább: vödör-emelés, megfordulás, leülés. „Mit csinálsz?” „Spekulálok.” Ezzel az ismétlődő összjátékkal, meg-megállva, megindulva vonultak ki a porondról. Aztán megszólalt egy bánatos trombita, és másik jelenet kezdődött.

A muskátlikat kellene megöntöznöm, de egyre halogatom. Esteledik. A feketerigók már elültek, és a denevérek is befejezik szokásos, csapongó körözésüket a kert fölött. A Kálvária-domb mögül lassan felkel a Hold, s megkezdí augusztus végi vonulását. Fölém ér, bevilágítja a kertet, majd bekúszik a gesztenyefák sűrű, sötétlő lombjai közé. Elrejtőzik a fény. De tudom, hogy ott van.

A MUZSIKUS TESZI ÉRDEKESSÉ A ZENÉT, NEM A KOTTAFEJEK

Sz. Koncz István beszélgetése

Michel van der Aa, Louis Andriessen, Osvaldo Golijov – a kortárs zene bennfentes értői számára szédítő névsor. Ami, pontosabban, aki egybefűzi őket, Nora Fischer, énekesnő. Valamennyien írtak ugyanis kifejezetten neki, az ő mezzoszoprán hangjára művet vagy műveket. Egész dalciklust akár. Dolgozott azután Steve Reichel, David Langgel és Nico Muhlyval is. Vagy említsek inkább lemezkiadókat? Excelsior Recordings, MCA Records, Universal Music, Deutsche Grammophon – nyilván több név is van, amelyik ismerősen csenghet. Egyebek mellett ezekkel a cégekkel dolgozott Nora. Soroljak inkább sokunk számára még nézőként is elérhetetlen helyszíneket? Nos, tessék: Philharmonie de Paris; Lincoln Center, New York; Walt Disney Concert Hall, Los Angeles; Royal Albert Hall, London. Ezek mindegyikében föllépni sem csekélység, ugye? S bár a Művészetek Palotájában is otthonosan mozog, itthon mégis, mintha kevésbé ismernénk az említett helyszínek közös hősét. Sztárját, mondhatnánk, de Nora Fischer igazán mentes mindenféle sztáralúrtól. Akit pedig Louis Andriessen hangja sokoldalúság tekintetében Cristina Zavallonihoz és a néhai Cathy Berberianhoz hasonlított, és akiről Morris Kliphuis, a *The Secret Diary of Nora Plain* (Nora Plain titkos naplója) című ciklus zeneszerzője azt mondta: *gyakorlatilag bármit írhatok neki, egészen furcsa, őrült anyagot is, tökéletesen ráérez*. Akiről egybehangzóan kiváló kritikát írt a *New York Times*, a *BBC Music Magazine*, az *NRC Handelsblad*, a *Guardian* vagy éppen a *Times*.

De kicsoda tulajdonképpen Nora Fischer?

1987 nyarán Hollandiában született, édesanyja Anneke Boeke, ismert blockflöte- és a fuvolajátékos, az Ensemble Cantilene művészeti vezetője. Édesapja Fischer Iván Kossuth-díjas karmester, a Budapesti Fesztiválzenekar alapító-zeneigazgatója. Élete első éveiben magyarul beszélt, majd szülei válása után apjával is angol nyelvre váltott. Az angolon kívül hollandul, németül és olaszul érteti meg magát. Zenei tanulmányait az Amszterdami Konzervatóriumban kezdte, majd Koppenhágában folytatta, végül a Hági Királyi Konzervatóriumban fejezte be. Ott szerzett mesterdiplomát is. Nem csak vokális képzést kapott: az Amszterdami Egyetemen zene- és bölcsészettudományt hallgatott. Koncertező művészként Európa számos országában lépett föl, de az Amerikai Egyesült Államokban, Indiában és Indonéziában is turnézott. Énekelt többek között a Los Angelesi Filharmonikusokkal, a Kronos Quartettel, a L'Arpeggiatával, a BBC Szimfonikus Zenekarával. Öt esztendővel ezelőtt meghívást kapott az Európai Hangversenytermek Szervezetének tizenöt államost érintő nagyturnéjába, a *Rising Stars* című programba. Számos hanglemezen közreműködött, egyebek mellett a Silkroad Ensemble-lel, Ties Mellema szaxofonos-sal, a La Sfera Armoniosa régizenei együttesével és Claron McFadennel. Önálló albumai: *HUSH* (2018, Marnix Dorrestein), *Folk* (2019), *Ayre* (2020).

Bár a helyszínek a beszélgetés szempontjából nem lenne különösebb jelentősége, az olaszországi Vicenzában találkozunk, a Fesztiválzenekar előző esti koncertje után, ahol Nora a hangverseny második részében közreműködött. Kurt Weilt énekelt, egyebek mel-

lett a Bilbao-dalt, a *Koldusoperából* a Kalóz Jennyt, és a *Berlini rekviemből* a Balladát a vízbe fulladt lányról. Németül énekelt, és mi is németül beszélgetünk. Neki egyszerűbb, mint magyarul, nekem egyszerűbb, mint olaszul.

Sz. Koncz István: – *Olyan helyen ültem a nézőtérén tegnap este, ahonnan be lehetett kukucskálni kicsit a színpalak mögé. Azt láttam, hogy ön is, zenésztársai is kiadtak magukból mindent. És eszembe jutott egy kép, Wahorn András képe: A koncert után a zenész csak áll. Wahorn a muzsikust egy csecsemő testével és egy vénember fejével ábrázolja.*

Nora Fischer: – Nem ismerem a képet, de nagyon találó, ahogy ön leírja. Kurt Weil, ugye, a negyvenes évek Németországa, náciizmus, tudjuk... Nem egy csecsemő zeneanyaga, mégis, az az energia, amit megpróbálok hozzátenni a dalokhoz, egy kisgyermek energiája, a tekintetem egy gyermek tekintete, rácsodálkozása. Vagy legalábbis ilyennek szeretném. De ami a szövegeket illeti, a mögöttes tartalmat, az nagyon mély. Nagyon kiüriti az énekest. Életem során mindig arra törekedtem és törekszem, hogy valamiképpen gyermek maradhassak, hogy meg tudjam őrizni a gyermeki látószöveget. Még akkor is, ha nem tűnik mindig észszerűnek.

– *Hogyan vezeti le egy-egy hangverseny feszültségét?*

– Attól függ, éppen kivel vagyok. Ha színházi projektről van szó, többen vesznek körül. Ha szőlisztikus produkcióról, akkor nyilván elég magányos az ember. Ezúttal olyan muzsikussal dolgoztunk, akik szinte családtagjaim. Sokukat egészen fiatal korom óta ismerem. A hangverseny végeztével együtt igyekeztünk csökkenteni az adrenalin-szintünket. Nem tudok azonnal aludni. Egyszerűen képtelenség! Többnyire megiszunk egy kávé, meg ami még vele jár, és dumálgatunk. Tegnap például apukám asszisztensével beszélgettem sokat, akit nagyon kedvelek. Fogadás volt, utána ott maradtunk néhányan a bárban. Az egyetlen bárban, amelyik még nyitva tartott Vicenzában.

– *Mondja, hogy régóta ismeri a zenekar tagjait.*

– Némelyiküket szinte csecsemőkorom óta. Remek társaság, és a közös munka velük mindig feldob. A Fesztiválzenekar sok szempontból különleges.

– *Miért?*

– Apám, Iván elképzelése egy szimfonikus zenekarról egészen eltér az általános gyakorlattól. A gyermekséggel, ha szabad így kifejeznem magam, neki is dolga van. Mindig azt mondja, öregember vagyok, mégis igyekszem úgy nézni a világot, mint egy tizenkét éves. És úgy is nézi. Játszik, kreatív, ötletei vannak... Kocsis Zoltánnal azért is alapította a zenekart, mert valami hiányzott neki. A munkát, amit más együttesekkel végzett, azt hiszem, nemegyszer unalmasnak találta. Kemény dolog nála játszani, mert nincs igazi biztonságérzet. Nem kényelmesedhetsz el. Új és új erőket kell mozgósítanod magadban. Szólistaként is folyton készen kell állnod. Mindig teljes lelkeddel ott kell lenned a hangszered mellett. Még abban sem lehetsz biztos, hogy hol ülsz. Mert lehet, hogy a hegedűsöket elülteti hátra. Cserébe viszont friss, egyszeri, bizonyos szempontból megismételhetetlen az egész, és sosem érzed úgy, hogy a mindennapi robotot végzed. Amikor velük dolgozom, az az érzésem, hogy egy játszótérén vagyunk. Hogy együtt építjük föl a várat.

– *Azt hiszem, értem, köszönöm. Ha megengedi, egy anekdotával szembesítem, amire a kultúrtörténész, Seregélyesi János hívta föl a figyelmem. Az ön nagypja, Fischer Sándor karmesterként, zeneszerzőként volt ismert. Illetve épp ez az: akkor vált igazán népszerűvé, amikor Huszka Jenő utolsó operettjéhez, a Szabadság, szerelemhez megírta a dalszövegeket. Többek között olyanokat, mint a Doktor úr, a maga szíve sose fáj? A történet szerint a jogdíjából tudott aztán zongorát vásárolni, hogy az ön édesapja és testvére, Ádám zongorázni tanulhasson.*

– Képzelle, erről nem is tudtam. De nagyon is el tudom hinni.

– *Legfőképpen azért meséltem el, mert érdekel, hogy él-e hasonló történet a családi legendáriumban az édesanya oldaláról.*

– Anyukám is muzsikás családból jön, az édesapja például maga alapított egy kórust. Amatőrnek indult, ám profivá nőtte ki magát. A régizene a fő működési területük. Anyám és a testvérei ott kezdtek el énekelni. Valószínűleg azért, mert nagymamám is énekesnő volt. A nagyszüleim a konzervatóriumban ismerték meg egymást... Mindenki muzsikos tehát a fölmenőim között.

– *Olvassom, hogy gyerekkorában ezzel együtt sem hallgattak túl sok zenét.*

– Nem, valóban nem, tehát olyasmi, amiről sok családban tudok, hogy szinte szünet nélkül szólt a rádió vagy a CD, nálunk nem fordulhatott elő. Számunkra ismeretlen volt a háttérzene fogalma. Azt hiszem, apuék szerettek volna valamiféle szünetet adni maguknak otthon. Természetesen sok mindent hallottunk a nővéremmel, mert gyakran vittek magukkal a szüleink próbára vagy előadásokra. De nálunk, a lakásban szakadatlan csönd volt. Leszámítva persze azt az időt, amikor a zongoránál gyakoroltunk. A muzsika számunkra a munkához, a hivatáshoz kapcsolódott.

– *Már kisgyerekként ezt érezte?*

– Így tanultam meg. Ez volt az életformánk. Bevallom, néha kicsit irigykedtem azokra a családokra, ahol együtt játszottak, muzsikáltak, énekeltek; arra gondoltam, milyen jó lenne, ha mi is megtehetnénk. De nem adatott rá lehetőség. Illetve jóval később annyiban mégis, hogy nyaranta, a születésnapom körül mindig Magyarországon voltunk, és előadtuk valamelyik Mozart-opera családi változatát. Hetekig próbáltunk a rokonokkal, kicicpeltük a csembalót a kertbe, ott volt ugyanis az egyetlen alkalomra szóló bemutató. Apám, nagybátyám is játszott, énekelt.

– *Mondja, hogy zongorázni tanult. Egyszer csak odaültették? Vagy hogy ment ez?*

– Nem, nem, ennél is egyszerűbben. A nővérem zongorázott, és azt szerettem volna csinálni, amit tőle láttam. Őt akartam utánozni. Nagyon élveztem, imádtam gyakorolni. Ahogy most visszaemlékszem, hajlamos vagyok azt gondolni, hogy egész ügyes lehettem. Persze, nem tudjuk ellenőrizni, hisz néhány év után abbahagytam.

– *Miért?*

– Tizenegy éves koromban elment a kedvem az egésztől. Már nem tudom, hogy mi volt az utolsó csepp a pohárban. Ám többé nem akartam zongorázni.

– *Vezényelni szeretett volna inkább? Hallottam ilyen kísérletéről ugyanis.*

– Az inkább csak vicc volt. Apu gyakran vitt magával próbákra, és egy kis székre ültetett maga mellé. Úgy ötéves koromban egyszer eszembe jutott, hogy mi lenne, ha utánaoznám a mozdulatait. Alig lehetett folytatni a próbát, a zenekar tagjai annyira nevettek.

– *Mit csinált azután, hogy befejezte a hangszeres muzsikálást?*

– Tinédzser voltam. Néhány évig nem zenéltem. Gondoltam, hogy biológus leszek, vagy csillagász. Jártam békésen vagy inkább háborogva, lázadozva iskolába. Az amszterdami Református Líceumba, amit nem szerettem különösebben. Nem volt túl sok barátom.

– *Hosszabb szünetet azért nem adott magának, hiszen ha jól tudom, tizennégy éves volt, amikor egy Iván által vezényelt opera-előadáson megtalálta a hivatását.*

– Dvořák *Rusalkája* volt, máig emlékszem. Amikor meghallottam a *Dal a Holdhoz* című áriát, le voltam nyűgözve. Az operában szerepel gyerekkórus is. Amikor őket az előadásban megláttam, azt gondoltam, hogy ez igen, ez érdekel, nekem is ezt kellene csinálnom! Közös érdeklődésű emberek közé járni, és énekelni boldogan. Hazamentem, és egy tizennégy éves gyerek öntudatával kijelentettem, hogy énekelni akarok, és el akarok járni egy gyerekkórusba. Apám érdekes megoldást választott. Megkérdezte a *Rusalkát* alakító énekesnőt, hogy mi a teendő. *Láttott téged, énekelni akar, most akkor segíts!* Hát, kicsit korai még, jött a válasz, olyan, mint amikor egy serdülő gyerek kosarazni jelentkezik. Nem lehet tudni, hogy megnő-e kétféle méterre, de az alapokat megtanulhatja. Mert egy tizennégy éves gyerekről nem tudható, milyen lesz a hangja. Még kialakulatlan.

Anyukám mindenesetre körbekérdezett, hogy milyen közegben lehetne a legtöbbet fejlődni, és tanárok után is érdeklődött. Így kezdtem járni az első énektanáromhoz, és felvételiztem egy kórusba, ahol rengeteg mindent tanultunk, elsősorban énektechnikai fogásokat. Abból a társaságból sokakkal mentünk tovább konzervatóriumba.

– *De ön nem töltött ott túl sok időt, fél évet talán. Miért?*

– Azt tapasztaltam, hogy mindenkiből, akit fölvettek, operaénekest akarnak faragni. Rendben, engem a *Rusalka* indított el a pályámon, de mire a konzervatóriumba értem, már nem érdekelt annyira a műfaj. Nem vágytam rá, hogy örökké vibrato énekeljek, és az évek alatt megtanultam, hogy mennyi mindent tehet még az ember a hangjával azon kívül, hogy bekiabál egy termet. Elmesélek egy történetet, hogy érthetőbb legyen, miért nem éreztem jól magam. Az egyik óránkon egy Debussy-dalt gyakoroltunk. Volt egy olyan rész, amiről kifejezetten úgy éreztem, hogy nagyon intim, csak hangról hangra haladva volna szabad énekelni, halkán. De nem, mondta a tanár, ez Debussy, ezt végig legato kell előadni, még akkor is, ha nem látom jelezve a kottában. Tehát mást gondoltam, és másnak kellett volna megfelelni. Láttam, hogy a hallgatók az első évben még különbözők, aztán lassan egyformára gyalulja mindannyiukat az iskola. De hol vannak az egyéni ségek? Hol a személyesség? Egyre inkább azt éreztem, hogy ezt nem akarom. És nyilván ők sem akartak engem.

– *Utólag hogy látja?*

– Örülök, hogy nem maradtam azok között a keretek között. Persze akkor kétségbees-tem. Mit fogok csinálni?

– *Tulajdonképpen mi volt a baj az operával?*

– Több minden. Az operaházak, a termek, a beéneklendő terek, sőt, a zenekarok is egyre nagyobbak, és elvárás, hogy az énekes, segítség nélkül, amilyen hangosan csak tud, harsogjon. Túlénekeljen minden korlátot. Mindegy, hogy közben elveszíti a lehetőségét, hogy igazi érzelmeket közvetítsen, és nem lényeges, hogy akár csak egyetlen szót is érteni lehessen abból, amit mondani akar. Számomra felfoghatatlan, hogy miért nem használható a technikai mankó. Van hangosító berendezés, nem muszáj egyazon dinamikát használnunk, amikor egészen mély gondolatokat közlünk, vagy amikor tényleg ordítani kell, mondjuk, fájdalmunkban. Magam is több kortárs opera előadásában közreműködtem már, és nem szégyellem segítségül hívni a technikát. Csak összetettebbé, sokrétűbbé válik az előadás a hangosítás adta többlet révén. Ugyanakkor több kortárs szerző sem kér már a hagyományos előadásmódból.

– *Steve Reich jut eszembe hamarjában.*

– Igen, nagyon jó példa. Mindemellet látnunk kell, hogy az operaházak sincsenek könnyű helyzetben. Mert a közönség nem az általam említett irányzaton szocializálódott. A *bravo* akkor harsan föl, ha valaki úgy süvölt, ahogy a torka bírja. Illetve nem bírja, de még süvölt. És az operák a mai kornak kicsit lassúak is talán. Most persze nem Mozartról beszélek. Mozart csoda. De nyilván nem véletlen, hogy néhány nagy házat leszámítva a játszóhelyek világszerte állandó látogatottsági gondokkal küzdenek. Ezért találok érdekesebbnek az operán kívüli világot.

– *Visszatérve a korábbi gondolathoz: hová ment, amikor félbehagyta a konzervatóriumot? Ott állt kétségbeesetten, mondja.*

– Igen, a pánik jeleit véltem fölfedezni magamon. Dolgoztam, aztán jelentkeztem Amszterdamba, az egyetemre, tanultam filozófiát, zenetudományt. Közben valaki fölhívta a figyelmemet a koppenhágai Complete Vocal Institutra, amiről addig semmit sem hallottam. Ahol pedig a legkülönbözőbb zenei irányzatok szerinti éneklést lehet elsajátítani. Egész Hollandiában egyetlen embert találtam, aki oda járt, és aki azt mondta: ne törődj semmivel, eredj! Tényleg csodálatos volt. Koppenhágában hazaérkeztem. Zenei értelemben mindenképp. Vezető professzorunktól, Cathrine Sadolintól a rockhymuszokon

keresztül a bolgár népi harmóniáig mindent tanulhattam, ami érdekelt. A jazzéneklést, a világzenei stílusokat, a soult sajátítottuk el többek között, de még a heavy metalt is gyakoroltatták velünk. Rájöttem, hogy a hangszerem, a hangom hányféleképpen használható. Egyszeriben kiteljesedett a zenei világom. Megtanultam, hogy bár klasszikus zenén nőttem föl, nem minden helyzetben áll a klasszikus képzettség a hierarchia csúcán. És hogy az előadó soha ne magasodjon a közönsége fölé! Ha kérdezik, mégis azt szoktam mondani, hogy kalandvágyó klasszikus énekes vagyok.

– *És amikor végzett?*

– Kell-e mondanom? Megint pánikba estem egy kicsit. Na, igen. És most? Mit fogok csinálni? – ilyen kérdések kavargtak bennem. Szerencsére néhány lánnyal megmaradt a kapcsolatom a kórusból, alapítottunk egy vokális hangzásokon alapuló együttest. Őt fiatal. Koncertezni kezdtünk. Nagyon szerettem.

– *De?*

– Néhány év elteltével arra gondoltam, hogy ennél többet akarok elmondani a világnak. Jó pár ötletem volt, kezdtem azokat megvalósítani. Kapcsolatot kerestem kortárs szerzőkkel, szerettem volna mélyebben benne lenni az új zene világában. És akkor rátaláltam a hágai Királyi Konzervatóriumra, ahol a mesterfokozatot szereztem. Tulajdonképpen megnyugodtam. Hiszen megint hallgató lehetek, gondoltam. Két év, semmi pánik. Mondjuk, azért ez sem volt ennyire egyszerű. Nem lévén alapidiplomám, írtam nekik, hogy ha valóban olyan nyitottak, amilyennek hirdetik magukat, akkor engem föl kell venniük, ugyanis épp odaillő vagyok, ott a helyem. Sok reményt nem fűztem a levélhez, de nagy öröömre azt írták, rendben, jöjjön, felvételi vizsgát kell ugyan tennie, de majd meglátjuk.

– *Tudjuk, bevált. Ott mit tanult?*

– A koncertezés kreatívabb módjainak kidolgozását, a művészként elérhető, alkotó fejlődést.

– *Az igaz, hogy a diplomahangversenyén főzött a közönségnek?*

– Tudtam, mit akarok előadni, de azt is tudtam, hogy mindenképp el akarom kerülni a sablonokat és az unalmas órákat. Együtt töltjük az időt sok emberrel, az ajtók be vannak zárva, halad a szokásos rituálé szerint a folyamat, hogy lehetne személyesebbé tenni? Mi az a közösségteremtő erő, ami jobban összehozhat minket? Hát, persze, hogy az étkezés! Énekeltem tehát, és főztem a nézőknek. Kezdetben arra gondoltam, hogy a barokk zene mellé a barokk kor fogásait tálalom föl. Találtam is egy szakíró, aki eligazított abban a világban, de be kellett látnom, hogy a feladat túl nagy. Az iskolai mentorom épp akkorig jött haza Izlandról, és elég sokat tudott a szárított halakról. Segített egyszerű, majonéz receptet is találni. Csak hát, amikor valaki bejött a koncertterembe, olyan szag volt, mint egy halpiacon. Bevittük a bűdös étetet a nézők közé. *(Nora nagyot nevet.)* De azért siker volt.

– *Hogyan alakult Hága után az élete?*

– A pályához sok kitartás kell, szerencse és harmadsorban tehetség. Egyik lépés követi a másikat: itt énekelsz, ott valaki meghall, azután amott, egy koncerten másvalaki fölfigyel rád, és így tovább.

– *Mégis, hogy jött el a pillanat, hogy, mondjuk, a Los Angeles-i Filharmonikusokkal lépett föl?*

– Nyilván nem azonnal. Ez a sokadik lépés. A néhány éve elhunyt holland zeneszerző, Louis Andriessen *Theatre of the World* című operájában kaptam egy kisebb szerepet. Olyan szerepet, amelyben a zeneszerző egyáltalán nem klasszikus képzettségű énekest álmódott a színpadra. A partitúrában láttam egy nagyon magas hangot, és mellette az utasítást, hogy sikítani. Nos, jó, ha ez az előírás, legyen. Ott álltam az operaházban a próbán, és megpróbáltam sikítani, de nagyon tisztán. A zeneszerző, aki történetesen jelen volt – látja, a szerencse, amit említettem –, szóval Andriessen maradéktalanul elégedett volt. Dolgoz-

tunk együtt, és egyszer csak azt mondja, hogy *szeretnék neked írni egy darabot*. Nagyon szép bók, gondoltam, de soha nem válik valósággá. Aztán mégis megtörtént, és a bemutatóra Los Angelesben került sor.

– *Ez volt a The Only One, Az egyetlen című dalciklus?*

– Igen.

– *Amennyire tudom, ebben az időben már sokat dolgozott az USA-ban, és szakmai körökben igen jól csengett a neve. Izgalmas elemzés, bő terjedelmű írás jelent meg önről a New York Timesban is.*

– Az volt a dolog előzménye, hogy bevásárlhattak a Rising Stars című programba, nagyon komoly fellépési lehetőségekkel.

– *Ennek keretében járt Budapesten, ugye?*

– Igen, Magyarországon is volt estem. És sok más mellett Hamburgban, ahol ott ült a *New York Times* szakírója. Német származású, és mint kiderült, amikor hazamegy, beül hangversenyekre. Történetesen hozzám ült be aznap. Másnap, a szállodában fölkeresett, beszélgettünk, és utána cikket írt rólam. Hússzor kell jó időben a megfelelő helyen lenni ahhoz, hogy ilyesmi megtörténhessen. Megint a szerencsét említhetném, de már volt róla elég szó.

Mindenesetre az utóbbi években a meditáció, a buddhizmus hatására megváltoztam. Azelőtt pánikba estem többször, pedig jöttek a munkák rendszeren. Most, hogy nem vagyok már annyira aggodalmas, gyakorlatilag minden változatlan, csak elmaradt a rettegés.

– *Mitől szorongott?*

– Nyilván szerettem volna elérni valamit. Ha sikerült, féltém az emberek véleményétől, ítéletétől, a magam mércéjétől: elég jó volt-e? Zenésznek lenni mentálisan nagyon megterhelő. Nekem sokat segít, ha az adott pillanatban élhetek, ha csak arra kell koncentrálnom. Az emberek azt mondják: *hiszen ott állsz a Royal Albert Hallban, tapsolnak neked, minden fantasztikus!* De ez egyáltalán nincs így. Az énekes szólisták élete eléggé kiszolgáltatott. A teljesítmény sokkal jobban függ a pillanatnyi diszpozíciótól, mint más hangszerek esetében, nagy a felelősség, és hozzá még nagyon magányos is vagy. Jobban érzem magam, ha színházi projektekből vehetek részt, ahol sokakkal dolgozom együtt, vagy akár csak egy gitárossal állok ki a színpadra.

– *Aminék a lenyomata például a HUSH című lemeze Marnix Dorresteinnel?*

– Igen, ő a pop műfajából jött, és a lemezre közösen készített átiratokat tettünk föl többek között Monteverdi, Purcell, Vivaldi barokk darabjaiból. Látja, ez az! Számtalan alkalommal előadtuk ezeket a dalokat, és útban a helyszínekre könyveket olvastunk, beszélgettünk, tágítottuk egymás látóterét, tanultunk a másiktól. Ha ott állsz a Walt Disney Concert Hallban, nagyon egyedül vagy. Öt óra, jön a próba, a zenekar tagjait nem ismered, amikor vége, megint egyedül maradsz, és magányosan kutagolsz vissza a szállodába. A koncert ugyanez, nem történik semmi, ami az alkotóképességedre döntő hatással lehet. Csak keveset tudsz tanulni, és kiszolgáltatott vagy a nagy feszültségben. Ezt egyre kevésbé szeretem. Jó, most Vicenzában megcsináltuk a programot, de Iván azért mégis csak az apukám, és az nagyon más. – *Ez a karrier* – mondta apám a koncert után, aminek tényleg nagy sikere volt. De a karrier egyáltalán nem érdek! Ami érdek, az az alkotóerő, a lelki fejlődés, az együttműködés egymást erősítő emberek között. Lehet, hogy kevesebb nézőhöz jut el, lehet, hogy a hatása lokális marad, de sokszor az az érzésem, hogy számomra most már ez a fontos.

– *Hasonló a most induló amszterdami kezdeményezése is a népszerű koncerthelyszínen, a Splendorban?*

– Még magam sem tudom pontosan, mi lesz belőle. Olyan muzsikussal dolgozunk együtt, akik nagyon inspirálók számomra. Zenészként és emberileg is. Olyan együttlét lesz, amelyben jobban megismerjük egymást, és a közönség is megismerhet bennünket.

Beszélgetni fogunk olyan kérdésekről, hogy ha fájdalmaink vannak, akkor mihez kezdünk velük, hogyan éljük meg az örömeinket, és így tovább. Mind az öt zenész gyökerei eltérők. Más-más kultúrát képviselnek. Én is szeretnék tanulni tőlük.

– *Látom az előzetesben, hogy ön basszusgitáron játszik majd.*

– Igen, ez is odakerült a plakátra. Hogy tényleg játszunk-e, eljutunk-e addig, hogy egyáltalán hangszert vegyünk a kezünkbe, az erősen kérdéses. Azt sem tudom, hogy egy este lesz, vagy sorozat formálódik belőle. Majd meglátjuk.

– *Mi lesz a nagy koncertekkel?*

– Ha jön valami egészen egyedi, mint például jött most Kurt Weil, abban azért szívesen részt veszek.

– *Igen, ahogy hallgattam a dalokat, arra gondoltam, ha engem egyszer halak zabálnának föl, szeretném, hogy közben legalább maga énekeljen.*

– Weil volt talán az egyik első, aki színészekre bízta a dalai előadását, és nem muzsikusokra. Nem várta el, hogy minden hang abszolút a helyén legyen, inkább azt szerette volna, ha minden kicsit karcos. A popzenében is ez izgat. Ha a szöveg úgy követeli, akkor lehet az énekben a kottától eltérőt hozni a jobb érthetőség kedvéért. Szabad nyersnek lenni akár. Azért, hogy elérjük a hatást, amit a szerző akart kiváltani a befogadóból. Ha muzsikus vagy, te fogod érdekessé tenni a zenét, nem a kottafejek. A klasszikus műfajokban ez elfogadhatatlan. Mindennek szépnek kell lennie. Miközben az élet sem mindig szép, és a szövegek sem csak a harmóniáról szólnak.

– *Színésznőként, színpadi szerzőként is debütál hamarosan, jól tudom?*

– Az utóbbi években arra használtam a magamnak adott szüneteket, hogy írjak egy darabot. Voltaképpen egy történetet, amelyet monológ formájában fogok előadni. Énekelek is, és megmutatom egy előadó vívódásait, kétségeit, a sikerei mögött meghúzódó küzdelmeket, félelmeket, bizonytalanságokat. A háttérrel szól ez a dráma, amit a közönség nem lát, nem ismer. Részben arról, amiről mi most itt beszélgettünk. Hátha másnak is segítségére lehetek. Szóval reményeim szerint ezt kezdjük el játszani zenész barátaimmal a következő színházi évadban.

Ezen kívül szeretnék olyan zenei projektekben részt venni, ahol nem kell elfelejtkeznünk arról, hogy ez a munka tulajdonképpen nekünk is örömet okozhat. Hogy számunka is lehet szórakozás. Mert erről azért a profi muzsikuskok hajlamosak olykor másképpen gondolkodni. Mintha elvesztenénk néha ezt az érzést valahol...

SOKFÉLE UTAZÁS

Térey János: *Termann hagyományai*

Varsói útitársaimnak ajánlom

„Jelenkori háborús regény”¹ volt a *Café Autodafé*, ami a fiatal Térey több korábbi regénykísérlete után az 1990-es évek közepére készült el, ám sosem jelent meg: a szerző visszakérte az elfogadott kéziratot a kiadótól.² Kevésbé ismert tény, hogy egyszerre kezdett versben és prózában alkotni, regényírással 1988 óta próbálkozott.³ A publikálatlan *Café Autodafé* „romjain [...]”, a személyességre helyezve a hangsúlyt⁴ született első novelláskötete, az 1997-ben kiadott *Termann hagyományai*.⁵

A Téreyvel foglalkozó írások ritkán említik a novelláskötetet, és szerzője is, alig néhány évvel később, lekicsinylően szólt róla: a recepció és Térey is általában sikerületlen kísérletként, zsákcaként értékeli. Újraírt szöveggel, *Termann hagyatéka* címmel 2012-ben jelent meg második kiadása.⁶ Ha egyenletes színvonalúnak nem is nevezhető a *Termann hagyományai*, számos tekintetben jelentős mű. Újat hozott például a Térey-életmű város- és térábrázolása tekintetében;⁷ narrációs és stílári szempontról a kilencvenes évek magyar prózájában tökéletesen egyedi és innovatív; a különféle tudatállapotok, például kábítószeres hallucinációk ábrázolásában pedig kifejezetten előremutató. A továbbiakban ezeket a témákat járjuk körül.

Az elbeszélésciklus⁸ a Debrecenből Budapestre költöző fiatal Termann Dezső életese-ményeit közvetíti, egyes szám első személyű narrációval (két kivétellel: a *Café Autodafé* és a *Délszak* harmadik személyű). A nevelődési történetként felfogható, egymással lazán összefüggő novellák a felnőttkor küszöbén mutatják a saját önálló identitását kialakítani igyekvő főhőst. Minden cselekményelem e célnak van alárendelve, ahogy az események és tudatállapotok írásos rögzítésére utaló metairodalmi gesztusok is.⁹ A budapesti színhelyek mellett fontos szerepe van Termann és barátai életében az utazásoknak: nyaralnak az Ad-

¹ Térey János: *A Café Autodafé vendégei*. Bán Magda interjúja [2012], in: Térey János: *Szükséges fölösleg. Összegyűjtött interjúk*, szerk. Darvasi Ferenc (Jelenkor, Budapest, 2022), 322–328., 325.

² A regényt később technikai hiba folytán – a *Termann hagyományai* helyett – be is tördelték. Ha ennek fennmaradt is példánya, jelenleg nem ismeretes.

³ Térey János: Természetes arrogancia lírában és prózában. Bóday Péter Pál interjúja [1993], in: Térey, *Szükséges fölösleg*, i. m., 5–7., 5.

⁴ Térey János: A színész sohasem választ. Poós Zoltán interjúja, in: Térey, *Szükséges fölösleg*, i. m., 724–734., 724.

⁵ Térey János: *Termann hagyományai* (Seneca, Budapest, 1997).

⁶ Ebben a dolgozatban a novelláskötet második kiadásával (*Termann hagyatéka* [Libri, Budapest, 2012]) nem foglalkozom. Az átírást értelmeztem korábbi írásomban: Újraírt pályakezdés prózában. Térey János novelláskötete 1997-ben, 2012-ben és azután, *Alföld*, 2022/5, 71–84.

⁷ Erről lásd tanulmányomat: Warszawa/Dresden. Városok és építészet Térey János 1990-es évekbeli költészetében, *Literatura*, 2023/4.

⁸ A műfaj értelmezéséhez lásd Hajdu Péter: Az elbeszélésciklusok elmélete, *Literatura*, 2003/2, 163–184.

⁹ Vö. Bengi László: Krónikás és filológus. Térey János: *Termann hagyományai*, *Alföld*, 1998/7, 97–106., 105.

rián és a Balatonnál, elutaznak Varsóba, Krakkóba, Londonba, Erdélybe, Dezső Párizsba is eljut.¹⁰ Több novella címe is utazásra, helyváltoztatásra utal: *Termann merül, Próbaút, A mézeshét, Délszak*. De utazásként szcenírozódnak – mentális és fizikai értelemben egyaránt – a gyakori albrételváltások, ahogy a nevelődési narratívában kiemelt fontosságú Budapestre költözés is (többször látjuk a két város között közlekedő Termannt). Az utazás, ahogy az irodalmi alkotásokban mindig, belső, mentális utazás is: a szülőváros erős gesztusokkal kísért elhagyása („öklömet ráztam a vonatablakból Debrecen felé” [15.]) a gyermekkorral való leszámolás, az új, önálló élet megkezdése is egyben. Még inkább egymásba épül az utazás térbeli és lelki síkja a két novellában is bemutatott LSD-tripek esetében, amelyek hallucinációs térbeli és időutazással járnak (ezekről később bővebben lesz szó).

A novelláskötet a nevelődési regény, a művéseregény és a bohémtörténet műfaji kódjait használja, prózanyelvét pedig a kilencvenes évek budapesti szlengjének és a századforduló irodalmának – elsősorban Szomory Dezső és Szép Ernő stílusának – imitációja határozza meg.¹¹ A két regiszter ironikus konfliktusa a kötet egyik leginkább előremutató sajátossága.¹² Az első novella indításának Krúdy-utalása is a századforduló irodalmának allúzióit kapcsolja az ezredvég világához: „Boldogult legénykoromban a Kopter izmait bámultam” (7.).¹³ Néhány jellemző példa a stílusra:

Szó se róla, torkig vagyok a lagymatag délutánokat betetőző ernyedt estékkel [...] a vérem se kerget vasárnap meg hétfő éjjel a vigalmi negyedbe [...] Nem hitványabb, nem esélytelenebb ez a két kopár estém, mint a megelőző öt, melyek szilaj lumpolással, mókával, kacagással, paráználkodással telnek, rendszerint borgőz és szivarfüst átitatta falak között. (100.)

Csömörig jóllaktam a bérlemény párnás menedékében töltött napokkal is. *Únom*, igenis únom a délutáni postabontás görcsös szertartását [...] (101.)

Zákányos reggeleken átláthatatlan és veszedelmes volt az utcai élet. Gyakran csak délben bújtam elő bérelt zugolyomból, indítókává szürcsölése végett. (90.)

A Liget mellékén holland lunapark tanyázott akkoriban. (95.)

A századforduló szecessziós, pszichologizáló irodalmához társított képzetek, úgymint decadencia, spleen, pesszimizmus, mind áthatják Térey novelláit. (Ismert Szomory iránti fiatalkori rajongása.¹⁴) A *Termann hagyományai* kísérleti prózapoétikájának¹⁵ kulcsa épp

¹⁰ Nemzedéki irodalomként értelmezi a kötetet Radnai Dániel Szabolcs: Térey hagyományai. Stílusimitáció, nemzedéki élmény és önéletrajziság Térey János prózájában, *Studia Litteraria*, 2022/3–4, 119–136.

¹¹ Uo., 124.

¹² Vö. Keresztury Tibor: Végjáték-hangulat, *Népszabadság*, 1998. február 28., 29., és Németh Gábor megjegyzésével: Angyalosi Gergely, Bán Zoltán András, Németh Gábor, Radnóti Sándor: Irodalmi kvartett. Térey János *Termann hagyományai* című könyvéről, *Beszélő*, 1998/3, 108–112., 109.

¹³ Radnai, i. m., 123.

¹⁴ Térey János: Páriz! Páriz! Szomory Dezső avagy a megrendülés, in: Térey János: *Teremtés vagy sem. Esszék és portrék, 1990–2011* (Libri, Budapest, 2012), 13–34. Térey hagyatékában számos Szomory-kötet, jóformán a teljes életmű megtalálható. Köszönöm Pogrányi Péternek, hogy a debreceni Méliusz Juhász Péter Könyvtárban őrzött, egyelőre feldolgozatlan hagyatékba betekinthettem.

¹⁵ A kísérleti prózáról lásd Bényei Tamás: A kísérleti regény, in: *Az angol irodalom története, 7.: Az 1930-as évektől napjainkig. Második rész*, szerk. Bényei Tamás, D. Rác István, Friedrich Judit (Kijárat, Budapest, 2022), 27–43.; Bényei Tamás: A nyolcvanas évek prózafordulata és az „angol posztmodern”, uo., 174–206.

abban rejlik – a prózanyelv ironiájával párhuzamosan –, hogy a századvégi, pesszimista hangoltság és világnézet az elbeszélések tulajdonképpen cselekményét nem jellemzi. Hiszen semmi tragikus nem történik a hősökkel, buliznak, utaznak, egyetemre járnak, verseket írnak, mégis minden esemény a felstilizált, dekadenciával társított kifejezőmód szűrőjén keresztül tárul az olvasó elé. Ugyanakkor ami valóban tragikus Termann hagyományai közül – anyja halála, apja skizofréniája, nagybátyjával való konfliktusa –, annak leírása stílusosan elkülönül az elbeszélés alaphangoltságától: ezeket a minden íróniától mentesen leírt epizódokat mély tragikum és drámaiság jellemzi (*Termann merül*).

A *Termann hagyományait* megelőző két fontos verseskötet (*A természetes arrogancia*, *A valóságos Varsó*) darabjaira nemegyszer utalnak a novellák.¹⁶ A versekkel ellentétben azonban a novellákban a hely- és időjelölések a novelláskötet első felében mindig egyértelműen rögzítettek. Például: „Nyolcvankilenc augusztusában, mikor elhagytam bölcsőhelyemet, hogy a fővárosban legyek tanárjelölt” (15.); „Februári péntek, hét, Savoy, 1990” (42., kiemelés itt és minden további idézetnél az eredetiben); „Kolozsvár hideg volt és rendkívül sáros 1992 novemberében” (55.). Ezek a deiktikus gesztusok a naplószerűség felidézésével a szövegek „személyességét”, az identitás kialakításán végzett munka középpontba állítását hangsúlyozzák.¹⁷ Később látni fogjuk, hogy amint a sajátos, töredékes *Bildung* során a főhős tudata és világa mentális értelemben jelentősen kitágul, az ilyenfajta jelölők eltűnnek vagy nem referencializálhatók, és az elbeszélés módja egyre kevésbé kronologikus.¹⁸

„Pest nem fog megváltani” – mondja Termann, néhány héttel a fővárosba költözése utáni keserű tapasztalatként (16.). És a továbbiakban is a fővárosi miliővel szemben kritikus megszólalások vannak túlsúlyban. Budapestet Ady nyomán¹⁹ Átokvárosnak nevezi (41., 97.), és a nagyvárosi élet körülményeivel gyakran elégedetlen: „Pesten nem lehet emberi tempóban közlekedni” (93.); „Gyilkos zebra egy bizonyos *Piknik-büfé* előtt, a leghetetlenebb forgalmi renddel Pesten” (90.); „az ordenáré Pest” (97.). A pesti oldal viszont még mindig jobb, mint a budai: „A budai vendégségtől óvjon meg a jóisten. Budán mindig tengeribetegség, sőt, honvágy gyötör” (97.).²⁰ A személyiség építésében ugyanakkor kiemelten fontos a fővárosi közeg. „Az utóbbi években belakott bérleményeim [...] a mostanára csöppet lehasználdott épületek [...] állandó kulisszául szolgáltak fővárosi fejlődéshez” (99.). Vagyis az új, maga választotta élete térbeli és társadalmi környezetét egyértelműen kihívásként éli meg Termann, olyan nehézségként, amelynek legyőzése hozzájárul érett identitása kialakításához.

Az urbanisztikai érdeklődés a fiatal Termann is jellemzi. Megfigyeli és rögzíti a városi terek változásait az elbeszélő és az elbeszélte én idősíkjai közti időben: „Kakaós csigát veszek a földalatti végállomásán, van ott egy mozgóárus (*már nincs*)” (16.); „1992. szept-

¹⁶ Az önidézetek a versek gyakran enigmatikus kifejezőmódjától a referencialitás felé mozdulnak el, például: „A nyolcvankilences ősz jelenetezése, az valami démoni. / Micsoda ősz. Ki fogja végigélni?” (15.) A *Túlutazni Varsót* című versben nyitottabb a szövegtér, nem kifejezetten egy adott őszről van szó: „Micsoda ősz – ki fogja végigélni”. Hasonló Hedvig (Jadwiga) szerepeltetése is: míg a versekben több alakból összeálló szimbolikus figura, az elbeszélésekben konkrét női szereplő. A versek és novellák további összefüggéseiről lásd Bengi, i. m., 97–98.

¹⁷ Valószínűleg szerepelnek a novellákban Térey naplójából átvett szövegek, ahogy a *Boldogh-ház*, *Kétmalom utca* egyes részeiben is. A napló fennmaradt, nem kutatható.

¹⁸ Bengi, i. m., 98.

¹⁹ Lásd Ady *Költözés Átok-városból* című versét. A hatásos terminus Karinthy *Moslék-ország* című Ady-paródiájában is előkerül: „Hajh, Átok-város, Redves-ugar: / Pizok-hazám, mit kapaszkodsz belém?”

²⁰ Ironikus, hogy az *Asztalizenében* a Café Autodafé nevű vendéglátóhely, amely az egyik szereplő szerint a dekadens ifjúság törzshelye, a budai Királyhágó téren működik: „Éppcsak megvan a Café Autodafé: / Az olyan füstös, neosznob hely, / Égőszemű, tizenéves géniuszokkal...” Térey János: *Asztalizene* (Magvető, Budapest, 2008), 11.

tember 14-én Vargánya költözteti a Madách Imre útra. (1994 nyaratól sétálóutca díszburkolattal)” (55.). Leggyakrabban azonban a fővárosi helyek ábrázolását a személyesség határozza meg: a leírásokat a beszélő véleménye – gyakran ellenérzése – uralja, mint például a VII. kerület Csikágónak nevezett részéről szólva:

Liget-mellék, peremvidék, Csikágó. „A főváros bűzővezetének egyik legbűdösebb láncszeme”, ahogy egy ellenzéki estilap tollnoka nevezte a háború előtt. [...] A kerület szíve a Garay tér. Förtelmes piac dakotákkal, csikánó testvérekkel és kínaiakkal. [...] ha letelepedtem végre [a vendéglőben], bámulhattam mocskos függönyökön keresztül a mocskos Ligetet. (39.)²¹

Az idézett szakasz elején a Csikágó a Városligethez képest helyeződik el a beszélő mentális térképén és ítéletében, azt sugallva, hogy a – más novellákban is említett – parkhoz képest ez a városrész alacsonyabb rangú. Néhány mondattal később azonban a Liget jelzője is a „mocskos” lesz, tehát a korábbi összehasonlítás azonosítássá válik: minden, amit Termann maga körül észlel a városban, kisszerű és romlott. A városlakók is éppúgy, mint a házak és terek – de a Budapesten kívüli utazások esetében ugyanezt látjuk –; a telefonfülkét használók például, akik miatt Termann nem tudja felhívni barátait, „életem kerékkötői” (94.), de említhetjük a *Pánik* című elbeszélés kéregetőkre mondott gyalázkodásait is. Ezek az erősen lealacsonyító gesztusok a hős felnagyított, felstilizált, elhivatottságot, sőt kiválasztottságot magára vállaló, önróniától egyébként nem mentes önképének ellentéteiként működnek: a kellemetlen, mocskos városból Termann kimagaslik tisztaságával és tehetségével: „Nem sejtette senki a pinceodúk törzsvendégei közül, hogy *Termann én vagyok*” (38.).

Az említett két verseskötet epikus háttéréül szolgáló látomásos, kiismerhetetlen, katonai konfliktussal és politikai elnyomással terhelt erőszakos világ²² az elbeszélések szövegében kétféleképp jelenik meg.²³

Elsőként mint elmejáték, később mint a tudatmódosítók által előidézett és vágyott hallucinációk közege. Az első esettel kétszer találkozunk, először a *Termann merülben*:

Hogy teljék az idő, elképzeltem, milyen lenne, ha időközben gazdát cserélt volna szülőföldem szép határa. Szolnok határváros. Vámvizsgálat a híd előtt. A Tisza vonala az új országhatár, azontúl idegen karhatalom vezetett be katonai közigazgatást. Húszpercenként tépik föl kupénk ajtaját az olajzöld egyenruhás biztonságiak, papírokat követelve. Végig esik. Döbbenet figyelem az ablak előtt sorjázó álmásokat. Nevüket idegen névre cserélték: Sâiâu, Chiş Uisalasâu, Sannicolaè de Turcesc, Carţag, Episcopia de Ládani, Sâbâslâu de Haiduc, Debreţin. Vigasztalannul fest a vidék a mocskos üveg mögött. A bombázás okozta romokat nem engedték eltakarítani. Ronda transzparenszek mindenütt. A fölszálló utasok ápolatlanok, magyarul nemigen mernek megszólalni. (19.)

²¹ Az „ellenzéki estilap tollnokától” idézett szakasz forrását nem sikerült azonosítani.

²² Lásd említett írást: „Warszawa/Dresden...”

²³ A novelláskötet egyik, *Café Autodafé* címen regényrészletként közölt előzményszövege egy teljes város kulisszáit és e város történetét is felépíti. A szövegből néhány passzus változatlanul, más részek nagymértékben átdolgozva kerültek a *Termann hagyományai*-ba. A részlet Kemény István *Az ellenség művészete* című regényének erős hatását mutatja (az enigmatikusként felmutatott világépítés mellett például a különböző elbeszélői nézőpontok és narrációs módok – tudatfolyam, napló, fiktív újságcikkek – váltakoztatásával). Lásd Térey János: *Café Autodafé, Magyar Napló*, 1993/14, 7–13.

[Termann] Kedvenc játéka a folyami átkelés. Pestet megszállták, új hatalom trikolóráját paskolja az eső a Margit-hídon. A Helytartótanács rendelete szerint helybéli lakos egy héten kétszer kelhet át a balpartról a jobbpartra és viszont. A hatóság csupán akkor tesz kivételt vele, ha munkahelye a túlparton van. [...] Az átlépéshez szükséges irat neve: átkelőjegy. A hidak előtt félórát áll a villamos. Utasait szemérmetlen motozásnak vetik alá, mielőtt a jegyeket érvényesítenék. (46.)

A *Termann hagyományai* Nagy Atilla Kristóftól való fülszövege szerint a novelláskötet „műfaji megjelölése: Lábjegyzet. [...] Mihez? Prózaí adalék a korábban megjelent négy verses-kötethez?” A kritikák közül nem egy éppen így, a versekkel teremtett összefüggéseket kutatva értelmezte az elbeszéléskötetet.²⁴ A megszállás alatt álló város ábrázolásának eltérése azonban erősebben hívja fel a figyelmet a két műcsoport különbségeire. A versekben a labirintikus, fojtogató városi és mentális környezet, a térben és időben meghatározhatatlan, politikai elnyomás alatt nyögő világ nyomainak töredékes ábrázolása a szövegek alapvető poétikai szervezőelve, ebben a két novellában ugyanakkor a referenciálisan olvashatóként bemutatott budapesti, debreceni és varsói helyszínek személyes érdekessé tételének játékos eszköze. A *Termann* novelláinak világa nem kevésbé erőszakos, mint a verseké, ám ez az erőszak nem kiismerhetetlen és nem elnyomó hatalmaktól ered, hanem a főhős lelki világát és társaihoz fűződő viszonyát jellemzi, ahogy Németh Zoltán írja: „Minduntalan az erőszak képeivel szembesülünk [...] az emberi kapcsolatok egy posztkommunista ország kezdődő vadkapitalizmusának analógiájára épülnek fel.”²⁵

Az a fizikai és mentális tér, amelyben Termannék élnek, tele van ugyan agresszióval (telefonbetyárkodástól kezdve sértegetéseken át a műemlékrontalásig), mégis a maga valójában kiismerhető, sőt, megunható („Csömörig jóllaktam a bérlemény párnás menedékében töltött napokkal is. *Unom, igenis unom*” [101.]), és éppen ezért van szüksége Termann-nak a látomásokra („Hogy teljék az idő, elképzeltem”, „Kedvenc játéka”). A látomások nem uralják a környező világ befogadását, korlátozott érvényűek: mindkét fenti példában egy-egy bekezdést töltenek ki, előtte és utána Termann saját, referencializálható, konkrét világának dolgairól értesülünk. A két példa ugyanakkor különbözik abban, hogy az első történelmi eseményekre utal (az 1919-es magyar–román háborúra), vagyis „mi lett volna, ha?”-gondolat kísérletként kereteződik, a másik viszont sosem volt történelmi szcenárió, olvas rá a város kortárs tereire. Egyik sem jelent egzisztenciális vagy politikai fenyegetést a beszélő számára, míg a versekben nagyon is ez az érzés dominál. Ez a különbség aláhúzza a novelláknak a korábban idézett szerzői visszaemlékezésben is programként szereplő „személyességét”, vagyis azt, hogy a *Termann hagyományai* nem művészi világépítésben, hanem elsősorban – csaknem kizárólag – a főhős tudatának bemutatásában érdekelt.²⁶

A városviziók a kötet második felének szövegeiben kábítószerek segítségével élhetők át. Ez a változás a kötet nevelődési történetként való olvasása²⁷ számára ahhoz a belátáshoz juttat, hogy a hős identitásának stabilizálása érdekében egyre komolyabban vett beavatási szertartásoknak veti alá magát. A Debrecenből Budapestre költözés, a Budapesten

²⁴ Például Keresztury, i. m., illetve Angyalosi – Bán – Németh – Radnóti, i. m.

²⁵ Németh Zoltán: A referencialitás temporalitása (Az 1989-es fordulat prózába írása kelet-közép-európai irodalmakban), in: Uő.: *A széttartás alakzatai. Bevezetés a „fiatal irodalom” olvasásába* (Kalligram, Pozsony, 2004), 9–26.

²⁶ Mielőtt átírta volna, épp a „túlzott alanyiség, kibeszélő modor” miatt tagadta meg Térey a novelláskötetét. Térey János: Másához nem nagyon értek. Ménesi Gábor interjúja [2006], in: Térey, *Szükséges fölösleg*, i. m., 105–111., 107.

²⁷ Vö. Bengi, i. m., 103.

belüli albérletváltások, a baráti és szerelmi kapcsolatok mind ebbe a vonulatba illeszkednek, Termann mindegyikben sikerre, uralomra törekszik, ahogy a város megismerésének, „bevétele” is ez a célja.

Két egymással összefüggő elbeszélés, a *Próbaút* és *A mézeshét* ír le LSD-tripeket. Ezek annyiban hasonlítanak az elmejátékokhoz, hogy meghatározott, nagyjából előre kiszámítható időre terjednek ki, és a hatás elmúltával a hős – remélhetőleg – visszailleszkedhet addigi megszokott világába. Felforgató hatásuk tehát kiszámíthatóan korlátozott. A magyar irodalomban nem gyakori a kábítószeres élmények ábrázolása,²⁸ aminek egyik oka, hogy a tudatmódosítók kiváltotta hallucináció eredendően nem nyelvi természetű élmény. „A pszichedelikus diskurzusban szinte közhely, hogy az így létrejött állapotokat nagyjából lehetetlen leírni olyanok számára, akik nem élték át azokat [...] a szöveg mindig le van maradva egy lépéssel a hivatkozási pont [a pszichedelikus élmény] mögött”.²⁹ Az LSD-trip a használók egybehangzó tanúsága szerint kizárja a koncentrált irodalmi alkotómunka lehetőségét. Mégis számos pszichedelikus élményt megörökítő irodalmi mű játszik el az egyidejűséggel, vagyis azzal, hogy az olvasott szöveg valós időben rögzíti a megváltozott tudatállapotban átélteteket.

A két pszichedelikus Termann-elbeszélés közül az első, a *Próbaút* cselekményét egy másik novella címe foglalja össze: *Edzés a mézeshetekre* – hiszen a *Próbaút* valójában *A mézeshét* előzményszövege. Termann nagy gesztusokkal készül az utazásra, ami felkészülés a még nagyobb, varsói utazásra – ami ebben az esetben tudatmódosítóval elért mentális, spirituális, időben és térben való utazást jelent.³⁰ A kábítószeres trip élménye, és főként hogy azt egyedül hajtja végre a hős, fontos személyiségépítő elemként, önmagára kirótt és maga által celebrált beavatási szertartásként jelenik meg:

Nagykorúságom első komoly bizonyítékát fogom fölmutatni, amikor a késő délutáni órákban *egyedül* kezdem meg az utazást. Ragyogó cáfolat lesz irigy pályatársaim bírálatainak ellenében. (58.)

Magam miatt utazom, önös érdekből. (59.)

A kábítószerhez a beszélő nem spirituális élményként fogja fel, és nem romantizálja a drogfogyasztást, a neki tulajdonított fontosság és a trip személyiségformáló erejével szembeni elvárások ereje ugyanakkor a romantika utazástoposzáinak elemeit idézi fel.³¹ Az utazásként szcenírozott pszichedelikus trip megtervezése („Ezek fölkészülésem órái”) magában foglalja a városi térnek az érzéki benyomásokra gyakorolt hatásával kapcsolatos ígéreket is:

Akarom továbbá, hogy veszélyérzetem legyen békésnek ismert budapesti góche-lyeken. Érhessem tetten bárki bármely állomásomon. [...] Lássanak útközben gyarlónak és ügyefogyottnak. [...] Acélból vagyok úgyis. Éjjelre túlleszek a próbaút göröngyös szakaszán. Megmutatom ép testemet a pirkadatnak, és bajnok lesz a nevem. (58.)

²⁸ A – talán a téma társadalmi tabusítása miatt – rendkívül kevés számú magyar szakirodalomból e tárgyban kiemelkedik: Sebestyén Attila: Lucy ül a fűben. Irodalom- és kultúrtörténeti kollázs drogokról és drogmédiákról, *Debreceni Disputa*, 2007/6, 4–10.

²⁹ James Riley: The Spiderhood. Psychedelic Literature, Literary Psychedelia and the Writing of LSD, in: *British Literature in Transition, 1960–1980: Flower Power*, ed. by Kate McLoughlin (Cambridge University Press, Cambridge, 2019) 182–196., 188.

³⁰ Kábítószeres és utazás kapcsolatáról az irodalomban lásd Lindsey Michael Banco: *Travel and Drugs in Twentieth-Century Literature* (Routledge, New York–London, 2010), különösen: 1–31.

³¹ Uo., 20.

Az LSD-utazáshoz társított határozott elvárásokat tükrözi a sok felszólító módú ige és a később is visszatérő „akarom” kifejezés. A „veszélyérzet” akarása nem más, mint a korábban maga szórakoztatására kitalált háborús szcenáriók érzékibb átélésének vágya. Azt is határozottan rögzíti a beszélő, hogy milyen térben fog végbemenni a trip: „Nem fogok kilépni a Budapest-táblák köréből. [...] A középpont meg a végpont is fővárosi helyszín. *Betépve* is rájuk fogok ismerni” (59.). A felkészülés leírásában a kábítószerezés minden eleméhez az utazás metaforikája társul: a bélyeg „útiokmány [...] tízórás útra följogosító átszállójegy” (59.). Az átszállójegy azonban rövidesen Budapesten kívülre repíti Termant: miután egy terézvárosi udvaron halvásárba ütközik, eszébe jut: „A Visztula pontosan két megállónyira van a miniatűr, Teréz körúti halpiactól. Erre jöttem rá abban az udvarban” (60.). A folytatásban tipográfiai elkülönítve, zárójelek közé tett bekezdésekben Varsó látomás szerepel, amely bár kábítószeres hallucinációnak tűnik, ugyanis éppúgy jelen időben szólal meg, mint a novella többi része, valójában a trip során Termant eszébe jutó emlékek sorozata, tehát nem maga a hallucináció. Hiszen egyrészt a novella elején azt mondja, „[d]ecemberi tavaszban” (59.) indul útnak (noha ez a megfogalmazás az enyhe időjárás mellett az idő- és térkoordináták szétszúsását is előlegezheti), itt, a Visztula-partra gondolva „forró varsói október”-t emleget (61.), másrészt míg a felkészülés során hangsúlyos, hogy egyedül fog LSD-zni, a zárójeles bekezdésekben sorra tűnnek fel a többi novellából is ismerős barátok. Ezek a beágyazott szakaszok tehát korábbi, közös kábítószerezések emlékei, amelyekben a helyszínek fluidok, a tér elemei mozognak: „A Somo gyi Béla utcában bejött a Víziváros” (61.); „A Mátyás-templomon kőszent bólint” (61–62.). A zárójelbe tett emlékek után tér vissza a szöveg Termant magányos útjának tudatfolyam-elbeszélésére, amelynek legfontosabb, visszatérő eleme a beszélő saját identitásának felnagyítása: olykor paranoiáig menően hiszi, hogy mindenki őt figyeli: „Mindenkinek itt poharazik, aki féltékeny legénykorom parányi sikereire” (62.); „Távolai sarkokban húzzák meg magukat a Termant-rajongók” (63.).

A pszichedelikus szerek okozta hallucinációk nyelvi megformálásában jóval előremutatóbb novella *A mézeshét*. Egyrészt azért sikerültebb, mert a tér- és időkoordinátákat folyamatosan egymásba csúsztatja, vagyis a módosult tudatállapotot hatásos narrációs eszközökkel imitálja, másrészt pedig mert intertextuális utalásaival is hasonló, többirányú kapcsolatokat hoz létre. Térey hagyatékában több, a varsói gettóról szóló kiadvány található, de a novella motívum- és szövegátvételei két riportkönyvből: Hanna Krall *Egy lépéssel az Úristen előtt*, illetve Kazimierz Moczarski *Beszélgetések a hóhérrel* című munkáiból származnak.³² A magyarul egy évben megjelent kötetek a két szembenálló fél nézőpontját közvetítik: Krallé a varsói gettófelkelés egyik vezetőjével, Marek Edelmannel készült interjúk alapján írt megrázó és szembesítő erejű visszaemlékezés, Moczarskié, az ellenálló Honi Hadsereg tisztjéé pedig a gettófelkelést leverő SS-altábornaggal, Jürgen Strooppal közös börtöncellában folytatott beszélgetések utólagos rekonstrukciója.³³

A mézeshét – ahogy, mint említettem, számos más LSD-témájú irodalmi alkotás is – a pszichedelikus élmény és az írás létrejötte egyidejűségének illúzióját igyekszik fenntartani. A kábítószert fogyasztásának megjelenítésében pedig nyoma sincs a – főleg az 1960–70-es évek amerikai alkotásaira jellemző – ellenkulturális és ezoterikus jelentésadásnak,

³² Hanna Krall: *Egy lépéssel az Úristen előtt*, ford. Gimes Romána, utószó Kovács István (Európa, Budapest, 1981); Kazimierz Moczarski: *Beszélgetések a hóhérrel*, ford. Gimes Romána, előszó Kovács István (Európa, Budapest, 1981).

³³ Fontosabb átvételek a két könyvből a „háromféle Varsó” közül a legerősebb hatású LSD-bélyegnek, a vörösnek a leírásában találhatók. Krall könyvéből: az égő kefegyár képe (107.), „bunkerből csatornába” (49.), ciánkáli (15.); Moczarskitól: a Míla utcai bunker (265.), az erkélyről kiugrás motívuma (229., 255.). Moczarski könyvére egyébként több más Térey-műben is találhatók utalások (*A valóságos Varsó* kötet LVIII. *Özvegység Völgye* című verse; a *Tulajdonosi szemléletből az Aleja Róz* és a *Sütkérezés*; az *Ultrából a Pillantás*).

ahogy a tudatmódosító szerek romantizálása is teljességgel hiányzik. Az LSD-zés itt a tudatműködés kitágításának eszköze, aminek célja kifejezetten az egyéni tudásszerzés és személyiségépítés (hiába van Dezsőnek útítársa Jadwiga személyében).

A tizennégy rövid egységből és egy epilógusból álló elbeszélés első fejezetének címe, a *Tájpesztés* jellemzi a kötet leginkább kísérleti poétikájú darabjának idő- és térkezelését, amit Bengi László „az elválásuk pillanatában szinte azonnal egybe is fonódó, szétválaszthatatlanul keveredő, egymásra vetítődő és egymásban tükröződő síkok rögzíthetetlen mozgása”-ként írt le.³⁴ Ahogy Banco írja már idézett könyvében, „a térérzékelés kábítószerek általi megváltoztatása gyakran olyan tér kialakításához hasonlít, amelyre a tudat rávetíthető”.³⁵ Így van ez *A mézeshét*ben is: Varsó szimbólum és helyszín, ám eldönthetetlen, hogy Termann és Jadwiga Budapestről „utaznak”-e a lengyel főváros címerébe emelt jelképét, a szirént (hableányt) ábrázoló LSD-bélyegekkal, vagy már eleve Varsóban vannak, és utazásuk az idősíkok között zajlik. A novella nyitánya az elpusztított várossal és a hős instabil identitásával szembesít: „Azt a bizonyos Varsót, ahol ember lett belőlem, kitörölték az atlaszokból” (65.). A kábítószer tehát lehetőséget ad a tudatműködés olyan fokú kitágítására, hogy Termann érzéki úton is megtapasztalja a háború előtti Varsót, amit addig a „józan” képzelet munkájával, tanulás és irodalmi alkotások útján teremtett meg (a novella első két mondata erre az előzetes tudásra is utalhat: „Föl tudnám sorolni összes valahavolt villamosvonalait. Térkép nélkül is eligazodnék bármelyik viharvert peremkerületében” [65.]).

A jelzőlámpa színeivel jelölt „háromféle Varsó” – amelyeket *A valóságos Varsó LI. A védőnő és védenice* című verse is szerepeltet – a város történetének különböző korszakait és a háromféle, eltérő hatóanyagú drogot jelenti. Termannék a leggyengébbet, a háború előtti szcenáriót ígérő zöld Varsót akarják bevenni (az elfogyasztás és az elfoglalás értelmében is), de valószínűleg mást, kiszámíthatatlanabb hatású szert kapnak („Ez nem a zöld Varsó, ez legalábbis a sárga.” [74.]), ami részlegesen magyarázhatja a narráció konfúz jellegét, mivel láthatóan a narrátor számára is váratlanul következnek egymásra az események. Nemcsak a különböző idősíkok, hanem a mentális és az időbeli utazás is egymásba íródik. „Sehol a Szász-kert. A promenád hársfái: sehol” (74.) – vagy azért nem látják ezeket, mert nincsenek ott, elpusztultak a háború során, vagy mert a hallucinogén más látványokat vetít eléjük. Az ezt a megfigyelést követő fejezetek (12–14.) a trip lecsengését, a lassú kijózanodást imitálva az addigiakkal szemben lineárisan szerveződő cselekményt írnak le, az évtizedekben mérhetőre tágitott időből kiszakítva a novella címében is jelölt egy hetet, 1941 karácsonyától újévig.

A szilveszteri összefüggéssel jelenete, ahogy arra Daniel Warmuz felhívta a figyelmet, Mary Berg varsói gettónaplójából emel át kissé megváltoztatva részleteket.³⁶ A gettó mindennapi életére vonatkozó adatok (topográfia, mozi- és színházműsor, kávéházak neve, egyéb intézmények, helyszínek és személynevek) mellett két esetben a novella kapcsolatba is lép a Berg-naplóval.³⁷ Nem egyszerűen szövegátvételtől van szó, hanem a fordított irányú szövegátvétel illúziójáról: Termann *beleírja* magát Berg szövegébe. Az első, rövid

³⁴ Bengi, i. m., 99.

³⁵ Banco, i. m., 28.

³⁶ Daniel Warmuz: Węgry, *Twórczość*, 2020/6, 159–161., 160. (A megtévesztő cím ellenére az esszé Térey életművéről szól. Ugyanitt *A valóságos Varsó* című vers is olvasható Warmuz fordításában: *Warszawa bez złudzeń*.)

³⁷ Az eredetileg angolul írt, 1945-ben az Egyesült Államokban megjelent visszaemlékezés magyar kiadása, amelyből Térey idéz: Mary Berg: *Napló a varsói gettóról*, ford. Gimes Romána (Európa, Budapest, 1990). Ez a kötet ugyancsak fennmaradt Térey hagyatékában. *A mézeshét* lengyel fordításában (Térey János: Tydzień midowy, ford. Daniel Warmuz, *ha!art*, 56. sz. [2016], 78–85.) az átvett szöveghelyek a napló lengyel kiadásából valók: Mary Berg: *Dziennik z getta warszawskiego*, ford. Maria Ślupska (Czytelnik, Warszawa, 1983).

példa azzal kapcsolatos, hogy a naplóíró a május 1-jei és 3-ai, a megszálló náci által betiltott ünnepekről (utóbbi lengyel nemzeti emléknap) a gettón kívülről érkező hírek alapján tudósítja: „Valaki egy csokor virágot tett az Ismeretlen Katona sírjához”.³⁸ A Térey-szöveg azonban tudja, ki volt az. A novella női főszereplője, Jadwiga mondja: „Mennyire hitetlen voltam Termann-nal kapcsolatban. Mit mondjak, nem néztem volna ki belőle, hogy virágot fog csempészni az Ismeretlen Katona sírjára” (71.).

A másik eset hosszabb szövegátvétel. Balra *A mézeshét* szövege, jobbra Berg naplója:

A folytatásról annyit tudok, hogy bulihiénák voltunk egy Sienna utcai összejövetelen. Bizonyos Miriamra kellett hivatkozni az ajtóban.

[...]

Tucat lánynak és fiúnak lettünk bemutatva. Bútorok alig voltak a lakásban, a szülők már átrámoltak a nagy gettóba. Pezsgő helyett limonádé, sütemény helyett pedig szendvics a „büdöskéből”.

Miriam meggyújtotta az asztalon a kis karbidlámpát. A beszélgetéstől nem hallatszott a láng sistergése, de a kiömlő gázt egyre erősebben lehetett érezni a szellőzetlen szobában.

Éjfél körül láttuk, hogy a láng vészajtóslóan keskenyedik. Miriam elfelejtett karbidot venni az ünnepekre. Egy Harry nevű fiú azzal vigasztalta, hogy most nagyon is illő sötétben köszönteni az újévet.

Dolek ránézett az órájára, és fölkiáltott: „Rögtön éjfél van!” Kórusban számoltuk a másodperceket. Mielőtt az óra elüthette volna a tizenkettőt, a lámpa keskeny lángja egyre hosszabbra nyúlt, s hangos sercenéssel aludt ki. Abban a pillanatban ütött tizenkettedszer az óra a Borromei Szent Károly templom tornyában. Miriam fölhúzta a fekete papírból készült elsötétítő rolót, hogy fényhez jussunk. Kint hó hullott, s a hold lassan úszott az erősen felhős égbolton.

Romek a pianínóhoz lépett. Óriási erőfeszítéssel kezdett bele Chopin *Gyászinduló*-jába. Hirtelen valaki azt kiáltotta: „Romek, nem játszánál valami mást?” Sosem tudta végigjátszani a *Gyászindulót*, és éppen ma éjjel kellett, hogy megsejtsa a műzsája. (78–79.)

Előadás után a barátaim az együttesből azt ajánlották, hogy tartsuk nálam a szilvesztert. A szüleim már elmentek az új helyükre a Chlodna utcába, így zavartalanul tölthetjük az éjszakát. [...] Pezsgő helyett limonádé, sütemény helyett pedig szendvics volt a „büdöskéből”. Meggyújtottam az asztalon a kis karbidlámpát. A beszélgetéstől nem hallatszott a láng sistergése, de a kiömlő gázt egyre erősebben lehetett érezni a szellőzetlen szobában.

Az órák repültek, éjfél körül láttam, hogy a lámpa lángja vészajtóslóan keskenyedik, de én elfelejtettem karbidot venni. Harry azzal vigasztalt, hogy most nagyon is illő sötétben köszönteni az új évet.

Dolek váratlanul ránézett az órájára, és felkiáltott: „Rögtön éjfél van!” Egy pillanatig néma csend volt. Romek odalépett a pianínóhoz, mikor a közeli templom tornyából idehallatszott az éjfél jelző gongütés.

Mielőtt az óra – miközben kórusban számoltuk a másodperceket – elüthette volna a tizenkettőt, a lámpa keskeny kis lángja egyre hosszabbra nyúlt, és hangos sercenéssel kialudt. Abban a pillanatban ütött tizenkettedszer az óra. A szobában sötét volt.. Fölhúztam a fekete papírból készült elsötétítő rolót, hogy egy kis fényt eresszek be. Kint világos hó hullott, s a hold lassan úszott a felhős égen.

Ebben a félhomályban láttam, amint Romek lassan a billentyűkre teszi a kezét. Óriási erőfeszítéssel kezdett bele Chopin *Gyászinduló*-jába. Mindenki hallgatott. [...]

Hirtelen valaki azt kiáltotta. „Romek, nem játszánál valami mást?” Sosem tudta végigjátszani a *Gyászindulót*, és éppen ma éjjel kellett, hogy sejtse a műzsája. (125–126.)³⁹

³⁸ Berg: *Napló*, 145.

³⁹ A novellában említett Borromei Szent Károly-templom néhány oldallal később szerepel Mary Berg naplójában (128.).

Bármennyire a kilencvenes évek nyelvét idézi a „bulihiéna” szó, mint láttuk, a látomásban 1941 szilveszter éjjel járunk, és a szóban forgó Berg-naplórészlet is 1942. január 1-jei keltezésű. Termann a Berg által leírt buli vendégei közé írja magát és Jadwigát. A megérkezéskor „bizonyos Miriamra kellett hivatkozni”, és Termann kétszeresen is ezt teszi, amennyiben szövege az átvétel révén a Miriam Wattenberg néven született Mary Berg naplójára hivatkozik. Jelentőségeltjes, hogy a dokumentumigényű naplóból nem a varsói gettó megrendítő nyomorúságát megörökítő valamelyik részletet dolgozza fel Térey szövege, hanem egy nyugodtabb, a körülményekhez képest felszabadult történet már-már humoros, anekdotaformájú elbeszélését (talán az egyetlen ilyen a Berg-naplóból). A szilveszteri ünnepély lecsengeti a korábban megtapasztalt konfúz Varsó-élmény feszültségeit, és az „új év, új kezdet” metaforája révén a kijózanodással párhuzamosan a továbblépésre is alkalmat ad Termann számára.⁴⁰

A kötet záródarabja, a *Fércmű*, noha narrációja és motívumkezelése inkább széttartó, mintsem *A mézeshé*hez hasonlóan izgalmasan kísérletező, nemcsak a nevelődési történetív (nyitott végű) zárlatát adja, hanem a térkezelés tekintetében is eljut az első novellák erősen referenciális, „személyes” ábrázolásmódjához képest a túloldalra. A varsói helyszíneket – számos kerületet, utcát, kávéházat – megidéző szövegben a lengyel főváros topográfiája és Termann ottani mozgása olyannyira inkoherens, hogy Varsó neve egyre üresebb szimbólumként értelmezhető. Az eggyel ez előtti novellában (*Edzés a mézeshetekre*) Termann az „Átokvárosból” történő kivonulására készül, így feltehető, hogy valóban elhagyta Budapestet. Ám a *Fércmű*ben olyannyira nincsenek lehorgonyozva az idő- és térkoordináták, hogy a szöveg nem olvasható másképp, mint hogy az elbeszélő valójában varsói helyekre írja bele a – feltehetően máshol, mindegy, hol megesett – epizódokat. Varsó minden, a hős által valaha bejárt helyet magába sűríti: ha Termann felfogható szerzői alteregófigurának, akkor ez a Varsó a biográfia tereinek alteregója. Az életmű utolsó, a referencialitás maximumához az önéletrajzi vallomásosság írásmódjával közelítő darabja, a *Boldogh-ház, Kétmalom utca*⁴¹ felől olvasva ez még egyértelműbb. „Eszembe jutott négy olyan hely, ahol legalább tíz éve nem fordultam elő”, olvassuk a novella felénél (106.), és a rákövetkező, varsói helyszíneket soroló lista elemei közül három is azonosítható a memoárból: egy debreceni és két budapesti epizódban.⁴²

A *Fércmű* – talán a címe is erre utal – számos szöveget megidéz.⁴³ A varsói gettó folklorján (*Geto Lider*)⁴⁴ és cím szerint említett könyveken kívül egy The Cure-dalszövegrészlet

⁴⁰ Szintén Mary Berg naplójából származik a novella legtöbb gettóbeli utca- és személyneve (például a Hirschfeld [vagy Hirszfeld] kávéház, Helena Ostrowska énekesnő, Weisman-tánciskola, Új Kamara és Femina színházak, „Harc a spekuláció ellen” bizottság, Sienna és Chłodna utcák, Leszno utcai bíróság stb.).

⁴¹ Térey János: *Boldogh-ház, Kétmalom utca: Egy cívis vallomása* (Jelenkor, Budapest, 2020). A továbbiakban: *BH*.

⁴² „A Mickiewicz utcai iskola földszintje, ahol indigókék köpenyben kakaóztam” – „Ott kakaóztunk a büfében az indigókék köpenyünkben [az Eötvös utcai iskolában]” (*BH*, 78.); „Marszałkowska utcai szoba, ahol először aludtam Varsóban, s ahol a *Gázlángot* néztük anyámmal. Hideglelős volt benne az Ingrid Bergman.” – „anyám nővérénél [...] egy Rákóczi úti gangos, palaszürke bérházban [...] aludtam először Budapesten [...] A *Gázlángot* néztük [...] A film hideglelős és hátorzongató hangulata elbűvölt” (*BH* 276., 279.). A negyedik helyszín („A tábori harцерз [lengyelül: cserkész]-tábor büféje, ahol rácsúsztam a rostos őszilére”) a csillebérci táborot idézi (*BH* 321–322.).

⁴³ Az itt említetteken kívül a novelláskötet más szövegekőzi kapcsolatait tárgyalja Angyalosi – Bán – Németh – Radnóti, i. m.

⁴⁴ Az archív felvételeket tartalmazó, a gettóban énekelt vagy ott született lengyel és jiddis nyelvű dalokat tartalmazó, Térey hagyatékában fennmaradt kazetta: *Pieśni getta / Geto Lider*, Vega, 1991. *A mézeshé* szilveszteri jelenetében elhangzó *S'brent* című dal is szerepel rajta.

fordítását is olvashatjuk (104.). Termann az egész elbeszélés során Helena nevű szeretőjétől búcsúzik, vagy rá emlékezik vissza, és ilyen hangulatban veszi kézbe „Słowacki levelezését azon a helyen, hogy »Elmúlik az élet, édes Helenka, biztosan elmúlik, és aztán már minden mindegy.«” (105.) Az idézet forrásában Helenka helyett Ilonka olvasható, szerzője pedig nem a lengyel költő, hanem „Desiré”, azaz Kosztolányi Dezső, aki leendő feleségének írta e sorokat.⁴⁵ Ez az átsajátító szövegátvétel arra mutat rá, hogy a *Termann hagyományai* végére, a hős identitáskeresésének végére (?) minden valóságvonatkozás illuzórikussá, minden tulajdonnév szimbolikussá, valami mást helyettesítővé válik. Dezső végre önmaga lett, de minden más bizonytalanabb, mint valaha.

⁴⁵ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*, s. a. r. Réz Pál, Kelevéz Ágnes, Kovács Ida (Osiris, Budapest, 1998), 325. sz. levél, 233–235., 235.

NINCS ITT RENDBEN SEMMI

A kimozdult világ sokszólamú kalandregénye – Vida Gábor: Ahol az ő lelke

„Nincs itt rendben semmi, mondja komoran
az ember, feldob még pár gallyat a szekérre,
elrántja a ló elől a maradék szénát, aztán megindul
egy alig látható sáros úton.” (160.)

Hogyan lehet kalandos az olyan arányú történelmi megrendülést és fordulatsort kiváltó esemény, amilyenbe az első világháború sodorta a kontinenst? Vida Gábor *Ahol az ő lelke*¹ című regénye vállalta a kockázatot, hogy mégis fordulatos történet sorba foglalja két huszadik század eleji, erdélyi nemzedék történelmi tapasztalatát. A regényíró a zsigereiben hordozza a képességet, ami a magyar elbeszélő hagyomány rég nem hallott tónusát idézi. Azt, ami tartósan leköti a figyelmet, az értelemre, az érzékekre hat, és mozgósítja a képzeletet. A kalandszövéshöz adottság kell, erről tanúskodnak a műfaj nagy, múltbeli mesterei. A regény szereplőinek második generációjához tartozó Werner Lukács látószögéből fogalmazódik meg a mondat: „Megszokta Afrikában, hogy semmin se csodálkozzék, de ott, kivált az első időkben, és még sokáig, semmit sem értett a dolgok folyásából, vagy csak nagyon keveset. Itt gyors iramban fogott fel valami fontosat, mégis közönyt erőltetett magára, pedig a tapasztalat, az észlelés mikéntje drámai volt: itt most mindenki gyűlöl mindenkit, és nem lehet tudni, miért” (109.). Magyar regényben ritkán találkozunk ilyen tiszta állapotfelméréssel. A világháborús regény mondata mintha jóslatként vetülne előre, aktualitása változatlan, érvényesülése töretlen a régióban. Vida merészen, kalandos utakkal, meg nem valósítható szerelmekkel bontja ki regényfikcióként az erdélyi apa és fiú megrendítő történelemélményét. Párhuzamossá teszi az apa életén át tartó szerelmét fia anyja iránt, valamint a fiú kitartó vonzalmát Daniel Klaudia iránt. Ismétlődés, párhuzamosság, mély és meg nem valósítható, életre szóló érzelmi kötődések, hűségek és esélytelenségek. Bennük a nagy fordulatok, vissza nem fordítható bekövetkezések. Kalandok a sodrásban, pergés az eseményekben és kiszámíthatatlan, váratlan, drámai következmények minden síkon.

A regénykompozíció megfontolt megoldásaival érzékeltetni kívánja, és oldani azt a kiheverhetetlen, majd mégis túlélhetőnek bizonyult törést, amit az erdélyi, partiumi (másként a bánáti, bácskai, felvidéki, kárpátaljai) régió sorsába az első világháború utáni térképek hoztak. A *Legyünk hát akkor túl a nehezén!* című bevezető fejezet a pontos helyzet és viszonyulásmód kijelölése, a személyes elbeszélő értékelő álláspontjának deklarálása. Kolozsvárt 1918-ban megszállják a románok, ez már történelem, Erdéllyel nem tudtunk mit kezdeni, ez a vélekedés pedig radikális bírálata az egész magyar magatartásnak, korról korra folytatódó iránytévesztő magyarországi politikának és országglásnak. Egyértelmű, hogy a fikció mai látószögű történelembírálatát a 20. századi história következményeinek tapasztalata érlelte ki.

¹ Vida Gábor: *Ahol az ő lelke*. Budapest, Magvető, 2013. Az idézetek a regény második, átdolgozott 2019-es kiadásának oldalszámaira utalnak.

Középpont. Regényes fantázia és fikció sem szükséges ahhoz, hogy a Nagyháború előtti időszakból indított, és az 1913 és az 1919 között zajló regénytörténetben ne a választott vagy a kényszerű eltávozás, a történelmi sodrás által mozgásba lendült helycserék, menekülések, repatriálások, visszatérések alakítsák az előtérben és a háttérben álló szereplők sorsát. Mindezt érinti, érzékelteti és fordulatos epikába foglalja a történet. Elgondolkodtató azonban, s talán éppen ebben áll az *Ahol az ő lelke* mesterségbeli bravúrja, hogy két főalakját, Werner Sándort és fiát, Lukácsot útra bocsátja ugyan, ám a nagy kalandok után vissza is téríti a kiindulópontba. Kolozsvár a keret, ezen belül azonban létrejön egy kivételes árnyaltsággal megalkotott, sok jelentéssugalmú, szimbolikus tartalmakkal gazdagított centrum: a Kolozsvár főterén, a Szent Mihály-templom előtt álló Mátyás-szobor. Minden lényegi érzelmi és értelmi tartalom együtt van itt. Már-már úgy tűnik, ha ezt nem jelölné ki a képzelet, az egész kalandokkal mozgatott regénytörténet is a levegőben lebegne, értelmét veszítené. Lesz, ami lesz, maradt hova visszavágyani, és lesz, ami lesz, vissza kell oda toppanni.

Lukács és barátja, Bartha Kálmán festő viszonya, története több ízben is megeleveníti a valós vagy anekdotikus eseményt, amikor Jókai felveti az elkészült szobor alkotójának, Fadrusznak, hogy Mátyás király, Magyar Balázs, Kinizsi Pál, Vitéz János és Báthori István mellől hiányzik a szoborcsoportból egy nőalak. A fikció remek ötlettel csakugyan a közelbe varázsol egy fiatal nőalakot, akibe mindkét fiatalember szerelmes lesz. „Minden valamirevaló ércszobor olykor leszáll a talapzatáról, sétálni egyet, vagy hogy beavatkozzon a történelem menetébe, mondja Jókai elégedetten” (27.). Daniel Klaudia a véletlenül felbukkant nőalak, aki nemcsak sok rajz, vázlat és vágyakozás tárgya lesz, s marad, hanem a szoborhoz hasonlóan a tartós vonzást, ragaszkodást képviselő asszonyalak. Lukács sokéves hányattatásai, megpróbáltatásai alatt és kimerültsége, visszaérkezése idején is megismétlődnek a szobor megelevenedésének jelenetei. Mintha csak innen, más pontból nem is lehetne orientálódni. Központi, sokjelentésű jellep tényleges valójában és minden megelevenített, virtuális képzetében: mint ábrázolandó rajztárgy, mint a megőrzött történeti tudat centruma, a későbbi nemzedékek tájékozódási pontja. S mindezt rávetül a felejthetetlen nőalak, a szerelem, a hovatartozást megerősítő vágykép.

„Igaz, hogy Kolozsvár Magyarország másik végén van, de mi ez a távolság Afrika végétlen szavannáihoz vagy az Indiai-óceán hullámhegyeihez képest? Azt nem tudja még, hogy Kolozsvár nincs többé Magyarországon, Magyarország is éppen csak hogy, esetleg tudja már, de nem érti, nem ér rá foglalkozni azzal, hogy ideiglenes állapot ez, történelmi baleset, amilyen sok volt eddig is, vagy örökre így marad” (108.).

A főter és a Mátyás-szobor regénybeli rendeltetése kiemelkedő. Szinte az egész kompozíciós struktúra íveinek gyűjtőpontja, ami nélkül nem is értelmezhetők a cselekvések, késztetések, elindulások, visszaérkezések, kiindulópontok és célpontok, valamint az alakok közötti viszonyok. Tehát e helyen, ennek a városnak a főterén, éppen e szobor tövében egyesül a nehezen megfogalmazható vonzás, töretlen kötődés, végső döntés. Innen el, ám pont ide vissza. Legyen bármi is. Egyértelmű többlettartalom a hovatartozás és a letisztult azonosságtudat. A szobrok több élethelyzetben, álomban, látomásban mozdulnak meg, megelevenednek, mozgósítanak, figyelmeztetnek, fegyelmeznek, leszállnak talapzatukról, bátorítanak, helyükre térítik az elbizonytalanodókat.

Werner Lukács véletlenül adódott, hosszú afrikai kalandútja után visszavánszorogva városába mintha arra rebbenne fel, hogy szólítják. „Merre voltál, kicsi szolgám, rezzen fel egy dörmögő hangra, és nem tud felállni, megmoccanni, de azt érzi, hogy válaszolni kell. Mindent el kellene mesélni, nyilván a király kérdez, aztán egy súlyos kéz nehezedik a vállára, szorítja is, meg tartja erősen, hátrafordulna, hogy miféle játék ez, de rémülten veszi észre, nincs a szobor sehol, üres a talapzat, és a zászlókat nekitámasztották, nem libben egyik sem. Eltűnt Mátyás a négy emberével, csak a templom sötét tömbje magaso-

dik fenyegető háttérnek (...) Erős kéz tartja, szorítja, és ő mondani kezdi, sorolni, hogy Mount Elgon, Eldoret, Mombasa, Port-Szaid, Trieszt, Budapest, Kolozsvár, ez utóbbi három a te országod is volt, uram király, aztán egy ló patacsattogását hallja, mégiscsak igaz lehet, amiről annyit beszéltek, hogy időnként leszáll a szobor..." (167.) Úgy rétegződnek itt egymásra a képzetek, látomások, a belső bizonytalanságból kivetülő tartalmak, kapaszkodó mozdulatok, hogy még a piederstálon álló szobrot is kimozdítják helyükből. A kimozdult világ egyetlen centrumba rántása ez. Visszatalálás a saját helyhez, az egyetlen rögzített ponthoz. Kapaszkodó, biztonság, a tökéletes bizonytalanság közepette. Honatalanság és hazatalálás. Hova?

Stiláris sokhangúság. Az alig egyoldalas bevezető fejezetben együtt van a tiszta hangütés, a benne foglalt ironia, távolságtartás, keserűség. A narráció tónusát a továbbiakban humorérzék, a népi logika rövidre zárt, tömör beszédmódjának, groteszk bölcsességének, szentenciózus hajlamának és szótlanságában is beszédes fordulatainak hatása alakítja. A regény lexikális gazdagsága, korjellemző szókincse, hangulatérzékeltető sokszínűsége, hatásos kompozíciós megoldásai (lekerekítés, váratlan berekesztés, ellenpontoszó csattanók, keménység és gyengédség, kihagyásosság, céltudatosan vezetett narratív ívek, megszakítás, váltás) és az egyedülálló elbeszélői stílus árnyalt elemzést igényel. Nehéz eldönteni, melyik megoldás nyomába eredjünk, hisz oly sok a frappáns, emlékezetes nyelvi csín, bravúr. Minthogy a harmadik személyű elbeszélő gyors ritmust diktál, peregnek, peregnek az események, megoszlik a figyelem a történések és a mondás, a beszéd, a szereplői szövegek nyelvi eredetisége között. Vissza-vissza kell lapozni, megállni, hogy a regénynyelv élvezése töprengő tűnődésben mélyülhessen el. Közben pedig ne maradjunk le az eseményzajlás követéséről.

Bahtyin nyomán dúskálhatunk a nyelvi rétegek és a stiláris fineszek, váltások gazdagságában. Együtt van az egy évszázaddal ezelőtti erdélyi és a budapesti polgári modor, az úri réteg szókincse, továbbá a vidéki, a helyi nyelvhasználat, a paraszti nyelv tömörsége, a szótlansággal határos rövidre zárás. A döntő kérdésekre adott válasz: *csak*. A kilátástalanságban elhangzó kérdésre, jön-e vonat és mikor, a válasz: *majd*. Egy-egy szó elég arra, hogy magába foglalja a szituáció lényegét. Erősek a tudatos vagy a véletlen, természetes hatáseffektusok. Ott így mondják, másutt másként.

Az *Egy dadogás történetéből* (2017) idézek: „És én hiába írok le mindent pontosan úgy, ahogy történt, vagy ahogy legjobb tudásom szerint megesett, mert azonnal fikció lesz belőle, kitaláció, ami újabbakat vonz magához” (346.); „mindig a mondhatóság mentén haladok a történet vége felé, ami lehet, hogy az igazság, de ki tudja ezt most megígérni?” (358.) Mészöly Miklós se merte ezt megígérni. A mondhatóságot ebben a regényben sok forrás táplálja. A sokszólamúság több perspektívából és többféle nemzedékhez, társadalmi réteghez tartozó szereplők beszédmegnyilvánulásaiból szövődik. Vida Gábor különleges érzékkel működteti a Románia előtti erdélyi régió és az új román korszak különféle nyelvi megszólalásmódjait. Más a stílusa az 1900-ban kvietált honvéd hadnagynak, Werner Sándornak és tisztokollégáinak a modora, mint a vidéki népé. Másként szól a rejtélyes gazdagsághoz jutó Ilarion Savinról szóló fejezet, aki cigány rabslógaival épített a galaci turzáson magának kastélyt, s hol orosz, hol török, hol román alattvalóként gazdagodik gabonakereskedőként, rablásból, ebből, abból. Egzotikus epizód, pillantás a Balkán keleti tájkának mindenkori keveredő, kavargó, furcsa históriájára.

Az *Ahol az ő lelke* regényfikciójában Werner Sándor volt honvéd hadnagy és fia, Lukács sorsa a bevezetésbeli történelmi reflexió forrása. Az apa és a fiú hányattatása, kalandjai, kockázatos nekilendülései és megtorpanásai kimondva, kimondatlanul is azt igazolják. Erős karakterek, emlékezetes alakok, akikhez a (látszólagos) kívülálló narrátor ironikusan, egyben szeretettel viszonyul, s így vezet végig a történeten. Furcsa lehet az állítás, mégis érvényesül egy különös érzelmi többlet a meseszöveg és figurái között létesülő vi-

szonyban. A dinamikus történet elbeszélője a mesemondás közvetlenségének, az élő megszólalás fordulatainak mestere. A *mendegélt* igeforma is éppen ezt idézi bennünk, holott nem mesében vagyunk, hanem a románok által megszállt 1918-as budapesti utcán. Vida nyelvi készlete, stílusbravúrai kitágítják a történet horizontjait. Helyenként a lokalizálás érvényesül, az ismert világ árnyalódik, máshol a nyelv az idegen közegekbe csöppentek bizonytalanságainak rendelődik alá. A magyar prózát új síkok bővítik, autentikus és eddig nem hallott beszédfordulatok, más nyelvi logika, mint a mai köznyelvi kiüresedésből táplálkozó, közhelyes elbeszélő szövegekben.

A Nagyháború világot felforgató eseménye előtt, alatt, után játszódó történet elbeszélője vállalja a kalandos cselekményszöveget, a reménytelen szerelmek sorsokat befolyásoló témáját, a lemondás, eltávozás és visszavágyódás emócióit mint a két főalak, Werner Sándor és Lukács döntéseit és történetét meghatározó erőket, motivációkat. A kaland már-már ismeretlen a kortárs magyar prózában, az érzelmek, a ragaszkodás, vágyakozás mint ha régóta kiveszett, említésre sem méltó tartalmak lennének. Az *Ahol az ő lelke* függetlenedik mindtől, és a regényműfaj időnként háttérbe szorult lehetőségeit és tartozékait mozgósítja. A cselekményszöveg és bonyolítás kiválóan működik, a dinamika poétikai rendeltetésű. A hatás a kiválóan koncipiált alakokból, viszonyaikból, valamint a felfordulást hozó történelmi változások erőteljes, ám mégis közvetett érzékeltetéséből következik.

A történetek nem a harctereken, hanem azoktól távol zajlanak. A törést így inkább a visszatérés hordozza a megváltozott körülmények közé, a régi helyszíneket tartalmazó új térképekre. „Soha többé nem lehet megszokni azt a világot, amelyben a tudott és a teljesen ismeretlen nyelv már nem jelent védelmet. A valóban fontos kérdések nem nyelvi kérdések, gondolja Lukács” (241.). „Lukácsot nem hatja meg a sok reménykedő, megalázott, megszégyenített ember, akik hónapok óta nem kapnak fizetést, és túlbadnak lassan az ékszereiken, a jobb ruháikon, mindenben, ami nélkülözhető, és el lehet kótyavetyélni, aztán felgyurakodnak egy repatriáló vonatra, és azt hiszik, hogy sikerült az utolsót elérni, ha nem is boldogok, de felszusszannak és remélnek. Nem látták, hogy milyen a megszállt Budapest.” (222.)

A regénycím értelmezéséért az afrikai kalandhoz kell visszalapozni. A sebláztól, máliától szenvedő, furcsa körülmények folytán afrikai vadásszá lett Lukácsról mondja egy öreg maszár, hogy „nem halhat meg a fiatalember, nincs itt az ő lelke” (125.). Évekkel később a Kolozsvárt megszálló román tiszt teszi fel a kérdést Lukácsnak, hogy hol volt az ő lelke akkor. „Azt nem tudom én sem, de most már egészen közel van, egyre közelebb” (uo.), így hangzik a válasz. S talán a regény 2019-es kiadásában szereplő fejezetcímek, a helynevek, Kolozsvár, Fiume, Afrika, Trianon, Duna, valamint a többszöri személyes odafordulás, a „fiam” megszólítás ismétlődő felmerülése, az irányjelzések, „menni kell”, „hazafelé”, a kétkedések, „és akkor most hová?”, mind, mind bolyák, világító, vagy éppen kihunyó fényforrások. Magukban is megálló rajzolatai a ténferegésnek, keresésnek, ragaszkodásnak, együvé tartozásnak mindabban a bizonytalanságban, amit a korszak talajvesztése magával hozott. Egy remekül megszerkesztett, nagy jelentőségű, eszméltető kortárs regényben.

HIÁNY, FELESLEG ÉS NYERESÉG A SAJTBAN

A flamand Alphons de Ridder (1882–1960) egyszerre volt dörzsölt vállalkozó (ma azt mondanánk: reklámszakember, de fellépése előtt Belgiumban ez a szakma gyakorlatilag nem létezett) és író, aki Willem Elsschot néven publikált. Életében De Ridder – néha kényszerűségből is – igyekezett különválasztani két énjét, kétféle tevékenységét: irodalmi pályáját is azért fejezte be idő előtt, mert nem akarta, hogy az első, majd a második világháborúban is a németekkel kollaboráló flamand mozgalmár, August Borms mellett írott verse körül kibontakozó botrány befolyásolja üzletemberi ázsióját. Egyes könyveiben viszont éppen – több mint kétes – üzleti ügyeit és a magánéletét meghatározó alapvető kettősséget tematizálta. Üzletember-énje, ha az irodalmat nem is, az irodalmi életet és intézményrendszert mindig kajánul szemlélte. Jellemző, hogy üzleti machinációival még azokat az irodalmárokat is megpróbálta lóvá tenni, akik felfedezték – vagy inkább felfedezni *vélték*, mivel a fennmaradt dokumentumokból ma már az is tisztán látszik, hogy Elsschot valójában az irodalmi karrierjét is maga irányította, csak jól felfogott érdekében hagyta, hogy hiú és önhitt szerkesztői és kritikusai azt hihessék: az ő védencük, ők találták ki és alakítják az írói imázsát. A groteszkbe hajló realista kisregények mesterét látták benne, akit ironikus, kaján humora, cinizmus mögé rejtett érzékenysége megkülönböztet a tősgyökeres flamand „népi” íróktól, a friss hangú, nagyon „nem irodalmi író”, akinek a művei általában városi környezetben játszódnak, és nemritkán a modern életet ábrázolják, vagy egyenesen a „feje tetejére állított” kapitalizmus természetrajzát adják.

De Ridder írói nevében a Willem köztudomásúlag egyik legkedvesebb olvasmányára utal, a rókaregény középholland változatának,¹ a *Reynaert de Vos* zseniális szerzőjére.² Ez a rendkívüli alkotás termékenyen találkozott De Ridder életével; mindenesetre Elsschot néven élete bizonyos szakaszának történéseit, úgy tűnik, csak alig-alig elváltoztatva, olyan minta szerint írta meg *Lijmen* (Rászedés) című 1924-es regényében, amely nagyon emlékeztet a rókaregényre. Mindkettőnek a törvényen kívüli, a magánzó a hőse, akinek minden ravaszságára, élelmességére, önzésére, sőt gonoszságára szüksége van ahhoz, hogy talpon maradhasson a világban, ahol farkas (azaz róka)törvények uralkodnak. Elsschot regényében Boorman és adeptusa, Laarmans csúnyán megbünteti azokat, akik nem tudnak maguknak parancsolni, akik többre-nagyobbra vágnának, mint amire beárazza őket az élet. Boorman „rászedéssel” foglalkozik: abból él, hogy kiszemelt áldozataival, többnyire iparosokkal és boltosokkal lehetőleg százezer példányban megrendelteti színes-szagos folyóiratát, az *Egyetemes világszemle* soron következő számát, melyet ígérete szerint legalább részben az illető vállalkozásának szentel majd. Módszere egyszerű, de nagysze-

Elhangzott a Hites Sándor és Szabó-Reznek Eszter által szervezett *Elbeszélni a pénzt. Gazdasági reprezentációk a prózairodalomban* című budapesti konferencián 2023. április 28-án.

¹ A középkori németalföldi irodalom egyik gyöngyszeme, a *Reynaert, a róka* (Van den Vos Reynaerde) címen ismert állateposz 1257 és 1271 között íródott. Máskülönbben ismeretlen szerzője Willemként mutatkozik be az elején. Willem közvetlen mintája a francia *La Plaid* (A védőbeszéd) volt.

² Keveset olvasott, nagyon megvágotta az olvasmányait; rossznnyelvek szerint a számlakönyvét szerette legjobban.

rú: többnyire apróbb csaláson kapja a cégtulajdonost, aki a leleplezéstől tartva aláírja az orra alá dugott megrendelőszelvényt; de az is előfordul, hogy a megrendeléshez elég az illető hiúságát legyezgetnie. Ezután Boorman Laarmans segítségével elkészíti az új számot (ehhez csak kicsit kell átgýúrniuk a korábbi évfolyamokban megjelent cikkeket), majd leszállítják az igényelt mennyiséget, ami aztán ott porosodik a cégnél ítéletnapig, hiszen ekkora tömegben semmire sem jó. És persze a megrendelő is inkább takargatná, hogy szégyenszemre fogást találtak rajta és rászedték – nemhogy terjesztené annak nagyon is nyilvánvaló bizonyítékát.

Jó pár év kényszerű hallgatás után Elsschot újabb kisregénnyel jelentkezett, a *Sajttal* (1933), melynek megint csak Laarmans lett a főszereplője, és amelyben a szerkezettől kezdve a motívumokon át a szereplőkig, sőt, komplett jelenetekig számos eleme visszaköszön a *Rászedésnek*. Ebben a kisregényben (két magyar fordítása is ismert: Sajt [fordította Wekerle Szabolcs], in: *Sajt/Lidércfény*. Gondolat, Budapest, 2008, illetve Sajt [fordította Dékány Károly]. Forum, Amsterdam, 1987) Elsschot mintha fordított volna egyet korábbi nézőpontján: a rászedés motívuma némileg háttérbe szorul, helyette (vagy inkább mellette) a „becsületes munka” lehetősége-kérdése merül fel. Itt jegyzem meg: ha a család, a rászedés eleme el is halványodott valamelyest, az új műbe bekerült egy másik, úgyszintén a rókaregényből ismerős motívum: akárcsak Reinaert, a róka egykoron, a magánzavá avanzsált lázongó Laarmans is a saját útját szeretné járni a világban, ugyanakkor nagyon ragaszkodik a családi fészekhez, ahová az erősek és a gyöngék is visszavonulhatnak egy-egy sikeresen vagy sikertelenül megvívott ütközet után.³ Ez még akkor is igaz, ha a *Sajt*-ban történetesen ennek a mintának egy sajátos változatával találkozunk: a világban sikertelen, balkezes antihős otthon *kompenzál*, az egyik pillanatban letorkollja, a másikban már keblére ölelné a feleségét és a gyerekeit. Remélt üzleti sikereivel megrendülni érzett családfői szerepét is próbálná helyreállítani, de ezek elmaradásával otthon is csak még frusztráltabb lesz. A *Sajt*-ban Laarmans botladozásának története családi kontextusba ágyazódik és az anya halála után maradt úr a legfontosabb.

A *Sajt* cselekménye röviden a következőképpen foglalható össze: anyja halála után az irodista Laarmans sajtkereskedésbe kezd „pártfogója”, Van Schoonbeke úr kezdeményezésére. Patrónusa összehozza egy holland barátjával, Hornstrával, aki kinevezi az általa forgalmazott edami sajt terjesztőjének – a lúd legyen kövér! – Belgium, Hollandia és Luxemburg nagyhercegség egész területére. Laarmans több energiát fordít a külsőségek megteremtésére, mint a vállalkozás tényleges elindítására. Alig ad el valamit, és hamar úgy érzi, hogy nem bírja tovább, összeroskad a teher alatt. Visszaadja a megbízást Hornstrának, és visszatér a munkahelyére, ahol immár jobb érzéssel „veszi újra magára a láncokat”.

Szempontunkból most talán az a legérdekesebb, hogy miként kapcsolódik a *Sajt* a *Rászedés*hez. Miben, hol ragadható meg a pozícióváltás az előző kisregényhez képest, amely arról szólt, hogy Laarmans rászedőnek áll, és egy jobb, könnyebb élet reményében mások álmainak vámszedője lesz (ha a vége felé már élmelyeg is a „munkájától”)?⁴ Ha a történet legelején esetleg még azt is hihetnénk, hogy a *Sajt*-ban Laarmans ott folytatja, ahol a *Rászedés*-ben abbahagyta, hamar kiderül, hogy inkább a fordítottja igaz, eleve a másik oldalon, a megvezetettek között találja magát.

A *Sajt* elején ugyanis az egyik minden hájjal megkent szereplő belerántja az üzletbe a jobb életre ácsingózó Laarmant (ez tehát még a *Rászedés*-re emlékeztet), aki azonban ezál-

³ Egy korát megelőző Meursault lenne? Sok a motivikus egyezés: a Mamához ragaszkodás, a társadalmon-kívüliség, a képmutatás elutasítása. Laarmans néha nagyon élesen lát, főleg, ha környezete képmutatásáról vagy machinációiról van szó (de nem mindig). Ez azonban egyáltalán nem hat vissza a magatartására.

⁴ Ezt mondjuk inkább a *Lijmen* 1938-as folytatásából, az *Het Been*-ből (A láb) tudjuk.

tal rászédett lett – legalábbis annak érzi magát –, minthogy ezúttal neki kellene eltüntetnie a próbaként leszállított hatalmas mennyiségű árut (ami most történetesen sok láda sajt, és nem több bálányi papír).⁵ Amikor azonban kiderül, hogy a maga egyszerű módján aligha lesz képes többet eladni néhány guriga sajt nál, pánikszzerűen más eszökhöz folyamodik, egy hirdetés nyomán találkozik Boormannal (akit azonban, noha a *Sajt* cselekménye elvileg jó pár évvel később játszódik a *Rászedés*énél, ebben a kisregényben korábban még csak nem is ismert). Boorman félórás gyorstalpaló keretében megpróbálja kiokosítani, elmondja neki, hogyan, milyen fellépéssel, milyen praktikákkal adhat el – à la *Rászedés* – nagyon sok sajtot egyszerre. Laarmans felkeresi az ismerős sajtoltot – és itt megismétlődik a *Rászedés* egyik jelenete. A *Rászedés*ben a csalónak állt Laarmans nagyon nehezen tanul. Először akkor látjuk felsülni, amikor egy bútorboltban felajánlja a tulajnak, hogy vállalkozásáról dicshimnuszot ír a *Világsemlébe*. A tulaj azonban rövid úton kiadja az útját: tudja magáról, hogy nem klasszikus fémágyakat gyárt, hanem olcsó forgácsárut, de erre is akkora a kereslet, hogy alig győzi; köszöni, nagyon jól megvan. A *Sajt*ban gyakorlatilag ugyanez játszódik le: a boormani instrukciók alapján megkönyékezt sajtoltosról is kiderül, hogy érti a dolgát, tudja, meddig nyújtózhat, s mivel beszélgetésük közben sorban kapja a telefonokat, majd gyorsan autóba ül és elviharzik, világos, hogy sok munkával és józan szakértelemmel biztonságosan lehet működtetni egy közepes vállalkozást. Az ilyen embereken lehetetlen fogást találni, minden rászédő trükk hiábavaló, Laarmansnak esélye sincs (de Boormannak se lett volna). Csakhogy a *Sajt*ban, Boorman ide vagy oda, elvileg mégsem azt kellene kitanulnia Laarmansnak, hogyan sózzon el nagy tételt valamiből minimális munkával (illetve azt, hogy kit *nem* lehet befűzni, hogy mire vigyázzon, ha csalni akar), hanem azt, hogyan adhat el folyamatosan megfelelő mennyiséget valamiből, ahogyan például „a jó sajtkereskedő” csinálja. Ehhez azonban rövid az esze, az adott szituációban képtelen váltani, nem kapcsol, hiszen nem erre készült... És nem is igazán lenne ideje elgondolkozni az eseten, mert lélekben már feladta, teljesen kétségbe van esve: úgy érzi, nem bírja tovább, vissza akarja adni az ipart (noha legfeljebb három hónap telt el a szerződés aláírása óta).

Úgy tűnik, Elsschot három lehetőséget, három hozzáállást vázol fel, melyek közül talán csak az első nem ajánlaná senkinek (mintha kicsit le is nézné azt, ha íróként meg is adja a tiszteletet a kisembernek). Laarmans abban él, hogy csak az nevezhető munkának, amit az ember a két kezével, homloka izzadságával végez (jellemző, hogy kis kosárban személyesen viszi ki a sajtgurigákat), mindenestre a munka akkor az igazi, ha kellőképp kényelmetlen és kellemetlen (bemenni egy sajtoltba számára maga a halál, mert undorodik a szagoktól stb.). Úgy érzi, azonosulnia kell a gyűlölt munkával, bele kell adnia a lélekét. De még ez sem ilyen egyszerű. Hiszen egy utalásból kiderül, hogy csak jobb híján hordja ki kisszámú kliensének saját maga kis tételben vagy egyenként kosárban a sajtokat, hiszen ezt ilyenformán mégsem lehetne mással (például egy semleges céggel) elvégeztetni. Vagyis igazából szívesen eltekintene a kicsit szégyenletesnek érzett kulimunkától, és szíve szerint úgy irányítaná az üzletet, mint egy igazi nagykereskedő – de éppen azért nem teheti, mert sohasem lesz képes igazi nagykereskedővé válni. Az olvasó egy ideig – ha némi rossz érzéssel is – azon szórakozik, hogy Laarmans mindennel foglalkozik, csak azzal nem, ami a dolga lenne (írógépet vásárol, térképet vesz, de ugyanakkor beszerez egy arany töltőtollat is, stb., stb.), egyre halogatja a munkát, ül otthon ölbe tett kézzel; egy idő után azonban rájövünk, igazából az jár jól, akinek egy szalmaszálat sem kell keresztbe tennie. Ezt mutatja Laarmans patrónusának, Van Schoonbekének és léha társainak a pél-

⁵ Szegény rá se jön, hogy ez az első szállítmány, amivel nem boldogul, csak amolyan próbának volt szánva – pedig ennek tudatában nem érezte volna úgy, hogy sietnie kell, nem esett volna már egész hamar kétségbe az előtte tornyosuló feladattól.

dája, akik, úgy tűnik, valamiféle piramisjátékot működtetnek.⁶ De Laarmans a saját tapasztalatából is rájöhetne erre, ugyanis végső tanácsalanságában minden mindegy alapon beindít egy ügynöki rendszert (persze rögtön meg is bánja, mert sok csóró már a jelentkezéskor megpumpolja, aztán köddé válik). Már visszaadta az ipart, amikor befut az első levél az egyik ügynökétől (akit ismeretlenül, véletlenszerűen vett fel, és már teljesen el is felejtett), amelyben az illető jelzi, sikerült vevőt szereznie egy nagyobb tételre – az olvasó kiszámolhatja, hogy a Laarmansnál levő mennyiség harmadára! Vagyis Laarmans kínjában véletlenül fején találta a szöveget, ez az ügynöki rendszer kiválóan működhetne, antihősünk, mint egy pók, nyugodtan ücsöröghetne hálója közepén (és ehhez még csak rászédőnek sem kellene lennie). De már késő, ráadásul Laarmans itt is csak arra tud gondolni, hogyan fog majd elszámolni az így felmerülő ügynöki jutalékkal és a visszalépés után eladott sajt mennyiséggel, hiszen kínosan, mániákusan ügyel az ilyesmire... Magában már „lekerékítette” a történetet – isten ments, hogy megint kinyíljon valami, hogy megint megkezdjenek valamit...! A harmadik, köztes lehetőséget a gürcölő és a másokon élősködő „nagymenő” között pedig a már említett „jó sajtkereskedő” képviseli.⁷

Talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, Laarmans próbálkozása azért van eleve halálra ítéelve, mert nem érti, hogy egy sikeres vállalkozás esetén semmi sincs lekerékítve: mindig egyszerre van felesleg és hiány. De úgy is fogalmazhatnánk: Laarmansnak az a végezete, hogy nem képes pénzben gondolkodni. Csak a konkrét árut látja, amin túl kellene adnia, állandóan az lebeg a szeme előtt, úgy érzi, fenyegetően, ellenségesen sorakoznak fel vele szemben a gurigák. Pedig ezzel kapcsolatban is kap figyelmeztető jeleket, amelyek elgondolkoztathatnák. Amikor hajón megérkezik a sajt szállítmány Hollandiából Antwerpenbe, felháborodottan konstatálja, hogy az utolsó láda fel van bontva, és az egyik sajtgurigának hiányzik a fele. A raktározó cég munkatársai felvilágosítják, hogy a vámások akár mind a 370 ládát felnyithatták volna, és hogy a fél sajtért cserébe sokkal előnyösebb vámtarifát alkalmaztak az árura. Vagyis – bár ezt külön már nem magyarázzák el neki (sajnos) – igazából sokkal, de sokkal többet nyert az ügynök egy fél sajt áránál, de még az egész felnyitott ládányi sajt is az áránál is. A kevesebb több, sokkal több is lehet. Laarmans azonban nem számolgat, nem értékben gondolkodik, hanem azt vizionálja, hogy a felnyitott ládából „kiszöknék” a sajtok, szinte látja az előtte tornyosuló feladatot (és mindig, mindenhol érezni véli a sajtok szagát, amit gyűlöl). A vámoláskor felnyitott láda elindítja azon az úton, amelyen valószínűleg különben is járt volna:⁸ először a meg-

⁶ A *Reynaert*ban Willem is eljátszik a „heer” (úr) és az „eer” (tisztesség, de reputáció is) szavakkal (a középhollandban a szókezdő „h” ráadásul valószínűleg néma volt).

⁷ A könyv a holland és a vallón mentalitás szorításában vergődő „belga” lélek ábrázolásaként is olvasható, Hornstra versus Laarmans, illetve Laarmans versus Van Schoonbeke. Sokan ma is a flamand lélek legjobb ábrázolását látják a *Sajtbéli* Laarmans figurájában.

Kicsit szájbarágós könyv a *Sajt*. Szorgos irodalomtörténészek már bebizonyították, hamis az a legenda, amit Elsschot (a kisregényben is szereplő) Ida nevű lánya terjesztett, tudniillik hogy egy nap az iskolában az irodalomkönyvből jött volna rá, hogy az a bizonyos Elsschot nevű író nem más, mint az apja, s hogy tanítás után a padláson megtalálta volna Elsschot addigi könyveinek stóckokban álló, ott porosodó példányaait (értelmezésében az eladatlan sajt az eladatlan könyvek helyett állna). Elsschot a korábbi könyveivel sem volt sikertelen, inkább csak pechje volt, több mint ígéretesen debütált, de első regényét elfelejtették a háború miatt (igaz, a *Lijmen* már egy kis antwerpeni kiadónál jelent meg, és nem keltett nagy feltűnést). Mégis lehet benne valami, hogy a *Sajttal* most már egyszer tényleg be akart futni – úgy írta meg.

⁸ Laarmans vállalkozása már eleve halálra van ítéelve. Jellemző, hogy amikor ürügyet keresnek, hogy mivel igazolják hiányzását a munkahelyéről, másodjára bátyjának, aki orvos, az ideggyógyeség jut az eszébe (márpedig ha valaki, akkor ő jól ismeri). Ha Laarmans addig nem lett volna idegbeteg, ezután biztos az, még hajszoltabb lesz, az utcán állandóan azt lesi, nem ismeri-e fel valaki.

kezdettel kell végezni – értve ezen a félgurigát és a megbontott láda tartalmát egyaránt –, azt kell eltüntetni, ami aligha történhet másként, mint elajándékozgatással, illetve kis tételek értékesítésével. Néha az ár sem számít. Nagybani kereskedésre így semmi remény. Egyszerűen képtelen elviselni, ha valami meg van bontva, megőrül, ha valami hiányzik valamiből, legyen az egy darab sajt vagy egy láda tartalma.⁹ Jellemző módon az olvasóra vár a feladat, hogy szaldót készítsen, neki kellene a számoktól nyüzsgő kisregényben adagolt információk alapján kiszámolnia, végül is nyert-e Laarmans a sajtkalandon, mármint gazdagabb lett-e, mint volt előtte, illetve ha nem, mennyit veszített.

A legfontosabb szempontból azonban Laarmans számára mindenképp feltétlenül nyereséges volt a sajtkaland. Botcsinálta kereskedőként rettenetes mélységeket kell megjárnia, úgy érzi, valóságos keresztúton vagy sötét alvilágon kell keresztülmennie – a végén már az öngyilkosságon gondolkodik –, de a hányattatásainak köszönhetően megtanulja értékelni azt, amije van, amire – sejteti a kisregény – magától, ekkora sokk nélkül sohasem lett volna képes. (Természetesen az egész csak ő éli meg hatalmas megrázkódataként, valójában – legtöbbünk számára – semmiség.) Sőt, megtanul kicsit kevésbé görcsösen, kicsit bátrabban élni, megérzi, hogy nem kell mindig tartalékolni azt a keveset – de nem *nagyon* keveset –, amije van, családjával többet is megengedhetnek maguknak szorongás nélkül. Ennek az oldódásnak egyik jelképes tárgya a távolságot áthidaló, a nagyvilággal való találkozást lehetővé tevő telefon, amit kezdő sajtkereskedőként Laarmans bevezetett magukhoz (hogy aztán folyton azon mérgelődjön, hogy a felesége meg a gyerekei milyen sokat használják „az új családtagot”), de ami az ipar visszaadása után is náluk marad. Jellemző módon Laarmans azzal igazolja maga előtt a döntését, hogy úgyis kifizették egy évre előre. Csak nagyon nehezen tud kibújni a bőréből, de... sikerülhet. Valamivel többet megenged magának, mint addig, és így a világ is máshogy néz vissza rá, szebb, derűsebb arcát mutatja felé.

De mielőtt még ellágyulnánk... Elsschot felfogásában az író nem a megrögzött *irodista* Laarmansra hasonlít (akinek attribútumai a használtan vásárolt írógép, a vécepapírként végző fejléces céges papír, de a nagyzóló arany töltőtoll is), de nem is a „jó sajtkereskedőre”, hanem az imposztorra (Boormanra, illetve Van Schoonbekére és Hornstrára), aki lelkiismeretlenül kihasznál másokat, hogy kevés munkával sok papírt adhasson el – értve ezen a példányszámot.¹⁰ Az is az eladást szolgálja (vagy legalábbis azt *is* szolgálja), hogy Elsschot olvasóiként szánhatjuk ezeket a jobb sorsra érdemes szereplőket és/vagy nevet-hetünk rajtuk.

⁹ Mintha nem csak Van Schoonbeke, de Hornstra is az emberek veséjébe látna. Nem véletlen, hogy Van Schoonbeke rögtön első, temetőbéli találkozásuk után elhívja magához Laarmanst. Laarmans anyja temetésére nem vásárol új, fekete öltönyt – egy alkalomra nem akar ennyit áldozni, pedig futná rá –, helyette fekete gyászszalagot visel szürke ruhájának ujján, ami a kondoleálásnál folyton lecsúszik, vissza kell rángatnia. Laarmans zavarban érzi magát, mert túl mély a seb, de nem tudja kifejezni az érzéseit (elmondja helyette mechanikus és kényszeres mozdulata) – ugyanakkor kapóra is jön neki, hogy valamivel elfoglalhatja magát a sír mellett állva, és nem kell a lelkében kavargó zűrzavarral foglalkoznia. Van Schoonbeke mindkét dolgot – az öltöny hiányát és a gyászszalag szerepét is – kiszúrja, tudja, hogy Laarmans az ő embere, akit könnyen megdolgozhat. Egyébként a gyászszalagról sem lehet eldönteni, hiány-e vagy felesleg. Több hasonló motívum is van a könyvben, például a kalap is ilyen.

¹⁰ A „kevés munka” úgy értendő, hogy a *Sajthoz* csak kicsit kellett átírnia a *Lijment*, pontosabban, hogy a két könyv nagyon emlékeztet egymásra, pont úgy, ahogyan a *Világ szemle* különböző számainak a cikkei hasonlítottak kísértetiesen egymásra. (Amúgy kimutatták, Elsschot sokáig érlelte magában a műveit, csak a konkrét megírásuk, a *leírásuk* ment már gyorsan.)

MÁSÉRT ÖRÜLÜNK NEKI

Parti Nagy Lajos: Hadd legyek hús. Összegyűjtött versek, 1970–2023

Nagyon érzelmdús, magáról és a környezetéről sokat tudó költőről van szó, aki azonban igyekszik elrejtetni az érzéseit például rég elfelejtett vagy sosem volt, általa kitalált szavak mögé, bonyolult versformák és mondatstruktúrák mögé, torzított idézetek mögé, viccek és nyelvi játékok mögé, alakmások mögé, és végül olyan jól sikerül ez a rejtegetés, hogy alig-alig marad nyoma a versben érzéseknek, alanyiságnak, nem magáról a versről szóló gondolatnak.

Efféle meglátásokkal zártam be Parti Nagy Lajos minden tekintetben reprezentatív és tiszteletet parancsoló gyűjteményes kötetét. Megállapítottam, hogy ebben a költői életműben nincsenek látványos fordulatok vagy újrakezdések, ez sokkal inkább egy lineáris történet, ahol a fejlemények egymásból és logikusan következnek, néhol nagyon is megjósolhatóan. Mindez úgy, hogy az életmű alakulásának fél évszázada alatt a kontextus, ami elsősorban a magyar költészetet és annak intézményi hátterét jelenti, többször és gyökeresen megváltozott. A hetvenes évek kádári levegője és benne Nagy László, Illyés Gyula vagy Juhász Ferenc először, majd másodszor Tandori Dezső vagy Petri György olyan-nyira elmúlt, hogy ma már a Parti Nagy-versek inkább Nemes Z. Márió, Ferencz Mónika vagy Borsik Miklós szövegeivel kerülnek párbeszédbe a lapokban vagy az antológiákban. Óriási a kontraszt kívül, sokkal kisebb az életművön belül.

Ez azt is jelenti, hogy Parti Nagy költészete jellegében és törekvéseiben ma is szinte ugyanolyan, mint pályakezdése évtizedében volt, ugyanolyan egyedi, utánozhatatlan és követhetetlen, mint akkor, de közben a magyar költészet nyelve, értékrendje, érdeklődése megváltozott, és a mai közegben már nem hat ez az időközben jól megismert és kiismert versnyelv olyan erővel, mint különösen a rendszerváltás körüli években. Ma is olyan fogalmakkal írható le leginkább, mint az irodalmi hagyományhoz való újszerű viszony, a lírai én és a vers beszélője helyett központi helyzetbe kerülő nyelv és nyelvi játék, a csak Weöres Sándoréhoz és Kovács András Ferencéhez mérhető formakultúra, az Esterházy Péteréhez hasonlítható magyar-nyelv-ismeret, a magyar és a magyarra fordított költői szövegkorpusz mélységesen mély, bármikor aktívva tehető ismerete vagy a közép-kelet-európai groteszk létformánk és ennek szociális vetületei iránti érzékenység. És az első bekezdésben említett rejtett érzelmesség – amiről alább bővebben is szeretnék beszélni.

Az életmű egységét az is jól jelzi, hogy az első gyűjteményes kötet, az 1995-ös *Esti kréta* struktúrája nagyon hasonló a mostanihoz, az ugyanis az addig megjelent köteteket (*Angyalstop*, *Csuklógyakorlat*, *Szódalovaglás*) közölte egységes ti-

Magvető Kiadó
Budapest, 2023
800 oldal, 7999 Ft

pográfiával, és egészítette ki az utolsó kötet óta írt, nagyrészt alkalmi versekkel. Fontos különbség persze, hogy az *Esti kréta* néhány, szám szerint tizenegy verset kihagyott, vagyis nem vállalt az *Angyalstopból*, a mostani kötet viszont még ki is egészítette azt a gyűjteményt jó néhány, nagyjából nyolcvan akkor be nem válogatott afféle zsenyével. Kiemelendő, hogy Parti Nagy nem változtatott a verseken, nem írta át őket, mint például saját verseit Kukorelly Endre a *Mind, átjavított, újabb, régiek* című 2014-es gyűjteményes kötetében – sőt Parti Nagy igyekezett a szövegeket keletkezésük sorrendjében közölni, ami vélhetően komoly filológiai munkát követelt. Mindkettő jelentős szerzői-szerkesztői döntés volt, és mintegy felhívás arra, hogy mi magunk is a fejlődésre, a változásra és a mégis megmaradó, állandó költői eszközökre figyeljünk.

Én azonban a kötet végén, a legújabb versekkel kezdtem az olvasást, és nem egészen azt találtam, amit vártam. Lényegében alkalmi versekre, azon belül születésnap-i köszöntőkre, nekrológokra és kiállításmegnyitókra szűkült ez a költészet, mintha semmi másról nem kívánna már beszélni, sőt, mintha nem is kívánna már beszélni, de a személyes kapcsolatok, az illendőség, esetleg hasonló gesztusok viszonzása még rábírák Parti Nagyot a ritka versbéli megszólalásra. Ezek a versek egyébként formai megoldásokban, stílusimitációban, játékoságban nem maradnak alatta a korábbi verseknek, legfeljebb komorabbak, kedvetlenebbek, itt-ott klisébe csúsznak, már csak azért is, mert a sokadik születésnap-i köszöntőbe is befurakszik egy „isten éltesse”. Ezzel együtt is szomorú látni, hogy korunk legfontosabb költőinek egyike hosszú évek óta csak efféle versekre tartogatja kreatív energiáit. Persze, nem kellene eleve gyanakodva figyelni az alkalmi szövegekre, hiszen sok olyan Parti Nagy-vers született korábban is, ami felkérésre készült, mégis az életmű fontos darabja lett, elég csak az 1994-es tatai írótábor „róka” tárgyú felolvasására írt *Róka-tárgy, alkonyatkorra*, az 1992-es József Attila-játékra írt *Dallszövegre* („a dallam nem változtat szövegén”) vagy a *Grafitnesz*-ben szereplő *Két Weöres-sor, tűzre gondolni*. De ezek a példák csak azt igazolják, hogy néha-néha jól is elsülhetnek a felkérésre, nyomás alatt születő versek, és nem azt, hogy önálló arcú kötetet lehetne ezekből összeállítani. A nagyrészt egy rugóra járó szülinapi köszöntők és nekrológok minden figyelmességük, érzékenységük és kedvességük ellenére is azt bizonyítják, hogy nem igazán akarnak ezek a versek megszületni, a szerző nem szeretne arról beszélni, amiről pedig korábban, ha rejtetten is, de beszélt: szerelemről, öregedésről, öngyilkos gondolatokról, magányról, halálfélelemről.

De látnunk kell, az sem példa nélküli, hogy valaki az élete első felében írta meg az irodalomtörténetileg is fontos műveit, és aztán csak ígérte vagy kerülgette a hasonlóan fontosakat. Ottlik jut eszembe elsőként, aki az *Iskola a határon* után még harminc évig alkotott, ám azt a szintet sosem érte el többé, de Lengyel Pétertől is harmincöt éve várja az irodalmi közvélemény a *Macskakőhöz* fogható regényt – és természetesen semmit nem fog levonni a korábbi érdemeiből és ma is meglévő jelentőségéből, ha az új regény végül mégsem születik majd meg. Véleményem szerint Parti Nagy Lajos költői életművében az első kiemelkedő, mára klasszikussá vált kötet az 1990-es *Szódalovaglás* volt, ám az 1995-ös, más szempontból mérföldkőnek számító *Esti krétát* követő, szintén a legújabb magyar költészet megkerülhetetlen darabjai közé tartozó verseskötvények, vagyis a 2003-as *Grafitnesz* és a 2017-es *Létbűfé* jobbára a korábban megtalált eszközökkel írt új, de poétikájukban mégis a régit ismétlő verseket közölnek. Már a *Grafitnesz* is kevés verstechnikai, több hangvételbeli különbséget mutatott a korábbi kötetekkel összehasonlítva, de voltaképp mindaz megtalálható benne, ami miatt Parti Nagy Lajos költészetét a kritika a legjobbak közé emelte. Ugyanolyan radikális és árnyalt a szövegköziség, mint korábban, továbbra is frissek a rímek és a szóképzések, közel hasonlóan átgondolt és következetes a beszédhelyzet, ugyanúgy jelen van a költészet létmódjára való direkt rákérdezés és egyszersmind annak belátása, hogy a vers szükségképpen töredék. A Dumpf Endre-féle költői maszk megjele-

nése azért volt mégis jelentős esemény, mert végképp bekerül az amúgy is rejtőzködő én és a szöveg közé ez a fikatív alak, és ettől a közlések ahelyett, hogy közelivé és átélhetővé válnának, ironikusak, teátrálisak, távoliak lesznek, olyanok, amivel már nem képzelhető el azonosulás.

De nézzük meg, honnan indult ez a történet.

Az 1982-es *Angyalstop* még a mostani, felhígított formájában is nagyon jó első kötet. Ma már látjuk, hogy ott van benne a később oly fontos nyelvteremtő erő, elsősorban a korábban sosem létezett összetett szavakat szülő asszociációs képesség, ott van az olvasó számára is ismert klasszikus és kortárs verssorok átírása, kiforgatása, ott van a dalszerűség, a jól hangzás, az eredeti, ügyes, sőt néhol bravúros rímelés, de még nincs a szó- és mondatcsonkolás, és a beszélő személyének szétbontása sem. És külön kiemelném a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján létező szomorú magyar valóság megjelenítését, különösen az olyan sorokat, mint a „lebben a szeptemberi villanyszámla” (*Nyár kiadó*, 94.) vagy a „fölköttem filléres szappan” (*Dal*, 87.), mely utóbbi még morálfilozófiai jelentéssel is bír, Kantra és Tandori *Kant-émlékzajára* is utalva. Ha ugyanis a pénztelenség határozza meg a hétköznapiakat, nehéz a belső erkölcsi törvényt megtalálni, és pláne követni. A *Haza-jöttél*, a *szonettek meg a strandra mentek* már címében megvillant valamit e költészet humorából és szokatlan, a korban újnak ható versértelmezéséből, de a szövegen belül ugyanúgy ott van a középosztály parizer-állagú, főtt kukorica-illatú, olcsósággal kibélelt, fűtetlen, fáradt élete, amiben a költészetnek, pláne a díszes, megemelt, pátoszos költészetnek semmilyen helye nem lehet – nevetséges is azt gondolni, hogy lehet. Két idézet igazolja ezt ebből az igazán nagyszerű versből: „nagyon-nagyon fáradt vagyok ma / verset szöszöltem fogvacogva” és „kicsomagolsz húsz deka hideg vacsorát” (81.). Milyen angyalokról beszélt Pilinszky és Nemes Nagy? Miféle transzcendencia lehetne a kredenc körül? Itt nincs az a fajta szegénység, mint Nagy Lászlónál, de a félig tele, félig üres állapot, és a változás reménytelensége sugárzik a versekből.

Pontos láttelet a *Szelíd tájban fél korszó hiány*, ami érzékletesen írja le a kor elkecseseredettségét, szomorúságát, a világos sörtől savanyú leheletek világát, az állandó hiányérzetet, ami csak annál nyomasztóbb, minél nehezebb megfogalmazni, mi is hiányzik az emberekenek: „Napok sora szomorúra, / válik söre keserűre. / Hab apad, megmarad / kivárás jogán / fél korszó hiány” (55.). Amikor viszont ezt a képet újra használja – egyébként is sok kétszeri-háromszori nekifutás látható a kötetben, egy-egy kép vagy szó próbálgatása –, már politikai jelentés is beúszik a sorba: „Habnak maradni képtelenség, / sörré horpadni hiány” (*Vagy egy teljes*, 88.). A hab-rab együtthangzásból érződik ki a 'rabnak maradni képtelenség' jelentés (vö.: „Rabok tovább nem leszünk!”), és az is, hogy a kocsmai (vagy kistelki, balatoni stb.) szabadságérzet egyáltalán nem szünteti meg a valóságos szabadság hiányát. A klottgatyák, a légszeszgyár, a műanyag kilincsek és a lángospapír határolta költői világ nagyon is bátran kritizálja a kádári puha diktatúrát – és egyben jelzi, hogy Parti Nagy Lajos nem a 2010-es években lett politikai-közéleti irányban is nyitott költő, a szabadság hiányára érzékeny alkotó –, és ezt a magam részéről többre tartom, mint akárhány intertextuális játékot, nyelvdarálást, rímtrükköt. Mert ugyan ez utóbbiak is lehetnek szórakoztatók, de alighanem másért olvasunk, úgy általában is, költészetet.

Az 1986-os *Csulklógyakorlat* még mindig ennek a kornak a lenyomata, de egy a korábbinál összetettebb, nyelvileg szélesebb teret bejátszó kötet. A szabadság a nyelv szabadságában teremődik meg elsőként: egyrészt a régies, tájnyelvi, alig használt és még annyira sem ismert szavak használatával (csak példaként a sokból: partedli, bócog, dorozma, emlény, borág, barhent), másrészt ismert szavak ritka, toldalékolt alakjaival (íván, ellírulok, elhamvavál, rádmosolydul), harmadrészt a talán legnagyobb találmánnyal, a szóképzés és szóösszeillesztés végtelenné növelt játéktérével („turbinaszóda”, „plombamély”, „répatűz”, „daravetítő”, „tehénkugler”, „tevecérna, „babacsörlő” stb., stb.). Sőt van egy negyedik

pillér, az ugyancsak meglepő, olykor mellbevágó hasonlatoké: „fénylik, mint a fogtömés” (115.), „soványka csillagok fénye, / mint a szövőnők vízisíelése” (93.) „néma, mint / a pókhiány” (145.). Ezek hatására, és az ezeket körülvevő finom, jó ízléssel mért ironia eredményeképp egy kifejezetten tágas, könnyed világ jön létre a kötetben, és maga a címbe rejtett szó, a „csuklógyakorlat” is azt jelzi, hogy mindez könnyen elérhető, mintha a szabad beszéd csak rutin lenne. Sok-sok dallam, sok-sok rím, sok színes díszlet.

A címben azonban a ‘csuklóztatás’ szó is megbújik, sőt a ‘csuklógyakorlat’ szó épp a már emlegetett *Iskola a határonban* a reggeli, félórás büntető-tornát jelenti, ami némi gyanakvásra ad okot, a dallamok, a rímek, a díszletek mögötti sötét világ feltárására. Operett-díszletek ezek, egy helyé, ahol kifelé lehet, sőt kötelező mosolyogni, belül viszont korhad, rohad minden. Megjelenik itt Parti Nagy szatirikus, sőt parodizáló képessége is, és már a rímeléssel is érvényre tudja ezeket juttatni, például a kancsal és kecskerímekkel, vagy épp az itt már meghatározó és afféle névjeggyé váló csonka- vagy torzított rímekkel is. Lehetséges a szóösszevonásokról vagy a latin mondások ‘félrehallásairól’ is beszélni, de ezeket sokan, unalomig tárgyalták már. Elég megjegyezni róluk, hogy ezek is a humor és a távolságtartás eszközei – távolságtartás attól a világtól, amiben a beszélő is mindenestől benne él. Amiből kilépnie esélye sincs. És ez a legfontosabb: a versekben megjelenő tér mindezentől a beszélő tere, a mindent uraló rossz közérzet az ő közérzete is.

Erről érdemes most beszélni, az itt még nem is annyira rejtett alanyiságról, a viccbe, a játékba, a fülbemászó dallamba, a rímbe oldott keserűségről, ami ezekben az első kötetekben még viszonylag könnyen kihámozható a nyelvi-poétikai eszköztár mögül. Rögtön a kötet első versében, a *Téli színikörben* ott a figyelmeztetés: „nem tud a nevetőizom összecsapódni” – azaz lehet bármilyen vicces is a polgárok számára vetített hétköznapi színház, van és mindig lesz, aki nem tud mindezen nevetni. Külön érdekes, hogy a kötet egyik fontos pretextusa József Attila *Altatója*, amit nem nehéz az állami ‘altatás’ jelzésének, az oda célzott kritikának olvasni, pláne akkor, ha a hatalmi manipulációval, a hatalom által eljátszott ellenzékiiséggel kerül közvetlen szomszédságba: „egy mozdulattal törli izzadt / száját az állami szamizdat / és nem mozog tovább” (*Három nyugta*, 116.). Mára már nem mozog tovább. Hasonlóan: „a jócukor még eluszik” (*Melasz*, 125.) – a cukorral etetett, és azzal altatott tömegek világa ez. Vagy: „befonja gyöngé pánik” (*Puderett*, 124.) – ami egyszerre utal a „lehunyja kék szemét” sorra és a félelemben tartott, bepánikoltatott, majd a mesterségesen keltett veszélytől megvédett emberek hamis biztonságérzetére.

Ezzel szemben itt is megjelennek a szabadság lehetőségére utaló versek, és a beszélő kifejezett vágya, hogy korlátok nélküli életet élhessen. Kiemelkedik a kötetből a *Szabad vízek* című, hatrészes, egyenként tízsoros vers, melynek nyitó képe a fürdőkádban a tengerre vágyakozó fiúra fókuszál, és nem is kell mondanom, hogy a tenger a maga végtelenségével maga a szabadság, amihez képest a kád csak kényelem-illúzió – épp úgy, ahogy ez egy operettországhoz illik. Mert nem rossz egy kád melegvízben pihenni, akinek ez megadatik, akár azt is képzelheti, hogy sokat megengedhet magának, hogy kivételezett helyzetben van, de ez hamis megnyugvás. A vers második részében annak rendje és módja szerint megjelenik a „hosszú lánc”, ami, persze, nagyobb mozgásteret ad, mint a rövid, de hol van ez a végtelen tértől? A „trambulin”, a „kondenzcsík” szabadságmetaforák, a „súlygolyó”, az „örökké vigyázban áll” ezek ellentéte. És az egész verset átjárja a szomorúság, a kádban ülő, a tengerre vágyó, de oda soha el nem jutó ember végtelen keserűsége.

Hasonló logikára épül a *Sej* is, vagyis a strandon labdázó, a szabadon szálló labdát kergető emberek és közben a szovjet esztrádműsort, a kötelező, sőt mintává tett kulturális eseményt követő emberek ellentétének verse. A versszöveg maga színre is viszi ezt a kettősséget: az amatőr verselés, a csasztuskaszerű forma és beszédmód mintegy elfed egy jólformált verset, előhozva a később sok poétikai problémát és csapdahelyzet okozó profi-dilettáns kettősséget. Hosszabban idézem:

labdázna ők, zömmel röp és tollas,
elenyésző reajtuk a sörhas,
azután beleszaladnak a Tiszába,
így mulat az egész kisztábor.

aug. 20-adián a népi amatőr munkácsi
szovjet együttesre mindenki kíváncsi,
a műsor, amit ők előadnak,
kedvére van kicsinek és nagyoknak,
mialatt húznak délnek a délceg,
sugárhajtókás profi zenészek.

Ez a vers a nyolcvanas évek legelején nem kis politikai relevanciával bírt – miközben jó példa arra is, milyen nyugtalanító érzésekről, frusztráltságról, reménytelenségről tud ez a költészet beszélni a figyelmet olyan gyakran elvonó rímek, nyelvjátékok, idézetbravúrok mögött. És ha ehhez még idézem a *Haris* két sorát is („szalmazoknit húzva is kívárja / míg jég alatt a dolgok lassú árja”, 129.), talán sikerül néhányakat meggyőzőn arról, hogy Parti Nagy játéka poétikai szinten nem elsődleges versalkotó tényező, inkább paravánok, melyek elfedik e költészet szívbe markoló, érzelmekről, szorongásokról, félelmekről árulkodó kiáltásait. Valamint a reményt, hogy a jég hátán vagy alámerülve a változás kivárható, az addig hátralévő idő kibekkelhető.

Ha valaki hiányolná ezekből az első kötetekből az igazán nagy, megrendítő verseket, érdemes az itt felvetett szempontok szerint is végigolvasni a 1990 előtt született műveket. Amibe beletartozik a *Szódalovaglás* 331 verse is. Hadd emeljem ki ebből elsőként a 226-ost, ami újra csak az *Altatót* idézi, ezúttal torzítás nélkül: „szunnyadozik a szakadás”. A fenti logikából itt az következne, hogy már érződik valamiféle szakadás, hasadás a rendszeren, de konkrétan ez a szövegrész nem mutat politikai érdekeltséget. Viszont a kötet-ötlet része, hogy az új versek lábjegyzetei lesznek a régiek, jó néhányszor jelölten, konkrét helyhez kötve – ám feltételezem, hogy a költői intenció szerint valójában mind a két korábbi kötet, teljes egészében lábjegyzete a *Szódalovaglás*nak, de nem volt szükséges ezt minden esetben kiírni. Van egy kis segítség, onnantól az olvasó lehetősége a kapcsolatok megtalálása – és mi más lenne kézhez állóbb kapcsolat, mint az ugyanazt a József Attila-verseket idéző versek hálózata. És ha a korábbiakba nyilvánvaló politikai jelentést, szabadságvágyat láttunk, akkor azok az új vers lábjegyzeteiként az új verset is bevonják a szabadságversek, vagyis a beszélő elemi vágyait kinyilvánító művek körébe.

Kicsit továbbmenve: úgy érzem, a hibázás joga is a szabadság részeként értelmezhető. Ahogy a *Tiszta szívvel* lázadó húszévese megsérti az ikes igék akkor még kőbe véssett ragozási szabályát („eszek”), ezzel is jelezve, hogy semmilyen törvényt nem tart tovább érvényesnek magára nézve, úgy harcol a hibás beszéd jogáért Parti Nagy költészete is, a harmadik kötettel kezdődően programszerűen. És vannak is érvei emellett, hiszen a nyelv inkább hibásan lekezelik, mint tökéletesen. A hétköznapi beszélők jelentős többsége a nyelvtani szabályokat megsértve nyilvánul meg, sőt, azt is kijelenthetjük, hogy alig-alig akad olyan ember, aki, ahogy mondani szokás, nyomdakészen, azaz hibátlanul fogalmaz. De ez még az írásbeli megnyilatkozásokra is érvényes: kevesen tudnak úgy írni, hogy az a morfológiai, a szintaktikai és a szövegtani szabályoknak és elvárásoknak is megfeleljen. Az ilyen szöveg tulajdonképpen a kivétel. Vagyis Parti Nagy „rontott” vagy „hibás” szövegei a mindenkor megszülető szövegmenyiség többségéhez állnak közelebb. Szolidárisak azokkal. De a gyakorlata egyfajta pszicholingvisztikai kísérlet is: hogyan tudja a halott vagy olvasott szöveget a hibái ellenére is helyesen érteni a befogadó, miként korrigál – már ha egyáltalán felismeri a hibát. Amikor azt írja, az imént már idéztem: „A jócukor

még eluszik” (*Melasz*, 125.), az igében is helyesírási hibát hagy. A költői többlet egy szóvicchez képest az, hogy két irányba javíthatjuk a hibát: alkalmunk lehet az eredeti József Attila-vers felé indulni, főleg, ha felismerjük az idézetet („A jó cukor is aluszik”), vagy a deformált idézet felé, ahol az igéből „elúszik” lesz. Érdekes, hogy Angyalosi Gergely (vagy a szerkesztő, vagy a korrektor) például rosszul idézi ezt, és automatikusan a második lehetőségre javítja a Parti Nagy-vers szövegét, elrontva, félreértve annak szabad játékát (*ÉS*, 2023/50, 16.). A most kötetcímmé emelt „Hadd legyenek hús” sorral hasonló a helyzet: hajlítható az eredeti „húséges” felé az értelmezés, de az eredetit nem ismerve inkább a „hős”-féle lesz a domináns, és így érthetnénk: ‘Hadd legyenek hős egy olyan világban, ahol hősök már nincsenek, vagy ahol nincs is hősökre szükség.’

Fantasztikus szóösszetétel a *Szódalovaglás* kötet címe, kiváló példája annak, miféle nyitott jelentésű, megfoghatatlan szavak születnek százával vagy ezrével Parti Nagy Lajos verseiben. Veri, mint szódás a lovát, talán ettől a kifejezéstől indulhatunk el, ha próbáljuk megfejteni a címet, de még ez sem fix kiindulási pont. Ha a szódás lován lovaglásról lenne szó, akkor a lovon ülöt is ütné a ló gazdája, elkerülhetetlenül. És miért üti? Mert szegény ló nem bírja húzni a szódásüvegeket szállító szekeret, azaz valami olyasmire kényszerítik, amire nincs ereje – mégis próbálkozni kell, mert befogva, szemellenzőben a szabadulásra, de még csak az ellenállásra sincs semmi esélye. A szituáció ismerős a torinói ló filozófiai és kultúrtörténeti mítoszából. A név arra a lóra utal, amelyet Nietzsche pillantott meg torinói lakásából kilépve. A jól ismert történet szerint a kocsi elé kötött ló megmakacsolta magát, mire a kocsis ostonnal ütlegetni kezdte. Nietzsche odalépett a lóhoz, átölelte, miközben zokogott. A filozófus, aki innentől kezdve élete hátralévő tíz évét némán, szellemi leépülésben töltötte, összeroppant a kiszolgáltatottság, a rabság és a kegyetlenség együttes jelenléte miatt. Ismerős ez is a diktatúrákban élő emberek számára. Az egyetlen menekülési lehetőség a halál: ha a ló megmakacsolja magát, talán agyonverik, ha megerőlteti magát, beleszakad, talán belehal. Parti Nagy szóképzése és címadása természetesen ezt a történetet is bevonja saját műve jelentésmezéjébe – és ezzel még csak vázlatosan írtam le, mi mindent sűrít magába ez az egyetlen szó. És ilyenből rengeteg van ebben a költészetben, nagy szellemi kaland lenne csak ezeknek utánajárni.

A kötet 331 szövege, töredéke ugyan jól strukturáltnak látszik, de maga a szerző árulta el az Enesey Diánával és Csehy Zoltánnal a Nyitott Műhelyben nemrég tartott beszélgetésen, hogy kényszerből rakott össze egy esetleges struktúrát, ő maga úgy képzelte, hogy a töredékek, mintegy kalapból kihúzva, tetszőleges sorrendben kerülnek majd az olvasó elé, vagy az olvasó lehetősége lesz a darabokat csoportosítani, sorba rakni, a maga teljes szabadságában. Ez könyvként, nyilván, elképzelhetetlen, ezért volt szükség egy alaposan átgondolt sorrendre. Ebből a kompozícióból olvasta ki Balogh Gergő nagyon meggyőzően egy öngyilkosság egész kötetben végigvonuló történetét, amire, teszem hozzá én, nagyon is jól rímel a szódás lovának egyetlen menekülési lehetősége (*Alföld*, 2018/12, 121.). Az, hogy a kötet megjelenése után majd harminc évvel merül fel a szempont, jelzi, mennyire sűrű, mennyire nehezen felfejthető ez a kötet, de jelzi azt is, hogy mennyire keveset foglalkozott a kritika a Parti Nagy-versek tematikai szálaival, mennyire leuralták ezt a diskurzust a természetesen ugyanolyan fontos poétikai-retorikai vizsgálódások. Megértem, ha sokaknak az is különleges olvasásélményt jelent, ha egy vers bravúrosan kidolgozott, a hagyományba ágyazódott, stb., de én magam mást keresek benne, vagy József Attilával szólva: másért örülök neki. Az olyan dolgok, amik csakis a tematikus síkon jelenhetnek meg. Ha van adósságunk Parti Nagy Lajos felé, akkor az épp a nyelvi bravúrok között megbúvó, azok árnyékába került „mondanivaló” sokkal jobb megértése.

A *Grafitnesz* még nem is annyira, a *Létbüfé* versei azonban ezeket a konkrét témákat engedték el. Hiába működik nagyon jól a technika, hiába íródnak könnyedén, csuklógyakorlatként, rutinból, ‘ki ne jöjjünk a gyakorlathból’ alapon az újabb versek, ha a szembené-

zés elmarad. Az „őszológia”, az öregedés és a közelgő halál nyilvánvalóan elég jó téma lenne e költészet számára is, és az is nyilvánvaló, hogy minderről csakis valamilyen csavarral, a posztmodern tapasztalatot is bevonva beszélhet. Az ősznek mint romantikus toposznak a szétírása, az elmúlás évszakához kötődő magyar nyelvű versek sokaságának megmozgatása, átforgatása érdekes költői feladat, de a dilettáns költő alakjának mint szűrőnek vagy a fényt eltérítő prizmának a bevonása túlságosan erre a szereplőre, az ő túlzásaira és ügyetlenségeire koncentrálja a figyelmet. Ha megpróbálnánk ezt a szűrőt levenni a versekről, úgy olvasni tehát őket, mint például a *Szódalovaglás* verseit – amelyekből egyébként sokat idéz, újraír, újra felhasznál az újabb kötet –, azokhoz képest kevesebb poént, és kevesebb drámát találnánk.

Érdekes, a *Grafitnesz* megjelenésekor, 2003-ban a magyar költészet kitüntetett kötete volt, hiszen egy olyan költő régóta várt könyvét ünnepelte a szakma és a szélesebb olvasóközönség is, aki az akkor domináns lírai köznyelvet teljes egészében meghatározta, és aki a kilencvenes években induló generáció (Varró Dániel, Karafiáth Orsolya, Orbán János Dénes és mások) meghatározó és követendő mesterének számított, és aki maga is alkotói ereje teljében volt. Mondhatjuk, a sokműfajú, de eredendően mindig költőként számon tartott Parti Nagy Lajos ebbe a kötetbe csatornáztta be az életmű egészét. Itt-ott még a prózájából és a drámáiból (és drámafordításaiból) ismerős motívumokat, szereplőket is. A versben is megjelenhettek a groteszkbe hajló, mégis hétköznapi események, apró történetek és az akár dramaturgiailag is értelmezhető, pendülő életképek, de teljes eszköztárát felvonultatta a nyelvvel való finomkodó, teljesen újszerű bánásmód, a versmondatok és -sorok státuszának újraértelmezése vagy a hibátlanra csiszolt rímtechnika is. Ezt a kötetet újraolvasva csak ismételni tudom magam: talán még senki sem használta ki a magyar nyelv zeneiségét olyan tudatossággal, mint ő, senki sem volt képes korábban a részekre szedett szavakból ilyen határozott építményeket alkotni, és még senki sem használta ki ennyi leleménnyel a magyar nyelv gazdagságát – és csak kevesen gazdagították annyival, mint ő. Az anyanyelvünkkel való találkozás elementáris élménye ez a kötet, bepillantás a szavak csodálatos életébe, a nyelvtani szabályok sosem gondolt rugalmasságába és mindabba, ami az utca nyelvének sekélyes, közhelyes paneljei mögött rejtve marad.

De mindezt valójában az teljesíti ki, hogy a Parti Nagy-vers mindig látómezejében tart legalább egy hagyományos lírai kérdést is, és ez a *Grafitnesz*ben már nem az egyéni szabadság, hanem inkább a halál problémája. A kötetet záró nagyformátumú, és több mint tíz év alatt a *Létbüfé* című köteté bővült ciklus például egy kórházban fekvő beteg szövegeit tartalmazza. Ez a bizonyos beteg, azon túl, hogy szerelmes lesz a kórházi büfésnőbe, a maga dilettáns eszközeivel költészeti klisékbe próbálja oltani a halálközelség szülte érzéseit. Lehet-e, szabad-e nevetni a szenvedésen vagy azon, aki nem tud irodalmi nyelven beszélni a szenvedéséről és a halálfélelméről? Tényleg a sírás és a nevetés határvidékén vagyunk, ahová talán Parti Nagy szeretett volna minket, olvasókat helyezni, vagy rosszul célzott, és csak a nevetés maradt? Ha az egyáltalán megmaradt.

Fentebb azt írtam, hibázni, akár a beszéd közben is, emberi dolog, a hiba elfogadása demokratikus gesztus – a hiba kinevetése viszont arisztokratikus. A *Grafitnesz* előtti versekben a demokratizáló, nyitó, elfogadó magatartás volt az erősebb, a mindenkori versbeszélő vagy azonos volt a kádári kisemberrel, vagy maga mellé emelte azt, hiszen az elnyomásban, a SZOT-üdülőben, a bezártságban, fürdőkádak nyomorult álmodozásában és az augusztus 20-i esztrádműsorok kényszerében egy szinten voltak, a szolidaritás kötelessége megkérdőjelezhetetlen volt. A *Grafitnesz*ben azonban ez változott, és bár Dumpf Endre nem egy visszafejthető sorssal létező személy, az őt megalkotó szerző bizonyosan fölé emelkedik. Valójában egyáltalán nem érdekli a sorsa, se a korábbi, se a kórházi napok vagy hónapok alatt átélt, ezért nem tudjuk, az állapota romlik vagy javul. Ez pedig olyan óriási hiány, ami a kötetet mint egészet értelmezhetetlenné teszi, és az amúgy is nagy,

nehezen áttekinthető szöveghalmazt dzsungellé változtatja. Vannak, persze, kiváló darabok, de ezekben is inkább a jól bejáratott poétikai eszközök működnek együtt hatékonyan, mintsem a beszélő halálhoz való viszonyáról tudnánk meg valami újat, többet.

A *Grafitnesz Drótváz zöld* című verse számomra többet mond erről a kérdésről, mint a *Létbüfé* egésze. Már a mottójával: „Gyászollak, Lajos, / gerbera 20 szál, / drótváz zöld, / október 19. 14 h fizetve”. Ez egy klasszikusnak mondható, mégis Parti Nagy-os hangulatú gyászvers, és talán azért a hangulat, mert e költészetben mindig megfigyelhető birkózás szépség és annak szétmaszátolása, posztmodern, avantgárd, illetve a nyugatos költészet között itt valamelyest a modernitás értékrendje felé dől el: „kopogásod még én vagyok, kórházruhá, hús lázlapod, / a mankó és a hónalj” (329.). Épp a mottó rántja be a klasszikusnak ható szöveget egy játékosabb kontextusba, de nem téríti el teljesen, hiszen a mottó maga is a halálról és a gépiesített, üzletiesített, érzelemmentes temetési bizniszről beszél. Annak minden szomorúságáról, egyben kitettségünkéről ennek a valóságos iparágnak, akár gyászolók, akár az elhunytak vagyunk, leszünk.

Még inkább érvényes ez a ma már klasszikusnak számító *Nyár, némafilmre*, mely egy bonyolult képbe, a vattaszerű virágokat a nyárba eregető nyárfák vedlésének, a búcsúzó nyár elégikusságának és egy cirkuszától elköszönő bohóc távolodásának együttesébe írja át a halál és az eltávozás egyszerre drámai és törvényszerű, könnyfakasztó és mindennapi eseményét, egy játékos dallamra: „Vedlik a nyár, szívem, lenyergelt vattapóni, / na bumm sztarára bumm, hát nem fogsz folytatódni” (330.). De láthatóan itt is a szépségé és a nagyon is klasszikus hangzásvilágé az elsőbbség, a posztmodern vagy pláne az avantgárd eszközök már kevésbé jelentősek. A filmszerűség, sőt a némafilm világának megidézése pedig még inkább a száz évvel azelőtti művészeti gondolkodás előtti főhajtást jelenti. A megrendülés hiányának hangoztatása („mind elmegyünk, na bumm”) és a vers dallamának lejtmenete, melankóliája, az életnek a születéssel és a halállal együtt létező, illetve a vers rímes, jólformált kerekése együtt alkotják meg a Parti Nagy-költészet utóbbi harmadát.

A gyűjteményes kötet persze sok más irányból is forgatható, a költői életmű és az életmű egészének viszonya pedig újabb kérdéseket vethet fel. Az azonban biztosnak látszik, hogy az ezredforduló előtti és az akkori kérdésfelvetések hangsúlyeltolódásokat eredményeztek, emiatt fontosabbnak látszott e költészet vizsgálatakor is például az intertextualitás vagy a hagyománykezelés, mint amennyire fontos a mai olvasó számára lehet. Húsz-harminc év alatt is sokat változott a magyar költészet és azzal együtt a magyar versértés is, és ha akkor a hangsúly a nyelvi megformáláson, a nyelvhasználat egyediségén volt, ma inkább a világhoz való viszonyon, a tematikus szálon van. Ha egykor sokat beszéltünk Parti Nagy Lajos költészetének szinte felmérhetetlen hatásáról, ma ideje arról beszélnünk, erre a költészetre mi minden hatott, és még inkább arról, mi minden ez a költészet. Mi minden más, mint amit eddig, sokszor unalomig ismételten elmondtunk róla. Az új, filológusi szemmel nézve is kifogástalan kötet pusztá léte is felhívás az irodalomtörténeti figyelemre, ezért bízom benne, hogy azt a feladatot is elvégzik majd az arra hivatottak. Ám mi, egyszerű olvasók mégis azt keressük, hol és miként szól hozzánk, rólunk, nekünk ez a költészet, hol tudunk mi a saját személyes érzékenységünkkel kapcsolódni hozzá. Azt hiszem, bőven van erre is lehetőség, és ezzel arra, hogy ez a költészet még sokáig élő maradjon.

FELSZABADULÁSOK

Varró Dániel: Túl a Maszat-hegyen 2. Varró Zsuzsa rajzaival.

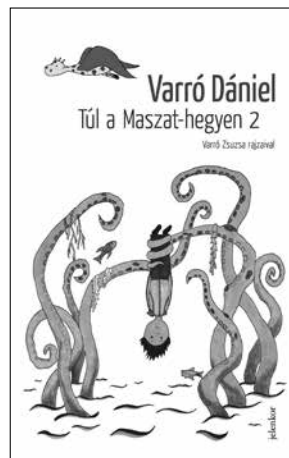
Az Anyegin-strófa komisz jószág. Úgy kell hatnia, mintha élőbeszédként állna elő, de ez persze csak a látszat. A dallam, a játékoság, a spontaneitás megteremtése az elengedhetetlen költői invención túl kőkemény nyelvi-szerkezeti munkát igényel. Ráadásul az aránylag rövid sorok és a bonyolult rímképlet szűrőjén – legalábbis egy verses regény esetén – epikai anyagot kell átpréselni: a nehezen kezelhető forma dacára a történetmeséléssel is haladni kell.

Az Anyegin-strófát a költői munka szempontjából tehát úgy lehet elképzelni, mint egy akadálypályát, ahol a szerző pusztá formai okokból folyton kisebb-nagyobb kitérőkre kényszerül, miután a szótagszám kötött, és az adott rímre az adott helyen rímmel kell felelni. Ezek a formai kitérők pedig retorikai kitérőkre kényszerítik a szerzőt – mondhatni, ebbe a strófaformába mintha eleve bele lenne kódolva a fecsegés gesztusa:

Én szeretek fecsegni hosszan,
Vidít a szó, mi szerteszt
Szalad, de mégis összekoccan.
Be szép a könnyű, halk beszéd!
Imádom sodrását a dalnak,
A szemtelennek és badarnak,
És irritál a vasszigor,
Mi tüntetően tapsikol...
(8. oldal / 2. strófa)

A gúzsba kötve táncolás végső soron sajátos szabadsághoz vezet, a fecsegés szabadságához. A verses regény dinamikáját a történetészövés és a fecsegés játékos kettőssége szabja meg, amit csak még szembetűnőbbé tesz a műfaj másik fontos sajátossága, magának a fecsegő elbeszélőnek a belépése a játék terébe.

Ha akadhat hiányérzete az olvasónak a húsz évvel ez előtt megjelent első kötettel kapcsolatban, akkor az a történetvezetés következetességével lehet kapcsolatos. Varró Dániel új könyvét viszont nem illethetik ilyen vádak, a hosszas kitérők, betétek és elkalandozások dacára magabiztosan tartja kézben a párhuzamosan futó történetszálakat. Rögtön maga a prologus is reflektál erre a helyzetre, ugyanis elvarr egy elvarratlan szálát: az előző rész végén az egyik szereplő, Emil bácsi, a postás ott felejtődött Paca cár börtönében. A kö-

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2023
306 oldal, 4299 Ft

tet nyitánya tehát Emil bácsi kiszabadulásáról szól, hiszen ezt az adósságot törleszteni kell a mesélőnek ahhoz, hogy belevághasson az új történetbe. Áruklodó azonban, hogy a prológos tízoldalasra nyúlik, és kap egy hosszú betétverset is, idejekorán jelezve, hogy mire számíton az olvasó.

Az elbeszélést lelassító-szétíró fecsegés ilyenformán persze a feszültségkeltés eszközévé válik, ami különösképp hatásos a hirtelen témaváltások, illetve a fejezetvégi cliffhangerek esetében:

Habár hősnőnk óriási svunggal
Most épp a föld felé zuhan,
S halálba tartó Andrisunkkal
Se tudjuk még, mi lesz ugyan,
De nyilván jobban érdekelhet
Most titeket, hogy mi a helyzet
(Megérezem ám az ilyet én!)
A Paca cár volt szigetén.
(161/1)

Ami pedig az elbeszélő beléptetését jelenti, a Varró Dániel nevű szereplő – úgy is, mint az előzménykötet szerzője – nem pusztán mesél és kommentál, hanem a családtagjaival együtt aktívan részt is vesz az eseményekben. A verses regény két meghatározó eleme, a fecsegésszerkezet és az elbeszélő szerepeltetése szántszándékkal túl van hajtva, helyenként az abszurd komikumig: a *Túl a Maszat-hegyen 2* mint verses regény úgy reflektál folyamatosan a saját műfajára, hogy ez a reflexió egyszersmind az elbeszélés fő hajtóereje lesz.

*

A fentiekben nem sok szót ejtettem a történetről, és a lentiekben sem szeretnék, mert nem akarom megfosztani a kötet leendő olvasóját a meglepetések örömétől. Legyen elég anynyi, hogy a galád Paca cár kiszabadul, bosszút forral, és bajban van a világ: a cselekmény több szálon fut, fordulatos és bonyolult, de logikus. Az alábbiakban ehelyett inkább néhány műhelyfogást igyekszem áttekinteni, amelyek jelentős kötetté teszik a *Túl a Maszat-hegyen 2*-t mind Varró Dániel pályáján, mind a jelenkori magyar irodalmi mezőnyben.

A legszembetűnőbbek a retorikai megoldások. A közbevetések, kitérők, a bonyolult, pattogó párbeszéddek természetes közvetlenséggel jelennek meg, ami persze eltakarja az olvasó szeme elől azt, hogy mindennek milyen aprólékos poétikai munka áll a háttérében. Mindez pedig lankadatlan kísérletezőkedvvel párosul. Különösképp jó példa erre az a tervezett kaosz, amikor az elbeszélő próbát tesz a szimultán történetvezetéssel, és az elbeszélői kísérlet kudarca újabb poénként simul bele az elbeszélés menetébe:

Nincs könnyű helyzetem nekem sem,
Elváltak újra, örület!
Most melyik hősömet kövessem?
Egyszerre mindkettőjüket?
Andris rükverben száll az égen.
Janka egy erdőt lát meg éppen.
Andris röptében jegyzetel:
– Az óra! Ne felejtsem el. –
Janka alatt a fák ugatnak.
Kinyúl felé egy szőrös ág!

– Hány perccel is állítsam át? –
Töpreng Andris, míg száll nyugatnak,
Céljától éppen elfele...
„Ez a Kutya-fák Erdeje!”

Nem, asszem így ez mégse lesz jó.
Egy helyre nézni jobb talán.
Jankánál túl nagy most a feszkó,
Maradjunk Andris oldalán!
(239/2–240/1)

Az elbeszélő ugyanakkor nem csak a narráció csavarjaiért felel. Például trollkodni is tud, ahogy azt a Paca cár monológjához fűzött, egymondatos közbevetett kommentár bizonyítja:

„(...) Hehehehe-hehehe-hehehe-hehe!
Höhöhöhö-höhöhö-höhöhöhö!
Megnő a cár, és vesztetekre
Röhögtetek, hogy pöttöm ő!
Hogy »jaj de vicces, ahogy azt a
Kis csöppnyi öklét rázogattja« –
Nevetnivaló nincs ezen!”
Rázta kis öklét viccesen.
(72/1)

A fent említett kísérletezőkedv leglátványosabb megjelenési formája a rengeteg versformaváltás, illetve betétvers. A teljesség igénye nélkül: szerepel a kötetben bokorrímes vitézi ének, *Családi kör*- és *János vitéz*-átirat, és természetesen sok-sok nonszensz (badar) vers. Mindez persze nem véletlen, és nem is csak arról van szó, hogy a szerző időnként szabadulni szeretett volna az Anyegin-strófa formakényszere alól. Varró Dániel költészetének a kontextusa mindig is a lírai hagyomány volt, úgy a magyar költészeté, mint a világlíráé, már a pálya indulásától, a *Boci, boci tarka*-átiratoktól kezdve. Az *oeuvre* könnyed-játékos-humoros karaktere talán el is tereli némiképp a figyelmet arról a tényről, hogy ez a költészet hagyománytörténeti tételekben játszik. Méghozzá olyan elkötelezettséggel teszi ezt, ami a pályatársak közül – mutatis mutandis – csak Kovács András Ferencről elmondható; az ő fájdalmas hirtelenséggel lezárult pályája, noha más hangoltsággal, de ugyancsak a világköltészettel mint egésszel, ezzel a térben és időben egyaránt beláthatatlanul tágas hagyománykomplexummal állt párbeszédben.

Ugyanakkor nehéz erről a hagyománykomplexumról – a költészetről úgy általában – olyan állításokat tenni, amelyek túlmutatnának az általánosságokon. De az talán kijelenthető, hogy a költészet a nyelvet a játék eszközévé teszi – e kijelentés ellen persze sokan tiltakoznának, ugyanakkor egy ilyen vita során előbb-utóbb minden bizonnyal a játék fogalmának a pontosítása-kiterjesztése kerülne előtérbe. Játsszik a nyelvvel Edward Lear, mint ahogy játszik Pilinszky János és játszik Salamon király is. A játék lényege pedig nem a humorban vagy a szórakoztatásban rejlik, nem a játékosság köznapi fogalmában, hanem a speciális szabályokhoz való alkalmazkodásban. Azt hiszem, Varró Dániel költészetének, illetve új kötetének a jelentősége e kompromisszummentes elkötelezettség felől látható be.

Az például aligha érheti meglepetésként e költészet olvasóit, hogy Varró mennyiféle rímjátékkal él ebben a kötetben is. Még az sem különösebben meglepő tőle, amikor soron belüli rímekkel pörgeti föl az Anyegin-stófát:

„Ez nem lehetne itt pediglen.
 Ez itten” szólt a jó öreg,
 „A Tintatenger. Abba’ meg
 Csak tintahal kering, hering nem.
 Ez közismert pákászdolog.
 Jobb lesz, ha feltápáskodok.”
 (162/2)

Ugyanakkor magából az Anyegin-strófa rímképletéből is képes viccet csinálni egy bravúrosan adagolt, némileg katatón párbeszéd révén:

„Nincs több rudi” tér rá a tárgyra
 Hősünk egyből, s nem halogat.
 – Akkor – szól a zsiráfmadárka –
 Vágd le az egyik karodat!
 „A karomat?” Andris nyel egyet.
 „És más megoldás nincs esetleg?
 Mi az, amit még te szeretsz?”
 – A mesekeksz. „A mesekeksz?”
 – A mesekeksz. Adj mesekekszet!
 „Mesekekszet már nem ehetsz.”
 – Nincs mesekeksz? „Nincs mesekeksz.”
 – De volt? „De volt.” – Csak te megetted?
 „Meg. Nincs több mesekeksz.” – Ne már! –
 Dühöng a kis zsiráfmadár.

– Adj mesekekszet, vagy levetlek!
 „De mondom, nincs több mesekeksz.”
 – Üzemanyag kell, hogy lebegjek.
 „De attól nem lesz, ha levetsz.”
 – De nem hagytál a mesekekszből!
 „Ne hánytorgasd már nekem ezt föl,
 Ezen hiába keseregsz.
 Nincs mesekeksz.” – Nincs mesekeksz?
 „Nincs. És a mesekekszezést én
 Szeretném már, hogy befejezd.”
 – Miért, nincsen több mesekeksz?
 „Nincs! Nincs több mesekeksz, te észlény!”
 – Mert mind megetted sutyiban?
 „Igen.” – És túró rudi van?
 (113/1–2)

Érdemes fölfigyelni rá, hogy e magával ragadóan szellemes és virtuóz strófák milyen összetett poétikai tartalmat hordoznak. A párbeszéd pazar retorikával tölti ki az adott kereketet, ugyanakkor szét is feszíti őket: Varró ironikusan fordítja ki a választott formát, az Anyegin-strófát, méghozzá egy pszichológiailag tökéletesen indokolt szituációban, egy kissé mániákus szereplő beiktatása révén. A „mesekekszezéssel” ugyanis felborul az eredeti, kötelező rímszerkezet, konok megátalkodottsággal tér újra és újra vissza ugyanaz a rím. És ha komolyan vesszük a hagyományt (Varró Dániel olvasójaként van-e más választásunk?), akkor be kell látnunk, hogy mindez nem pusztán játék, nem csupán poénkodás

vagy ornamentika: ahogy az elbeszélő belép a verses regény terébe, és a megjelenése révén megváltoztatja annak belső viszonyait, a kis zsiráfmadár hisztérikus követelőzése úgy változtatja meg, alakítja át az Anyegin-strófa kötelező rímszerkezetét. Az önmagára reflektáló verses regényben a történetek nem csupán dramaturgiai, hanem poétikai következményekkel is járnak.

*

Talán mehökkentő lehet, hogy a zsiráfmadár meg akarja enni a főhős, Muhi András karját, de az a helyzet, hogy a *Túl a Maszat-hegyen 2* nem akar feltétlenül simulékony, az elképzelt olvasóközönség feltételezett ízléséhez igazodó könyv lenni. A szabályszegés a szabályszegő poémokban is megnyilvánul:

Jó étel az almakompót,
kettő kell, mert szar napom vót.
(170/4)

Ahol tényleg úszkált különben
Pár óriás tintahal dühödten,
Tintát kakilva, szép lilát
(Külföldi szóval szépiát).
(163/1)

A példákat hosszan lehetne még sorolni (különös tekintettel a sétatifikákra, Maszat Janka életre kelt, pikírt modorú fikagolyóira). Mindez persze közvetlenül kapcsolódik Varró Dániel egyik legfontosabb ihlető forrásához, a nonszensz költészethez. A karcos poémok, a badar költemények, a szereplők mulatságosan idióta párbeszédei mind ide köthetők. Mindez a fékevesztett 8. fejezetben ér el a csúcra, amikor a regényszereplők egy csoportja arra jut, hogy meg kellene enni Turgenyevet, a burgonyát:

Ó, mit tesz az, ha nincs uzsonna!
Szívünkbe sündörög osonva
Egy terv, akár a leggenyább –
„Együk meg őt, a burgonyát!”
Hörögte kannibáli hangon
A falni vágyó, dúlt sereg.
– Engem? – sipított Turgenyev. –
Csak úgy, sorsot se húzva, random?
Miért pont engem? Ez nem ér!
„Mert krumplici vagy” mondták. „Azér’.”

– Hallatlan! – háborgott a krumplici. –
Hisz ez negatív diszkrimi... –
Nem bírt a szó végére jutni,
Mert ráugrottak! Iszkiri...
(166/1–2)

Szegény burgonya a vízbe ugrik az üldözői elől menekülve, mire a kaján elbeszélő felteszi a kérdést: *„Szerintetek melyik halál jobb / a kettő közül, gyerekek?”* (167/1) A fenti példák talán kellőképp bizonyítják, hogy Varró Dániel új könyve nem kíván jól fésült meseregény lenni.

ni (mint ahogy hősei sem kívánnak jól fészült mesehősökként viselkedni). És a kötetben felbukkanó poénok és utalások jó része természetesen nem is a kisiskolás korosztálynak szól: rendszeresen előkerülnek például a földön heverő piros heringek, méghozzá minden magyarázat nélkül (a „vörös hering” a figyelem elterelésére vagy a másik fél összevarrására használatos érvelési hiba), más helyen pedig az elbeszélő arról mesél, hogy miért költené el rossz szájjal a Nobel-díjjal járó kilencmillió svéd koronát (188/1–2). E folyamatos regisztráltatások pedig a meglepetés folytonos ígéréstével töltik meg a könyvet.

A történet zárása aztán képregényre vált, mégpedig sajátos narrációelméleti indoklással:

– De kár, hogy nem egy képregényben
Vagyok! – gondolja Andrisunk.
– Úgy akkor volna még reményem.
Csak egy-két piff-paff!, némi dzsung!,
És gyorsan megoldódna minden.
Az sokkal jobb műfaj szerintem...
(256/1)

A képregény szövegezése természetesen ugyancsak verses műfaj: a rímes próza, a makáma, amiről már jó ideje lehet tudni, hogy a szerzőnek különösképp kézre áll. S noha ezt a fejezetet követi még egy utóhang és egy epilógus, a képregényre váltás jól mutatja, hogy Varró Dániel a műfaji váltások, sőt határátlépések milyen széles skáláját járja be a *Túl a Maszat-hegyen 2* lapjain.

Akár jelképes gesztusnak vagy rejtett invokációnak is tekinthető, hogy a kötet a derék postás, Emil bácsi szabadulásával indul. Merthogy ez a felszabadult és jókedvű verses regény leginkább az irodalom szabadságáról szól, arról a tágasságról, amely az igazán jelentős irodalmi alkotások sajátja. Az önfeledt lubickolás a különféle verses műfajokban, a váratlan regisztráltatások, a képzelt közönséggel nem foglalkozó beszédmód szabadsága, egyáltalán, a választott műfajon belüli világalkotás, amelyben egyszerre működik a játék és a játékszabályok komolyan vétele, valamint a koordináta-rendszerük folyamatos újragondolása – az irodalmi alkotás keretein belül létrehozható szabadságnak a megteremtése, illetve ennek a munkának a kérlelhetetlenül komolyan vétele teszi fontos kortárs alkotássá Varró Dániel meseregényét.

S ha korábban azt ígértem is, hogy nem spoilerizek, annyit mégiscsak elárulnék, hogy a könyv vége abszolút nyitott: a *Túl a Maszat-hegyen 2* cliffhangerrel, valamint a harmadik kötet ígéréstével zárul.

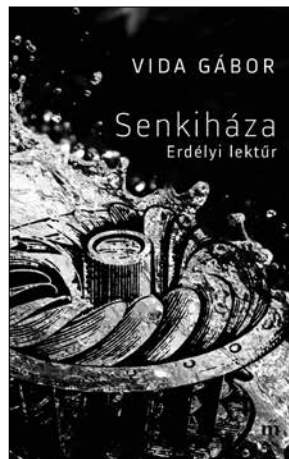
CHRONICA NAMAIDIENSIS

Vida Gábor: *Senkiháza. Erdélyi lektűr*

Az utóbbi időben számos magyar regény született, amelyek többé-kevésbé fikatív helyszínen játszódnak. Többé-kevésbé – ez úgy értendő, hogy olyan nem létező, költött helyen, amelyet ismert, hozzá közeli, azonosítható helyek vesznek körül, sőt akár egybe is eshetnek velük. Rendszerint kisvárosokról van szó. Krusovszky Dénes *Akik már nem leszünk sosem* című regényének központi helyszíne egy Hajdúvágás nevű város, amely a valóságos Hajdúnánás megfelelője – hogy mennyire pontosan, azt legfeljebb a helybeliek tudnák megállapítani. A *Levelek nélkül* című következő regényének a helyszíne egy nagyon hasonló, de névtelen alföldi kisváros. Péterfy Gergely regénye, *A golyó, amely megölte Puskit* egy Herkulesvár nevű kisvárosban játszódik, amely valahol a Duna-kanyarban található, ahol a valóságban nincs még csak hozzávetőleges megfelelője sem, de ismerős, létező és a regényben meg is nevezett települések között helyezkedik el. Tóth Krisztina *A majom szeme* című disztópikus regénye egy meg nem nevezett ország meg nem nevezett fővárosában játszódik, amelyet nehéz nem Budapest allegorikus megfelelőjének tekinteni. Bodor Ádám *Sehol* című kötetének novellái – mint Bodor korábbi kötetei – részben referencializálható kelet-európai, részben ezek fikcionalizált változataiként értendő, képzeletbeli helyszíneken játszódnak. Darvasi László *Magyar sellő* című regényének helyszíne egy kitalált és groteszkül karikázott 19. századi német kisváros, ahol hiába keresik a Magyarországról érkezett, de eltűnt magyar sellőt, és ahol az abszolút önkényúr, a gróf hatalmaskodásának abszurd végletei, mint az egyik mottó utal is rá, Örkény *Tótékját* idézik.

Vida Gábor új regénye, a *Senkiháza. Erdélyi lektűr* nem Senkiházán játszódik, mint a címe alapján vélhetnénk, hanem a nem kevésbé beszélő nevű Namajdon. Hogy mégis miért *Senkiháza. Erdélyi lektűr* a regény címe, ez egy fogós kérdés, amire később még visszatérünk. A képzeletbeli Namajd a regényszövegben található utalások szerint valahol Marosvásárhely és Szováta között helyezkedik el, egy folyó mentén, amely nincs megnevezve, de csakis a Nyárad lehet. *A hálátlan utókor* című prólogusszerű első fejezetben arról elmélkedik a többes szám első személyű elbeszélő, város-e ez a Namajd, ahol végtére is országos vásárt ülnek, mióta világ a világ. „A gondolat tehát, hogy mi város vagyunk, régről származik, és mélyen gyökerzik a köz tudatában, azóta sem tudta senki feledtetni, pedig volt próbálkozás rá böven” (5.).

A helyi román jegyző szemével nézve „olyan az egész, mint egy száz városka, ugyanazok az arányok, formák, kopott színek. Mivel kisebb minden és szűkebb, első pillantásra építészeti paródiának tűnik...” A főutcán „sorakoznak az üzletek, pék, hentes, kalapos, Krausz, Tiegelmann, Spierer,

Magvető Kiadó
Budapest, 2023
424 oldal, 5999 Ft

borbély, szabó, Spielberg, Schwartz, rövidáru, csemege, posta és takarékpénztár, a Birt és a Kék Fenyő nevű kocsmá... Van egy hely a folyón túl a hegyoldalon, ahonnan... teljes hosszában látható a főutca. A középső része kiszélesedik, mint egy hurka, és ahol szűkül-ni kezd, egyre kisebb tornácos házak sorakoznak egyre nagyobb telkeken..." (21.)

A *Senkiháza* első fejezetei olyan töményen adagolják a (kis)város lakóihoz fűződő információkat, hogy az olvasó alig győzi megjegyezni őket, sőt egy idő múlva talán fel is adja a próbálkozást, vagy újrakezdi az olvasást. Sokáig nem mutatkozik olyan elbeszélői terv, amelybe beilleszthetné a neveket és a tudnivalókat. A tájékozódást nehezíti, hogy jó darabig egyik megnevezett és röviden akár be is vezetett szereplő sem tűnik a többenél fontosabbnak. Az is csak lassan derül ki, hogy a városka a regény jelenében Romániában van, míg korábban Magyarországon volt. Igaz, a helyiek közül sokan még most sem tudnak románul, a románok meg magyarul. Az elbeszélt történelmi idő felismeréséhez nem árt tudni, ki volt Goga Octavian és II. Károly király. A városháza faburkolatú tanácstermében az utóbbi képe néz le a testületre, vagyis az 1930-as években vagyunk. A polgármester magyar, de a jogköre csupán annyi, hogy a rendeleteket kidoboltassa, és megkérdezze a román jegyzőt, milyen jelentéktelen ügyben szabad eljárnia. A jegyzőt Moldovanak hívják, ő „egy idő után már nem fárasztotta magát, hogy minduntalan figyelmeztesse a tanácsot, a hivatalos nyelv a román” (11.). Van még egy román csendőr, Danila, a városi tanácsosok pedig „nagydarab, sötét arcú, eltökélt magyar emberek”, „derék iparosok” (14.). Nevek is elhangzanak, épp hogy csak egy-két alkalommal, annál többet lesz szó később Ursu Arcadia román tanácsosról és Popa Aurelia jegyzőkönyvvezető kisasszonyról. Élnek Namajdon zsidók is, mindenekelőtt Wolf Sámuel téglagyáros, a „téglabáró”, az ő lánya a szép és világlátott Wolf Nelly, továbbá a művelt Tiegelmann Ahasvér, akinek boltjában mindent lehet kapni. És voltak még a név szerint szintén alig egy-két alkalommal említett „főutcai gazdag zsidók” (77.). Őket ’44-ben majd utoléri a zsidókra kiszabott sors.

Közismert namajdiak a Mátisch lányok, akiket Özvegyeknek nevez mindenki, bár sosem voltak férjnél. A 70. oldal táján lép be a szereplők közé a férfiasan erélyes Lóczy Alíz tekintetes asszony, aki ténylegesen özvegy, de a férfiakról még korántsem mondott le. Fischer vendéglős inkább csak a vendéglőjével szerepel, de azzal annál többször; itt gyűlnek össze ebédelni a tanácsosok és itt tartják a helyi bálokat. A román nacionalizmus térhódítása idején a vendéglőt átnevezik Pescarulnak, abban a hiszemben, hogy a Fischer név halvendéglőt jelent. Mircea Dragomir, a megyei alprefektus unokaöccse magyarul tanul, és monográfiát készül írni egy igazi magyar faluról, azaz lakhelyéről, Namajdról, de monográfiája sohasem készül el, mire az elbeszélő mintegy a helyiek nevében megjegyzi: „hogyan is lehetne falumonográfiát írni egy városról?” (19.) Namajd város monográfiáját, a *Chronica Namaidiensis*t végül a szerző írja meg a *Senkiháza* című regényében.

Vissza-visszatérő szereplő Anton Schwartz, a német (szász?) vándorfotográfus, aki nem namajdi ugyan, de valahogy mindig ott terem, amikor vásár vagy valamilyen ünnep alkalmával fényképezni való akad. Országos vásár napján érkezik a városba Kalagor Máté is, aki aztán lassanként a regény főszereplőjévé lép elő. Mikor megérkezik az állomásra, mint gyanús idegent igazoltatja a csendőr, és fényképes igazolványa alapján Matei Călugăru oklevél nélküli bukaresti mérnökként azonosítja. Kalagor Máté magyar is, román is, és ebben a mivoltában a népek-etnikumok erdélyi keveredéséről, egymás mellett éléséről szóló Vida-regény programadó főhőse.

A *Transtelex* nevű erdélyi hírportálon Vida Gábor így beszélt regénye történelmi-társadalmi hátteréről: „Volt egy csomó olyan erdélyi kisváros, ahol mindenféle népek laktak: Dés, Torda, Erzsébetváros, Szamosújvár, Déva, Beszterce, Máramarosziget, Dicsőszentmárton. Kis települések voltak, etnikailag is sokszínűek, de különböző habitusú, műveltségű társadalmi osztályba tartozó emberek éltek egy kis területen. Volt egy iparosság, egy értelmiség, mindig volt jegyző, tanító, orvos, pap, lódoktor. Két-három birtokos, egy vál-

lalkozó, szeszgyár-, cséplőgép-tulajdonos, nagygazdák, tehát egy sokkal színesebb társadalom, mint ma van ezeken a településeken.

Nyárádszereda például, ahol lakom. Örmények, zsidók laktak ott a magyarokkal együtt, a zsidókat elvitték, a zsinagógát lebontották. A mostani kávéház '34-ben épült, az ipartestület székhelye volt, a márványtábla most is ott van, hogy kik mennyit adakoztak, hogy megépülhessen. A 30-as évek elején betiltják Romániában a szerencsejátékot, a rulettet és a kártyajátékokat, a rómit viszont nem. És ebben a házban azóta römiznek. Ők sem tudják már, hogy miért.

Voltak tehát ezek az urbánus falvak, iskolával, több templommal, főtérrrel. A centralizáló állam azonban szétverte őket. Elnémította, visszaszorította a helyi elitet, fölszámolta a legényegyleteket, cséplő bandákat, borszövetkezeteket, mindenféle társulást. Mindent állami kézbe vett és megfojtott.” (Vida Gábor: Évtizedek óta építem a magam egyszemélyes transzilvanizmusát. Vig Emese interjúja, *Transtellex*, 2023. július 16.)

Sok hasonló kisvárost ismerünk a magyar irodalomból Mikszáthtól Török Gyulán, Kaffka Margiton, Krúdyn és Móriczon át Kosztolányiig, és ha belehelyezzük ebbe a kelet-európai kulturális képletbe a *Senkiházában* megelevenedő mikrokozmoszt, felidézzük azt az iróniát, amellyel Vida maliciózus hangú elbeszélője távolságot tart alakjaitól, olyan szerzők és filmek kisvárosai is eszünkbe juthatnak, mint Bruno Schulz, Vladislav Vančura, Bohumil Hrabal, Jiří Menzel.

Kalagor Máté származása, múltja a homályba vész, annyit tud róla az elbeszélő, hogy egy örmény kolóniában nevelkedett Bukarest közelében, a Sahaghian-birtokon, ahol egy régi hatalmas műhelyben ezermester apja mellett maga is ördögösen ügyes gépész lett belőle. Közben, „a hadüzenet előtti nyáron” (51.) – azaz nyilván az első világháború kitörése előtt – apjával menekülnie kellett, hogy miért és közelebből hová, azt nem tudjuk meg, csak annyit, hogy a háború alatt fenn a havasokban egy szénégető tanyán tengették a napjaikat. A háború után visszatértek a „birtokra”, ahol Máté és Yeznig Sahaghian nevelt lánya, a szertelen, „barna bőrű, hirtelen mozgású” („mint egy menyét”) (55.) Endza között szenvedélyes szerelem szövődött.

Homályban marad az is, hogy Kalagor Máté, azaz Matei Călugăru mikor és hol tanult meg magyarul, egyáltalán mennyiben tekinthető, ha csak „félíg” is, magyar nemzetiségűnek, a román vagy akár az örmény mellett. Bukaresthez, úgy tűnik, felemás érzések fűzik; egyrészt itt van kedvenc tartózkodási helye, a gépszerelő műhely, itt van a gazdag örmény pártfogója, itt van a szerelme, másrészt: „Haza kell menni, ahogy az apja tervezte, mert ott van az otthon (...), de mihez kezdett volna otthon, amikor nem volt semmije, meg az sem volt egészen biztos, hogy hol van ez, bár egy téli napon [apja] megmutatta neki a grivicai víztoronyból, amikor tisztán látszottak a behavazott hegyek, ott van azokon túl” (69.). Sokáig azt is csak találgathatjuk, hogy Máté mikor hány éves, aztán a regény vége felé, amikor, nem először, behívják tisztí kiképzésre, ezúttal a magyarok, a jelentkezését fogadó százados értetlenkedve nézi az iratait: ahány hivatalos irat, annyi név, és bár Bukarestben született 1906-ban, „Firtosváralján anyakönyvezték 1916-ban, Kalagor Mátyás néven, mint aki tízévesen született” (337.). Visszamenőleg megállapítható, hogy harmincéves volt, amikor Namajdra érkezett.

Különleges sajátossága Vida regényének, hogy az időviszonyok egyébként is meglehetősen homályosak. A helyi időt sokáig csak a helyi események, vásárok, esküvő, temetés, vadászatok, bálók és az évszakok tagolják. Egyáltalán az időjárás, a természeti környezet. Ritmikusan visszatérő leírásaik gyönyörűségek, érzékletesek, szuggesztívek. A harmincas évek végétől aztán a történelem is megérkezik Namajdra, bár az események, a bécsi döntés, a magyar világ visszatérése, majd a háború, az oroszok megérkezése épp hogy csak átcsap a város fölött. A történelmi időre, a román politikai viszonyok alakulására, a vasgárdisták mozgalmára és a távoli világháborús eseményekre főleg az elbeszélő

utal: ezekből nagyjából annyi jelenik meg az elbeszélés horizontján, amennyi az egyes namajdiakat, illetve Kalagort érinti – ez persze nem kevés, a zsidókat elhurcolják, Kalagort többször is bevonultatják, hol a románok, hol a magyarok.

A hiányok és bizonytalanságok talán arra szolgálnak a regényben, hogy a főhóst a lehető legkevesbé határozzák meg olyan adottságok, amelyek egy erdélyi tárgyú, magyar nyelvű elbeszélésben kikerülhetetlennek tűnnek. Figyelemre méltó, amit Vida Gábor a fentebb már idézett interjúban ezzel kapcsolatban mondott: „úgy telt itt el velünk száz év az erdélyi magyar irodalomban, hogy a könyvekből nem derül ki, hogy itt románok is élnek. Van egy-egy juhász, az *Ábel a rengetegben* Surgyelán csendőre meg egy-két negatív szereplő, a gonosz jegyző, a szakállas pópa, de azon túl nincs román társadalomábrázolás. (...) Mivel egy meghosszabbított Magyarországon élünk mentálisan, a szépirodalom sem tükrözhet más állapotot. Engem viszont nagyon izgatott, hogy lépjek ki ebből a sémából. És azt mondtam, én ezt az egy országot ismerem alaposan, ezt írom bele a könyvbe. Milyen lehetett egy '30-as, '40-es évekbeli ember, aki Bukarestben él. Elég régóta van Bukarestnek magyar kolóniája, még a 48-as szabadságharc óta. Volt egy kozmopolita magyarság a román fővárosban, amelyik románul is, magyarul is tudott, Romániában élt, de jól ismerte a magyar kultúrát, és sokkal nyitottabb volt, mint az erdélyi beszűkült nacionalisták” (*Transtelex*, i. m.).

Kalagor szerencsét próbálni érkezik Namajdra, és mint mérnökembert a helyi „vízerőtelep” híre vonzza ide. A Ganz-turbina azonban nem működik, mert az 1934-es tavaszi jeges ár – ez talán az első konkrét évszám a regényben – a zsilipet tönkretette, és azóta se pénz, se szándék nem volt a rendbehozatalára. Így most csak annyi a villany a városkában, amennyit a malomban „csinál” két rozoga dinamó. Bár Kalagor becsvágyát mindjárt felébreszti a vízerőtelep megvásárlásának és életre keltésének terve, nemcsak ezért telepszik meg Namajdon, hanem szerelmi csalódásában is. Mindjárt megérkezése után, miközben bámészkodik a vásárban, rövid időre kis repülőgép száll le a közeli legelőre, és két utasa közül az egyik, egy hölgy, kézmozdulattal és papírlapra írt francia nyelvű üzenettel arra kéri Kalagort, hogy ne vegye észre, ne ismerje fel, ne árulja el. Az olvasó itt legfeljebb még csak sejtethi, hogy Endza az, Kalagor bukaresti örmény szerelme.

„Tavaly történtek ezek, meg azelőtt, ő pedig világgá van menve, megnézte a legkisebb Ganz-féle vízturbinát, eladó” (57.), mondja vagy gondolja ezt Kalagor vagy az ő nevében az elbeszélő, mint ahogy egyébként sem különül el mindig világosan, hogy a szereplők véleményét, gondolatait közvetíti-e az elbeszélő függő beszédben, vagy ő beszél-e a maga személytelen, mindentudó státuszában. A háttér-információk olyan töredékesen és látszólag esetlegesen vannak elszórva a szövegben, hogy olvasó legyen a talpán, aki elsőre össze tudja olvasni őket. Felvetődhet benne a kérdés, hogy mit honnan tud az elbeszélő, illetve miért épp azt tudja, amit elmond, és miért nem mond el sok mindent, ami túl van a regényvilág bizonytalan határain.

Endzáról elmondja, hogy bár még a „tavaly történtek előtt” a lány valamikor férjhez ment, aztán botrányos körülmények között megszabadult a férjétől, Mátehoz továbbra is ragaszkodott, és autóval elvitette magát vele a Fekete-tengerhez. Aztán kinézte magának Costel Enache pilótát, „úgy nézte ki magának, mint bármelyik férfit, kell nekem, villant a szeme, elvihetne repülni engem is (...) Majd egyszer elviszem, mosolygott Costel” (57.). Ezzel a Costellel száll le Endza a namajdi legelőre, és mintha titkos küldetésben lennének, vagy Costel előtt nem akarna lelepleződni, a nő észrevétlen akar maradni Kalagor előtt. A detektívek azonban mintha tudnának róluk, rátörnek Schwartz vándorfotográfusra, hogy mutassa a vásárban készült felvételeit, talán azért, mert mint később kiderül, Costel és Endza kommunisták és egy idő múlva a spanyol polgárháborúból üzennek, de lehet, hogy a detektívek valamiért inkább Matei Călugărura kíváncsiak, mert aznap éjjel a marosvásárhelyi Transylvania Szállóban őt keresik. Jellemző, hogy mivel Costel állítólag ha-

sonlít a királyra, a namajdiak közül sokan azt gyanítják, hogy inkognitóban maga a király látogatott el hozzájuk.

Kalagort aztán mégsem bántja, nem keresi senki, csak azt „kénytelen elviselni, hogy Endza Sahaghiannak új szeretője van, nem váratlan ez, nem is meglepő, de belemart a szívébe” (66.). Bár a vízerőtelepet egyelőre nem tudja megvenni és beindítani, kibérli a Namajdtól kocsival egy óra járásnyira, az erdőben, a „havason” található, elhanyagolt, lakatlan Ránkolczy-villát és a hozzá tartozó birtokot, és ide költözik. Csúrt épített, berendezkedik, gazdálkodni kezd, és feleségül veszi Havadi Borbálát, aki kisleányával együtt Vársárhelyről menekült el előző férjétől, a lókupec Ács Lőrincről, aki úgy megvadult két pohár pálinkától, hogy dührohamában rendszeresen megverte feleségét. Bora a namajdi rokonánál, Lóczy Alíz portáján talál menedékre, és az asszony Tiegelmann Ahasvér boltjában lesz eladó. Kalagor itt ismerkedik meg vele: „Szerelem lett ez a sokadik látásra, de túl sokat ez nem jelent, ijesztően messze vannak egymástól. Kalagor egy vetődött, jöttment, mindenki tudja róla, hogy bérlő, árendás, folyékonyan beszél románul csendőrről, jegyzővel, nem gatyás, nem harisnyás, de nem is nadrágos ember egészen, de miért ott kint lakik a havason?” (85.) Aztán mégis sor kerül az esküvőre.

Az *Esküvő lesz* című 7. fejezettől (91.) a 20. *Barbarossa hadművelet* címűig (336.) tartó, csaknem 250 oldalnyi részben, tehát voltaképp a *Senkiháza* nagy részében a házaspár és a namajdiak „hétköznapijairól” van szó, amint a 8. *Hétköznapiok* fejezet címét explicit módon jelzi is. De olyan fejezetcímek is, mint 9. *Vadászat*, 10. *Mulatságok*, 14. *Béke van*, 15. *Vásár megint*, 16. *Édes Erdély*, arra utalnak, hogy a szereplők életében nem történnek sorsfordító nagy események, a város éli a mindennapi életét, a baljós történelmi események moraja sokáig csak mint távoli mennydörgés hatol el Namajdra. Kéky Sándor, egykori magyar királyi hadnagy mindenesetre rajta tartja kezét a történelem ütőerén, és lesi a magyarok visszatérését. „Azon a nevezetes reggelen, amikor még kevesen voltak tisztában a világpolitikai fordulat jelentőségével, szinte senki nem tudta mire vélni, hogy Kéky hadnagy nemcsak magyar tiszt uniformisban, köpenyben, csákóban és fényesre vikszolt csizmában lépkedett végig a jeges tócsákkal borított Regele Ferdinand utcán, de látszott jól a kardja is, pedig eskü alatt állította többször, hogy ’18 őszén a református parókia kútjába dobta” (136.). A városháza elé masírozott, és bár a téren nem volt senki, kardját kivonva dörgő hangon többször elkiáltotta: Heil Hitler! Időbe telt, amíg egyesek megértették, hogy Kéky hadnagy az Anschlusst ünnepli. A regény idejében tehát ekkor 1938 márciusát írjuk.

Hasonlóképp szüremkednek be a hírek Kassa bombázásáról, a Kapitány, vagyis a vaspártista Codreanu meggyilkolásáról, a világháború kitöréséről, de közben Namajdon Anna-bált rendeznek, Schwartz vándorfotográfus híradófilmet vetít a Fischer-Pescarul kertjében, 1939 szilveszterén újabb filmvetítéssel kísért mulatságot tartanak, Kalagor Máté pedig időnként elutazik Bukarestbe, hogy eleget tegyen a behívó parancsra és felkeresse örök szerelmét, Endzát. A magyarok átmeneti visszatérése sem változtat sokat a namajdiak életén, csak iratokat égetnek a csendőrség udvarán, előkerülnek a magyar zászlók, és biciklin megérkeznek a magyar katonák. Az utolsó fejezetekben aztán az elbeszélő fő mesélőnivalója már egyre inkább az „Igazi háború”, amint a 22. fejezet címe mutatja. Kalagornak szinte az utolsó pillanatban sikerül egy új turbinát szereznie, és üzembe helyeznie a vízierőművet, de aztán jönnek az oroszok, mindent leszerelnek és elvisznek. A 24. *Folytköv.* című rövidke utolsó fejezet azt sugallja, hogy a kommunista hatalomátvétel után kisebb-nagyobb változások és veszteségek árán az élet megy tovább Namajdon, immár persze megint román fennhatóság alatt. Kalagor Mátét a Vlagyimir Iljics Leninről elnevezett békási vízierőmű építkezésére helyezik át.

Hogy miért *Senkiháza* ennek a kitűnő regénynek a címe? És az alcím miért *Erdélyi lektűr*? A kritika eddig véleményem szerint a kelletténél többet foglalkozott ezzel a kérdéssel. Gyanítom, hogy Vida tréfából választotta ezeket a címeket, talán az elbeszélő ironikus-

fölényes hangját előlegezve. A *Senkiháza* cím legfeljebb úgy lenne értelmezhető, hogy csupa senkiházi él itt, vagy hogy Namajd „senkinek sem háza”, azaz a szereplők nincsenek itt otthon. Ez azonban nem igaz, még leginkább Kalagorra lehetne érvényes, de ő máshol sincs otthon. Egyszóval nem tartom jónak ezt a címet. És ugyanez vonatkozik az *Erdélyi lektűr* alcímre is. Megint csak lehetne esetleg az ironikus-idézőjeles értelmezésre hivatkozni, de én ennek sem látom sok értelmét. Egyébként, ha kellően figyeltem, a „senkiháza” szó egyszer sem hangzik el a regény szövegében, tehát mintegy kívülről van ráragasztva. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy Vida regénye az irónia virtuóz módon variált modulációival beszélteti mindvégig többes szám első személyű, fiktív kilétű elbeszélőjét, aki otthon is van Namajdon, belülről ismeri hőseit, de egyben fölényes, kívülálló krónikás is, aki történelmi távlatból mesél egy különböző nemzetiségű emberekből álló közösség hányattatásairól.

FOTÓ: FALUS KRISZTA

7 É V U T Á N E L Ő S Z Ő R

Váci Eszter és a Quartet

LEMEZBEMUTATÓ KONCERT

LESZ MAJD ÚGY

JÚNIUS

06

SZÖVEGEK: MESTERHÁZY BALÁZS ÉS VÁCZI ESZTER

A KONCERT ELŐTT PÓDIUMBESZÉLGETÉS
JUHÁSZ ANNA VEZETÉSÉVEL

Miért nem vers a dalszöveg?
Meglepetésvendéggel

19:00
PESTI
SZÍNHÁZ

JEGYVÁSÁRLÁS: [HTTPS://VIGSZINHAZ.JEGY.HU/](https://vigszinhasz.jegy.hu/)

Zsolnay Piknik

május 31.
– június 2.

A ZSOLNAY PIKNIK KIEMELT PROGRAMJAI

2024. május 31. 20.00

THE BEATLES BY THE BITS EMLÉKZENEKAR KONCERTJE

Zsolnay Negyed | Pirogránit udvar

2024. június 1. 20.00

FELESÉGEK ÉS SZERETŐK – SZÜCS GABI, SCHELL JUDIT ÉS A SZÜCS GABI QUINTET zenés színházi estje

Zsolnay Negyed | Pirogránit udvar

2024. június 2. 20.00

IMAGINE – HORGAS ESZTER, FALUSI MARIANN ÉS A CLASSJAZZ BAND KONCERTJE

Zsolnay Negyed | E78 | Koncertterem

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGKEZELŐ
NKFT.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

Nemzeti
Kulturális
Alap

PAPPAS
KLASSZIKUSOK VÉRT